Kønsperspektiv i dansk kommunal planlægning

Speciale i By, Bolig & Bosætning 2021

Sarah Stausholm Andersen
& Sofie Rasmussen

Fælledparken, København

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

Aalborg Universitet København
A. C. Meyers Vænge 15
2450 København SV
Danmark

Studiesekretær: Lene Wenstrøm Jørgensen
Telefon: 9940 9734
lwj@build.aau.dk

Studenterrapport

Uddannelse: By, Bolig & Bosætning

Semester: 10. semester

Titel på projekt: Kønsperspektiv i dansk kommunal planlægning

Projektperiode: 02.09-2020 - 19.01.2021

Vejleder: Mette Mechlenborg

Studerende:

Sarah Stausholm Andersen

Sofie Rasmussen

Antal normalsider: 88,9

Afleveringsdato: 19.01.2021

Resume:
Gender aspects appear absent in Danish municipal urban planning, and rarely the planning policies and spatial strategies provide explicit procedures for incorporating gendered perspectives into urban planning. In a European context we see examples of more explicit strategies for gender planning, however the thought of achieving gender equality through spatial design seems unfamiliar to Danish municipal planners. This qualitative research explores how gender aspects appear in the planning of recreational urban spaces across 8 different municipalities through semi-structured interviews with 10 planners. We examine how the planners engage with the gender neutral strategies on a strategic and practical level following Shore and Wrights (2011) policy studies from a practitioner's perspective. The planners apply different explanatory models to support the gender-neutral strategies, which in a variety of ways suggest that gender equality is not being perceived spatially manifested or constituted. However the planners also demonstrate gendered practices through specific projects and remarks of gendered patterns of behaviour. We therefore argue that there is a discrepancy between the gender-neutral strategic approach, and how gendered aspects are managed in practice. This further challenges the gender-neutral approaches, through the theoretical perspectives presented by Massey (1994) and Criado Perez (2019), who point out that space and place play key roles in the constitution of gender relations. Using Huning et al.s (2019) definition of gender categories as an analytical framework we identify different gendered comprehensions among the planners. We argue that the different gender categories seem to coexist in the planners' practice, although they occasionally conflict. We therefore conclude by suggesting that there is a strong potential in incorporating a gender perspective into Danish municipal urban planning strategies since the current principles of inclusion already respond to different needs and preferences. However, to achieve better inclusion gender disaggregated data is necessary in order to attain more nuanced and place specific understandings of gendered patterns in urban recreational spaces.

Abstract

Gender aspects appear absent in Danish municipal urban planning, and rarely the planning policies and spatial strategies provide explicit procedures for incorporating gendered perspectives into urban planning. In a European context we see examples of more explicit strategies for gender planning, however the thought of achieving gender equality through spatial design seems unfamiliar to Danish municipal planners. This qualitative research explores how gender aspects appear in the planning of recreational urban spaces across 8 different municipalities through semi-structured interviews with 10 planners. We examine how the planners engage with the gender neutral strategies on a strategic and practical level following Shore and Wrights (2011) policy studies from a practitioner's perspective. The planners apply different explanatory models to support the gender-neutral strategies, which in a variety of ways suggest that gender equality is not being perceived spatially manifested or constituted. However the planners also demonstrate gendered practices through specific projects and remarks of gendered patterns of behaviour. We therefore argue that there is a discrepancy between the gender-neutral strategic approach, and how gendered aspects are managed in practice. This further challenges the gender-neutral approaches, through the theoretical perspectives presented by Massey (1994) and Criado Perez (2019), who point out that space and place play key roles in the constitution of gender relations. Using Huning et al.s (2019) definition of gender categories as an analytical framework we identify different gendered comprehensions among the planners. We argue that the different gender categories seem to coexist in the planners' practice, although they occasionally conflict. We therefore conclude by suggesting that there is a strong potential in incorporating a gender perspective into Danish municipal urban planning strategies since the current principles of inclusion already respond to different needs and preferences. However, to achieve better inclusion gender disaggregated data is necessary in order to attain more nuanced and place specific understandings of gendered patterns in urban recreational spaces.

Forord

Dette speciale markerer afslutningen på vores kandidatuddannelse By, Bolig og Bosætning på Aalborg Universitet, og er udarbejdet i perioden september 2020 til januar 2021. Det undersøger kønsperspektivet i kommunal planlægning af rekreative byrum, og er udsprunget af en undren over det umiddelbare fravær af køn i kommunale strategier og politikker. Denne undren var derfor motivationen for specialet.

Processen har været udfordret af COVID-19, som i 2020 satte sit præg på hele verden og resulterede i adskillige restriktioner i løbet af efteråret 2020. Størstedelen af vores interviews er derfor foretaget online, for at tage hensyn til COVID-19 og de daværende restriktioner. Heldigvis har det ikke haft en indvirkning på ønsket om at deltage fra kommunal side, men vi har tværtimod oplevet en stor villighed til at deltage i interviews.

Vi vil gerne rette en stor tak til de personer, som har medvirket til at gøre dette speciale til virkelighed. Først og fremmest skal lyde en stor tak til vores vejleder Mette Mechlenborg for yderst motiverende og konstruktiv vejledning gennem hele specialeskrivningsprocessesen.

Desuden skal lyde en stor tak til de kommunale planlæggere, som har ønsket at stille op til interview, hvorfor vi retter en tak til Mikkel Elkær Ibsen, Sara Mørch McKinley, Lærke Karoline Frier Ørgaard, Casper Henriksen, Annette Kayser, Sia Kirknæs, Claus Alstrup Borre, Karen Lind Lauritzen, Birgit Holst og Toke Rinfeldt-Iversen. Yderligere vil vi gerne takke de personer, som var med til at spore os ind på emnet og skærpe vores fokus, hvorfor et tak skal lyde til Jeanette Frisk, Bodil Ejsing Brødreskift, Caroline Samson, Line Rude og Mikkel Hjort.

Ydermere ønsker vi at rette en særlig tak til Josephine Lykke, Line Søe Munk, Andreas Langager, Eline Balsby Kromand, Marie Rasmussen, Søren Nørgaard og Ane Mette Plagborg for deres store hjælp under specialeprocessen. Sidst men ikke mindst vil vi sige stor tak til venner og familie for opbakning og støtte under udarbejdelsen af specialet.

Sofie Rasmussen og Sarah Stausholm Andersen

København
Den 19 Januar 2021

Indhold

1.Indledning **6**

1.1. Afgrænsning 10

1.2. Læsevejledning 11

2. Køn og planlægning i en dansk og europæisk kontekst **14**

2.1. Køn og ligestilling i Danmark 14

2.2. Institutionalisering af ligestilling i Danmark 17

2.3 Gender planning 19

3. Teori **22**

3.1. Policy og planlægning 22

3.2. Stedsforståelse 24

3.3. Kønssyn 28

4. Metode **35**

4.1 Videnskabsteoretisk tilgang 35

4.2. Eksplorativt undersøgelsesdesign 37

4.3. Kvalitative interviews 38

4.4. Analyse 46

5. Køn i kommunale planlægningsstrategier **49**

5.1. En kønsneutral tilgang i kommunal planlægning 50

5.2. Argumenter imod køn i planlægning 51

5.3 En kønsneutral planlægningstilgang kan være problematisk 61

6. Køn i kommunal planlægningspraksis **64**
6.1 Spatiale projekter med kønnede komponenter 64
6.2. Den kønsneutrale tilgang operationaliseres ikke i praksis 70
6. 3. Køn som biologi 72
6.4. Køn som struktur 77
6.5. Køn som proces 83
6.6. Clash mellem kønssyn 87
6.7. Delkonklusion 89
7. Diskussion **93**
7.1 Hvad skal de rekreative byrum? 94
7.2. Potentialer for et kønsperspektiv i inkluderende planlægning 95
7.3. Konsekvenser for borgere og byrum 98
7.4. Dataparadoks: At kønne eller ikke at kønne 99
8. Konklusion **104**
Litteratur **108**

Indledning

Den Grønne Sti, Frederiksberg

1.Indledning

Det er de danske kommuner, som er ansvarlige for at planlægge udviklingen af byer og land i Danmark (KL 2020). Vender man blikket mod kommunale planlægningstrategier træder tematikker såsom fællesskab, tilgængelighed, mangfoldighed, mødesteder, mm. frem. Køn udebliver dog fra samtalen, og er stort set fraværende, når blikket rettes mod kommunale strategier og politikker. Det er interessant, når det i visse sammenlignelige lande ses som et mere eksplicit parameter i planlægningsarbejdet. Eksempelvis findes kommunale håndbøger og manualer for *gender planning*, som systematisk forsøger at indarbejde køn i planlægningen fra byer som Bruxelles, Paris, Prag, Barcelona, Berlin, Hamborg, Salzburg, Wien (Tummers et al. 2019: 87). Med inspiration fra den europæiske scene begyndte dette projekt som en nysgerrighed om, hvordan danske kommuner beskæftiger sig med køn i planlægningen af rekreative byrum, og undervejs voksede en undren over fraværet af køn i dansk kommunal planlægning. Dette fravær ses ikke kun inden for kommunal planlægning, men også i den danske offentlige debat, forskning, faglitteratur og politiske scene, hvor køn er mindre fremtrædende end eksempelvis i de skandinaviske nabolande (Andersen & Shamshiri-Petersen 2016; Nielsen 2016; Freudendal-Pedersen 2013: 213; Faber et al. 2015; Leine et al. 2020). En kønsneutral tilgang synes derfor at være dominerende indenfor for dansk kommunal planlægning. Dette leder til en undren angående forskellen mellem Danmark og andre lande i Europa, og hvorvidt integration af kønsperspektivet kan bidrage til at forbedre og styrke kommunal planlægning i Danmark.

Med Perspektiv- og handlingsplan for Ligestilling bekendtgjorde ligestillingsministeren i 2020, at myten om, at vi har ligestilling i Danmark, skal udfordres (Ligestillingsministeriet 2020). Ligestilling er altså på den offentlige dagsorden, og bekendtgørelsen understregede, at der ikke er ligestilling i Danmark. Vi har dog længe været internationalt forpligtet på at sikre ligestilling[1], hvilket blandt andet ses i ligestillingsloven § 4, hvor det fremgår, at "… *ligestilling skal integreres i al offentlig planlægning og forvaltning*" (Retsinformation 2020). Derfor er det interessant, at den kommunale planlægning ikke synes at integrere ligestilling i forvaltningen af rekreative byrum, hvilket kan tyde på, at ligestilling ikke ses som en relevant problemstilling for arbejdet med udviklingen af det offentlige rum. Denne antagelse udfordres dog af forskning, der peger på, at køn spiller en rolle i byen, fordi magtdynamikker er indlejret i byrummet og derigennem fastholdes ulighed mellem kønnene (Massey 1994; Criado Perez 2019; Zibell et al. 2019; Roberts & Sánchez de Madariaga 2016; Fanstein & Servon 2005; Burgess 2008; Faber & Nielsen 2015; Kern 2020). Det kræver opmærksomhed på det bebyggede miljø, hvis social forandring ønskes:

> "*... once built, our cities continue to shape and influence social relations, power, inequality, and so on. Stone, brick, glass, and concrete don't have agency, do they? They aren't consciously trying to uphold the patriarchy, are they? No, but their form helps shape the range of possibilities for individuals and groups. Their form helps keep some things seeming normal and right, and others "out of place" and wrong. In short, physical spaces matter when we want to think about social change*" (Kern 2020: 14).

Følges denne argumentation, er de fysiske omgivelser altså relevante for ligestilling, fordi der er indlejrede magtforhold i byen, som påvirker individers udfoldelsesmuligheder. De fysiske omgivelser former, ifølge Kern, de muligheder, individer og grupper af individer har. Historisk set har byen og det offentlige rum været en mandligt domineret sfære, og hjemmet, det private rum, kvindeligt domineret (Giles 2004: 4). Efter denne tanke bygger fortællingen om byen på en singulær kønnet erfaring af rum og steder, hvori kvindernes erfaring ikke indgår (ibid.: 8). Siden 1960 er der dog sket en række centrale forandringer med nye måder at forstå og organisere hjem og familie, hvilket har medført afgørende forandringer i de kønnede relationer (ibid.: 21-22). Men der bygges videre på erfaringer, som opstod i moderniteten, hvorfor

[1] jf. CEDAW konventionen og EU-traktatens artikel 2 og 3.

det, ifølge Fainstein & Servon, er nødvendigt at sætte spørgsmålstegn ved disse indlejrede forståelser af et universelt perspektiv, der dog ofte er indirekte kønnet:

> "*Historically the work of planners and policy makers has had a universal tone. Indeed, most of this work assumed a male subject. Using gender as a category of analysis enables us to unpack the assumptions underlying planning theory and practice*" (Fainstein & Servon 2005: 3).

Et specifikt fokus på køn kan ifølge Fainstein og Servon bidrage til at udvide planlæggernes perspektiv på borgernes hverdagsliv, hvilket har betydning for politiske beslutninger og udformningen af byen. Byen har barrierer (fysiske, sociale, økonomiske, symbolske), som overses, fordi vi ikke er vant til at lægge mærke til de barrierer, vi ikke kender fra egen erfaring, hvilket ofte har kønnet betydning (Kern 2020: 5-6). Samme argumentation finder vi hos journalist og aktivist Caroline Criado Perez, som netop viser, at der er forskellige former for kønnede uligheder grundet et *data gap*, som overser kønnede uligheder og derfor reproducerer dem i samfundsorganiseringer. Således bliver specifikke kønnede oplevelser usynlige, og derfor er de vanskelige at erkende og tage hensyn til. Udfordringen ligger derfor i, hvordan planlægningen forstår, anerkender og arbejder med kønnede erfaringer. For, hvordan udvikles strategier, opstilles undersøgelser og findes løsninger til noget, som er usynligt?

Det undersøger vi i dette eksplorative studie af, hvordan danske kommuner arbejder med køn i udviklingen af rekreative byrum. Det fraværende kønsperspektiv i strategier og politikker tyder dog på, at sådanne overvejelser ikke medtages, men med afsæt i antropologerne Cris Shore og Susan Wright (2011) undersøger vi tilgangen til køn i kommunal planlægning på et strategisk niveau (i strategier og politikker) såvel som et praksisniveau (hvordan disse integreres i praksis). På baggrund af interviews med ti planlæggere fra syv kommuner undersøger vi, hvordan kønsperspektivet i praksis adskiller sig fra strategierne, der præges af en kønsneutral tilgang. Planlæggernes tolkning af strategierne og egen praksis er derfor grundlaget for vores analyse. Fraværet inden for forskning og kommunale strategier vedrørende kønnede dynamikker i rekreative byrum udfordrer grundlaget for undersøgelsen og indikerer, at det er en underbelyst problemstilling. Kan det tænkes, at køn i kommunal planlægning er et overset perspektiv, som derfor fortsat ignoreres? Vi er motiverede af, at denne problemstilling tilsyneladende er usynlig, da den fremkalder både forundring og kritik blandt planlæggere såvel som

medborgere. Men når vi kigger grundigt på, hvad der bliver sagt om borgernes adfærd i byens rum, ses tydelige (til dels ubevidste og implicitte) kønnede forståelser, som gennemtrænger og modarbejder den strategiske kønsneutralitet. Disse kønnede forståelser vil vi undersøge for at forstå, hvordan kommunale planlæggere arbejder med køn i udviklingen af rekreative byrum. Vores problemformulering lyder derfor:

> ***Hvordan optræder køn i arbejdet med udviklingen af rekreative byrum i dansk kommunal byplanlægning?***

For at kunne svare på problemformuleringen arbejder vi med følgende problemstillinger:

- Hvordan forholder planlæggerne sig til den kønsneutrale tilgang i kommunale planlægningsstrategier?
- Hvilke kønsforståelser kommer til udtryk blandt planlæggerne i praksis
- Hvilke potentialer er der for at inkludere køn i den eksisterende planlægningspraksis?

Ved at undersøge *hvordan køn optræder,* muliggør vi et analytisk blik det strategiske såvel som praksisnære niveau. Gennem grundig gennemgang af vores empiri fremstår det, at selvom kommunerne på et strategisk plan ikke har et eksplicit kønsperspektiv i planlægning, så er der i praksis både tilbagevendende kønnede forståelser og elementer i projekter, der implicit forholder sig til køn. Det peger på samspillet mellem det strategiske plan (hvor kommunerne eksplicit er kønsneutrale) og det praksisorienterede plan (hvor der optræder implicitte kønnede forståelser). Arbejdet med køn i planlægning er derfor op til den enkelte planlægger og afdeling at gennemføre, eftersom der ingen strategiske retningslinjer er at følge. Med denne problemformulering fokuserer vi undersøgelsen på at indfange diskrepansen mellem det eksplicitte og implicitte kønsperspektiv, og hvordan dette samspil påvirker arbejdet med køn i den inkluderende planlægning.

1.1. Afgrænsning

Vi retter i dette speciale fokus mod den myndighed, der sætter rammerne for udviklingen af rekreative byrum ved at undersøge køn i kommunal planlægning. Fraværet af køn i kommunal planlægning samt manglen på viden og empirisk data om kønnet adfærd betyder dog, at andre undersøgelser af køn i kommunal planlægning også kunne have været meningsfulde for at udfylde det videnshul, der eksisterer i dag. Vi kigger på kønsperspektivets position gennem udlægninger fra kommunale planlæggere, for at få en mere generel forståelse på tværs af forskellige kommunale planlæggere. Vi kunne også have valgt at fokusere undersøgelsen i én kommune med en mere dybdegående undersøgelse af kønsperspektivet på tværs af planlæggerne internt, for dermed at kvalificere variationen af kønsforståelserne på tværs af én kommune i stedet. Det kunne desuden bringe organisationsspecifikke indsigter i, bl.a. hvordan planlæggerne interagerer forskelligt med den specifikke strategiske tilgang i kommunen. Eftersom de kommunale rammer er politisk vedtaget, kunne et andet fokus også være på de kommunale politikere ved at undersøge, hvordan de i deres arbejde forstår og arbejder med køn. En sådan undersøgelse kunne nuancere, hvordan kønsperspektivet optræder i politisk ledelse og bidrage til en forklaring på kønsneutraliteten i de politisk vedtagne strategier. Selvom de kommunale myndigheder er en stor magtfaktor i udviklingen af rekreative byrum, er der dog andre aktører, som også har stor indflydelse; arkitekter, grundejere, fonde, foreninger, brugere/borgere m.fl. (Tummers 2019: 81). Derfor kunne et perspektiv også være at undersøge, hvordan køn indarbejdes på tværs af de forskellige aktører, eller hvordan et konkret kommunalt fokus på køn i et projekt videreføres til andre involverede aktører. Byrums- og brugeradfærdsanalyser ville være relevante til at producere stedsspecifik viden om kønnede dynamikker i rekreative rum, som synes meget uklar i dag, og kunne bidrage til at forstå, hvordan kønnede dynamikker spiller en rolle for borgernes adfærd. Der er mange relevante perspektiver på problemstillingen, og vi har afgrænset dette speciale til at undersøge de eksisterende kønssyn i strategier og praksis på tværs af forskellige kommuner, for at anslå en generel problemstilling.

Vi undersøger i specialet *køns*perspektivet i en dansk kommunal planlægningspraksis, og er opmærksomme på, at vi derfor ikke inddrager eller undersøger andre sociale kategorier direkte, såsom etnicitet, social klasse, seksuel orientering mm. Vi er dog bevidste om, at køn må

forstås i samspillet med andre sociale kategorier, og at disse påvirker hinanden (Tummers et al. 2019; Crenshaw 1996; Hopkins 2017). En undersøgelse, der medtager andre sociale kategorier, er derfor relevant, men kræver et bredere fokus, end det har været muligt i dette speciale. Specialet kan fremadrettet være afsæt for mere nuancerede undersøgelser med fokus på andre sociale kategorier eller samspillet mellem disse. Undersøgelsen tager udgangspunkt i urbane rekreative byrum, fordi vi i den indledende research så, at der var større udfordringer ved at tale om køn i rekreative byrum end indenfor andre områder såsom transport eller udsatte boligområder. Desuden er det en type byrum, som i stigende grad er vigtige for borgere i takt med, at byerne vokser (Lindholst et al. 2015: 71). Eftersom det er vanskeligt at isolere samtalen om køn i rekreative byrum fra det offentlige byrum generelt, har samtalerne haft et langt bredere spatialt fokus på boligområder, mobilitet, aktive byrum, foreningsliv mm. Desuden bør det noteres, at specialets resultater tager afsæt i en dansk kontekst, hvorfor resultaterne ikke kan overføres direkte til andre sociokulturelle kontekster, fordi de udspringer af den specifikke danske planlægningskontekst.

På baggrund af den manglende viden om køn i dansk kommunal planlægning er specialet et eksplorativt studie af, hvordan kommunale myndigheder arbejder med køn på et strategisk og praksisnært niveau, for på den måde at bidrage til at udfylde en del af det videnshul, som eksisterer i dag vedrørende køn i kommunal planlægning. Specialet skal derfor bidrage til, at nuancere de kommunale planlægningstilgange, ved at kigge specifikt på kønsperspektivets potentiale for den kommunale planlægning i dag.

1.2. Læsevejledning

Vi giver i kapitel 2 en indføring i den diskursive kontekst, for at forstå kønsperspektivts position mere generelt i Danmark, samt institutionaliseringen af ligestilling i Danmark. Desuden giver vi en indføring i nogle centrale aspekter af gender planning hentet fra litteraturen og erfaringer fra andre planlægningspraksisser.

I kapitel 3 præsenterer vi specialets teoretiske fundament. Vi anvender Shore og Wrights (2011) forståelse af policy studier til at kigge på kommunale strategier og praksis, og Patsy Healeys (2004) *relationelle planlægning* til at sætter fokus på de spatiale strategier som en politisk proces. Med afsæt i geograf Doreen Masseys (1994) *relationelle stedsforståelse* ud-

forsker vi steder som kønnede. Vi rammesætter, hvordan forskellige kønssyn (biologisk, strukturelt og processuelt) ifølge Sandra Huning, Tanja Mölders og Barbera Zibell (2019) manifesterer sig i forskelligartede spatiale tiltag, hvilket vi udfolder med Criado Perez' (2019) argumentation om kønnet datakløft.

I kapitel 4 præsenterer vi projektets videnskabsteoretiske og metodiske tilgange til indsamling af empiri. Vi præsenterer specialets eksplorative undersøgelsesdesign og gennemgår metodiske og analytiske refleksioner.

I første analysekapitel 5 kigger vi på, hvordan kønsperspektivet optræder på et strategisk niveau i kommunerne. Her ses en kønsneutral planlægningstilgang, hvorfor vi skitsere planlæggernes argumenter imod at medtage et kønsperspektiv i planlægningen.

I andet analysekapitel 6 vender vi blikket mod den kommunale planlægningspraksis, hvor køn på trods af de kønsneutrale strategier ser ud til at spille en rolle, dog mere implicit. Vi analyserer derfor planlæggernes kønsforståelser ved hjælp af Huning et al.'s skematisering af forskellige kønssyn. Vi benytter løbende teoretiske perspektiver og koncepter som *gendering of space* og *data gap* til yderligere at udfolde forståelserne af køn i rekreative byrum.

I kapitel 7 diskuterer vi potentialet for at inkludere et kønsperspektiv i den eksisterende planlægningspraksis, samt hvilke konsekvenser der er ved at fastholde det kønsneutrale perspektiv.

I kapitel 8 konkluderer vi med afsæt i forskningsspørgsmålet på analysens resultater. Her opsummerer vi specialets vigtigste pointer om, hvordan køn optræder i dansk kommunal planlægning heunder, hvordan planlæggerne engagerer sig med kønsneutraliteten på et strategisk niveau og, hvordan køn optræder på forskellige måder i praksis.

Kontekst

Den Grønne Sti, København

2. Køn og planlægning i en dansk og europæisk kontekst

Dette kapitel har til formål at give et indblik i problemstillingens kontekst. Vi gennemgår ligestillingsdiskursen i Danmark, og hvordan den differentierer fra diskursen i Sverige og Norge i sektion 2.1., samt institutionaliseringen af ligestilling i Danmark i sektion 2.2. Det gør vi for at optegne det sociokulturelle landskab, undersøgelsen tager plads i, og dermed hvordan køn er positioneret i den offentlige debat. I sektion 2.3. kigger vi på konceptet gender planning for at forstå, hvad det betyder at planlægge med et kønsperspektiv.

2.1. Køn og ligestilling i Danmark

Social lighed er traditionelt en kerneværdi for de skandinaviske lande, hvilket har spillet en central rolle for udviklingen af velfærdsstaterne (Borchorst & Siim 2008: 207). Velfærdsstaten anses for at have potentiale til at skabe gode muligheder for ligestilling (ibid.: 208), og de nordiske lande opfattes ofte, som pionerer inden for området. Lige muligheder og rettigheder for kvinder og mænd har været et skandinavisk varemærke, og en integreret del af landenes selvforståelse, og for omverdenens forståelse af dem (Heidenreich 2012: 153; Andersen & Shamshiri-Petersen 2016: 2; Nielsen 2016: 295). Således opfattes Danmark, Norge og Sverige af mange som ligeværdige eksempler på samfund, hvor kønnene er ligestillede. Der er dog en tendens til at Danmark falder bagud sammenlignet med de andre nordiske lande. Danmark lå i

2014 i top 5 på *The World Economic Forums' Global Gender Gap Index,* men er siden rykket ned på en 14 plads, mens Norge, Sverige, Finland og Island alle er forblevet på hhv. 1, 2, 3 og 4 pladsen (WEF 2014, 2019)[2]. På trods af Danmarks status som foregangsland inden for ligestilling, er det interessant at se, at Danmark rangerer overraskende lavt sammenlignet med de andre nordiske lande. Freudendal-Pedersen skriver om en generel modvillighed til at se på sociale forskelle som køn, grundet en stærk selvfortælling, om at de skandinaviske samfund er ligestillede. Hun formulerer det således:

> "*In a country like Denmark, wanting to represent a modern and equal society, it is simply not ideologically correct to articulate social, economic or cultural differences*" (Freudendal-Pedersen 2013: 213).

Skandinavere, bestræber sig på at være en del af normen og ser sig generelt som ligestillede i samfundet. Ligheden med andre er en måde at blive bekræftet i og skabe en selvforståelse på (ibid.: 214). Kønsperspektivet passer derfor ikke ind i denne tanke om lighed, fordi den fælles forståelse om, at vi er mere eller mindre ens udfordres af kønnede forskelle (ibid.: 217). Nielsen argumenterer, at på trods af mange fælles karakteristika i velfærdssystemer, familievenlige politikker og universelle modeller, adskiller Danmark, Norge og Sverige sig på substantielle måder, når det kommer til den offentlige, akademiske og politiske holdning til ligestilling (Nielsen 2016: 295). Freudendal-Pedersen peger på at:

> "*Gender and class do not fit well with the Nordic idea of equality even if it is safe to say that both Norway and Sweden are more articulate about these issues than Denmark*" (Freudendal-Pedersen 2013: 217).

Der er altså forskelle på indstillingen til køn og ligestilling i de skandinaviske lande. Andersen og Shamshiri-Petersen finder indikatorer på, at danskerne er mere fastlåste i deres holdninger til traditionelle kønsroller og mindre interesserede i ligestilling som et problem end nabolandene Sverige og Norge (Andersen og Shamshiri-Petersen 2016: 8). Eksempelvis finder forskerne, at nordmænd og svenskere er mere enige i udsagn om, at mænd bør tage lige så stor del i børnepasning som kvinder, eller at det er bedst for alle parter, hvis mænd tager barsel,

[2] Danmarks placering varierer mellem forskellige index. Der er altså forskel på, hvordan måling og pointgivning foregår. Danmark ligger nr. 11. på FN's index. og nr. 2. på EU's GEI index (her bør det noteres at lande udenfor EU, fx Island og Norge, ikke optræder. Dette kan muligvis bidrage til forklaringen Danmarks placering på EU's GEI index).

end danskerne (Andersen og Shamshiri-Petersen 2016: 7). Noget tyder derfor på, at der er mere konventionelle kønsforståelser blandt danskerne, også selvom det ikke opfattes således, skriver Andersen og Shamshiri-Petersen (ibid.: 8). De skriver, at forestillingen om ligestilling som et ikke-eksisterende problem, har været dominerende for diskursen i en dansk kontekst, og ordet feminisme til tider har haft et nærmest udskammende mærkat (ibid.: 5). Indenfor flere kategorier argumenterer de, at danskernes oplevelse af ligestilling og kønnede forskelle differentierer fra nordmændenes og svenskernes. Et eksempel herpå er, at danskerne i højere grad end nordmænd og svenskerne oplever, at ligestilling enten er opnået (eller "gået for vidt"). Herudover ses, at støtten til en nogenlunde ligelig kønsfordeling i regeringen er lavere i Danmark end i Norge og Sverige, hvor blot 37% af danskerne tilslutter sig dette (og blandt mandlige respondenter er blot 26% enige, mens 28% er direkte uenige i udsagnet om, at der bør være nogenlunde ligelig fordeling i regeringen) (ibid.: 9). Det tyder altså på, at ligestilling prioriteres lavere blandt danskerne, fordi det i mindre grad problematiseres, men derimod antages, at ligestilling er opnået.

Det mest bemærkelsesværdige ved ligestillingsdiskursen i en dansk kontekst er dens fraværet (ibid.: 5). Dette kan muligvis forklares med et tilbageblik på den historiske kontekst. Borchorst, Christensen og Siim (2002) undersøger den historiske udvikling bag den feministiske bevægelse i Skandinavien, som kan bidrage til at forklare den nuværende diskurs i Danmark (Borchorst et al. i Nielsen 2016: 295-296). De ser, at den danske debat adskiller sig fra den svenske og norske mht. vigtighed, form og indhold. Den danske diskurs er præget af empowerment-perspektivet, som udspringer fra den danske kvindebevægelses "bottom-up" aktiviteter i 1970'- og 1980'erne (Nielsen, 2016: 196). Empowerment-diskursen kombinerer traditionelt det strukturorienterede kønsperspektiv (med fokus på reproduktion og eksklusion), med et handlingsorienteret perspektiv (med fokus på individuelle aktørers muligheder og potentialer). Men med demobiliseringen af den danske kvindebevægelse i 90'erne svækkedes det strukturorientrerede kønsperspektiv, som dermed efterlod ekstra plads til empowerment-perspektivet i den offentlige og politiske debat, som er det, der præger den danske diskurs idag (ibid.: 196). Dette kendes også som "*fix the women*"-tilgangen, som netop placerer ansvaret for ligestilling hos det enkelte individ, særligt den enkelte kvinde (Nielsen 2016: 312; Leine et al. 2020: 186).

Ifølge Heidenreich har diskursen i den offentlige debat stor indflydelse på et samfunds ligestillingsinitiativer (Heidenreich 2012: 149). Den offentlige diskurs kan påvirke initiativer for ligestilling, og har dermed indflydelse på, hvordan køn indtænkes i politiske indsatser. Det kan muligvis også være med til at forklare de skandinaviske forskelle. Inglehart og Norris sammenligner ligestillingsværdier blandt forskellige landes borgere, og de ser, at kulturelle ændringer i disse værdier har stor indflydelse på de institutionaliserede ligestillingsprocesser (Inglehart og Norris i Heindenreich 2012: 151). Andersen og Shamshiri-Petersen argumenterer, at jo større utilfredsheden med ligestilling er, jo mere gøres der ved det. De finder eksempelvis, at der er større utilfredshed med ligestilling i Sverige, men at dette ikke er ensbetydende med, at der reelt set er mindre ligestilling i landet. Den mere udbredte utilfredshed leder derimod til stærkere ligestillingsinitiativer (Andersen og Shamshiri-Petersen 2016: 10). Emnet ligestilling er forblevet et relativt populært emne i Norge og Sverige, hvilket bl.a. forklares med, at norske og svenske feministiske forskere har været mere direkte engageret i de offentlige og politiske debatter. Det har ført til en højere grad af indflydelse på den offentlige politiske udvikling såvel som bevidstheden i den offentlige arena (Nielsen 2016: 296).

2.2. Institutionalisering af ligestilling i Danmark

Der er en relativt svag institutionalisering af ligestillingspolitikker i Danmark sammenlignet med de skandinaviske naboer (Nielsen 2016: 295). Nielsen fastslår, at: "... *Norwegian and Swedish legislative frameworks provide clearer structures of responsibility for the universities' work with GE* [gender equality] *than what is the case in Denmark*" (ibid.: 311). Således er ligestillingsaspekter i mindre grad indarbejdet i de organisatoriske strukturer i Danmark som fx universiteterne. Det afspejler en generel tendens: at kønsperspektiver sjældent opnår strukturel indlejring, også selvom de er fremskrevet i (spatiale) strategier (Tummers et al. 2019: 80). Lidewij Tummers , Sylvette Denèfle and Heidrun Wankiewicz (2019) argumenterer, at hvis social diversitet og kønnede praksisser skal tages alvorligt i byplanlægning, er det ikke nok blot at fokusere på forskellige brugerbehov. De fremhæver, at den professionelle produktion af rum, samt analyser og teorier også er nødt til at være kønnede, fordi kønsperspektivet skaber innovation i planlægningskulturer og udfordrer systemer og institutioner

(Tummers et al. 2019: 81). De argumenterer, at ligestillingsmålene mistes i den inkluderende planlægning, og således bliver ligestilling fortsat ikke forankret i strukturerne.

Et af redskaberne til at institutionalisere ligestilling i Danmark er ligestillingsvurderinger. Alle statslige instanser og virksomheder med mere end 50 ansatte samt alle kommuner og regioner skal hvert andet år[3] lave ligestillingsredegørelser af deres organisation og arbejde jf. ligestillingslovens § 5 og § 5a (Retsinformation 2020). Ligestillingsredegørelserne er selvevalueringer[4], hvor organisationen selv beskriver, i hvilken grad de arbejder med ligestilling i form af målsætninger eller politikker i deres kerneydelser og personalehåndtering. I retningslinjerne for ligestillingsvurdering understreges bl.a. vigtigheden af at ligestillingsvurdere indenfor trafik, by- og regionaludvikling, fordi: "*Kvinder og mænd har forskellige hverdagsliv og bevægelsesmønstre*" (Udenrigsministeriet 2020). Det indikerer en forståelse af kønnede dynamikker i spatial udvikling i ligestillingsvurderingerne, omend det ikke afspejles direkte i de kommunale strategier. Ligestillingsvurderingerne er hovedgrebet i den kommunale institutionalisering af ligestilling både internt i kommunen og i de kommunale kerneydelser, eksempelvis byplanlægning. Af kommunernes ligestillingsredegørelser fra 2017 ses, at 11 kommuner har en politik for ligestilling i deres kerneydelser inden for Teknik og Miljø, og 9 kommuner en målsætning herfor. Således har 83% af kommunerne i 2017 hverken politik eller målsætning for ligestilling inden for teknik- og miljøområdet (Udenrigsministeriet 2017: 34), hvilket understreger den svage institutionalisering af ligestilling i kommunal planlægning. Det har ikke været muligt at lokalisere de specifikke ligestillingsmålsætninger eller -politikker for kommunerne vi har interviewet, ligesom ingen af interviewpersonerne kendte til disse. Derfor indgår ligestillingsmålsætningerne og -politikker ikke som en del af analysen af de kommunale strategier. Det understreger yderligere Tummers et al.s pointe om, at kønsperspektivet ikke opnår strukturel indlejring på trods af at fremgå af overordnede strategier. Som nævnt er kønsperspektivet dog mere nærværende andre steder i Europa, hvor ligestilling er mere eksplicitet i udvalgte planlægningsstrategier. Vi vil i det efterfølgende kigge nærmere på, hvad det kan betyde at indarbejde køn i planlægning.

[3] De nyeste ligestillingsredegørelser, der er udgivet, er fra 2017.

[4] Det understreges, at der ikke må vurderes ud fra formodninger eller forforståelser.

2.3 Gender planning

Konceptet gender planning udmøntede sig blandt feministiske akademikere i begyndelsen af 1980'erne med fokus på udviklingslande, men er også blevet et anerkendt perspektiv i byudviklingen i Europa og Vesten (Moser 2014: 7, 11). Der findes en regnbue af forskellige koncepter og tilgange til at inkludere kønsperspektivet i planlægning, såsom *gender sensitive planning, gender aware planning*, *gender mainstreaming*[5] (Sánchez de Madariaga & Abril 2019: 181), *gender transformation* (Moser 2014: 5), *gender+* (Tummers et al. 2019: 79), *engendered planning* (Horelli 2017: 1782), m.fl. Én måde at arbejde med køn i planlægningen er ifølge Horelli at fokusere på *infrastructure of everyday life,* hvor et fokus på forskellige rytmer i hverdagslivet skal skabe indsigter, der kan inkorporeres i et kønnet perspektiv i det byplanmæssige indhold (ibid.: 1783). Ligeledes anbefaler Tummers et al. at *"... relate gender issues to and embed the everyday practices of households in all planning time horizons and scale dimensions"* (Tummers et al. 2019: 92), og dermed bruge indsigterne fra forskelligartede hverdagsliv og rutiner til at indrette de offentlige rum. Spatialt understøtter dette konceptet *city of short distances*, som Horelli ligeledes ser som en løsningsmodel på kønnede problemstillinger (Horelli 2017: 1784). En by, hvor borgernes rejser mellem destinationerne er korte, giver netop mulighed for et hverdagsliv med mangfoldige forpligtelser, eksempelvis mellem arbejde og husholdning. Ofte ses disse designtilgange som noget, der kommer alle borgere til gode, og mange af de samme designprincipper eksisterer i byplanlægning, omend de sjældent omtales som kønnede (Reinwald et al. 2019: 105).

Et andet element som anbefales på tværs af gender planning litteraturen er at inkludere alle køn ligeligt i alle processer (Burgess 2008; Tummers et al. 2019; Damyanovic & Zibell 2019; Fainstein & Servon 2005; Roberts & Sánchez de Madariaga 2016). Projekter skal konsulteres med et råd bestående både af alle køn og repræsentanter fra forskellige aldersmæssige, etniske grupper mm., og alle køn skal være en aktiv del af beslutningsprocesserne (Burgess 2008: 115). Det handler om at sikre en lige kønnet deltagelse i inddragelsesprocesser, så forskellige kønnede perspektiver inddrages.

[5] Gender mainstreaming blev i 1995 vedtaget som international strategi for ligestilling med Beijing Platform for Action (World Women's Conference), og forpligter således internationale systemer og regeringer verden over til at integrere ligestilling med fokus på lige deltagelse i beslutningsprocesser (Moser 2014: 16).

Udover inddragelse spiller kønsopdelt data også en stor rolle for gender planning. Det argumenteres, at data skal kønsopdeles, for at det bliver muligt at søge efter kønnede adfærdsmønstre, og dermed bedre kunne målrette udviklingen af byens rum efter at imødekomme forskellige behov (Criado Perez 2019; Burgess 2008; Roberts & Sánchez de Madariaga 2016). Her er særligt Criado Perez (2019) fremtrædende med argumentet, at planlægning og samfundsbeslutnigner ikke tager højde for kønnede forskelle, fordi disse ikke er dokumenteret i data - og dermed prioriterer samfundsstrukturerne de perspektiver, som opfattes som kønsneutrale, men som ifølge Criado Perez bærer kønnede systematikker med sig (Criado Perez 2019: 312). Ifølge Criado Perez vil ulighed i samfundet fortsætte, hvis ikke dette indlejrede kønnede bias ændres, og hun argumenterer netop for, at kønsopdelt data kan modarbejde naturaliseringen af den kønnede ulighed (Criado Perez 2019: 314). Tummers et al. anbefaler at styrke forståelse indenfor *køn* og *intersektionalitet* i blandt andet kommunale planlægningsafdelinger, for at:

> *"... overcome stereotyping and making "men" the implicit norm and "women" the special needs group, "gender" and "intersectionality" need to produce operational categories for planning regulations, briefings and design criteria*" (Tummers et al. 2019: 92).

Der skal stilles krav til data, så det involverer intersektionalitet, dvs. forskellige sociale aspekter (ikke kun køn) for at kunne belyse, hvordan mangfoldige kategorier kan marginalisere borgere i deres brug af byen (Crenshaw 1996: 365). Indsigter fra en sådan nuanceret dataindsamling kan føde ind i planlægningsregulativer, instruktioner samt design kriterier og ses tilmed i undersøgelser af klimaforandringer (Kaijsera & Kronsellb 2014). Således er data- og vidensproduktion om kønnede mønstre i byrum og planlægningsprocesser centrale byggesten i en inkluderende planlægningspraksis, hvor køn indgår i overvejelserne. Følgende beskriver vi vores teoretiske ramme for at undersøge, hvordan køn optræder i dansk kommunal planlægning.

Teori

Skuespilspilhuset, København

3. Teori

Dette speciale placerer sig i et teoretisk tværsnit mellem planlægning, stedsforståelser og kønsforståelser. Disse teoretiske forståelser overlapper og påvirker hinanden i praksis, og for at undersøge kønsperspektivet i kommunal planlægning af rekreative byrum konceptualiserer vi de tre teoretiske tematikker. Kapitlet er opdelt i tre sektioner, 3.1. Policy og planlægning, 3.2. Stedsforståelser, og 3.3. Kønssyn, hvor vi redegør for udvalgte teoretiske koncepter, der benyttes i analysen.

3.1. Policy og planlægning

3.1.1 Policy - en linse til at kigge på kommunal strategi og praksis

For at forstå, hvordan planlæggerne arbejder med, køn tager vi afsæt i Shores og Wrights (2011) *practioner perspective approach to policy.* Vi skelner derfor mellem; strategier og politikker, der sætter rammerne for planlæggernes arbejde med køn, og et praksisnært niveau, hvor køn træder frem i planlæggernes arbejde, sprog og konkrete projekter. Da Shore & Wright peger på, at *policies* er processuelle og formes af de mennesker, der interagerer med dem, undersøger vi derfor også, hvordan den eksisterer i praksis og altså håndteres af de planlæggere, som arbejder med strategierne (Shore og Wright 2011: 1). Med afsæt i Shore og Wright forstår vi ikke strategierne som *autoritativ instrumentalisme*, der kontrollerer planlæggerne, men derimod at den planlægningspraksis, strategierne lever i, er et forhandlingsrum for planlæggerne:

> "*... new forms of governance create spaces where particular individuals can appropriate and manipulate the resources of government behind the scenes to more personal political ends*" (Shore & Wright 2011: 16).

Dermed er strategierne og politikerne fundamentale for planlægningens indretning, men anskuer man dem som performative, demokratiske processer, kan vi undersøge, hvordan de bliver praktiseret gennem forhandlinger hos planlæggerne. Derfor ser vi på, hvordan kønsperspektiver udspiller sig på både *strategisk* og *praksisnært* niveau.

Det er vigtigt at påpege, at den kønsneutrale tilgang, som vi ser i kapitel 5 på et strategisk niveau i kommunal planlægning i Danmark, ser ud til at være etableret uden at være blevet overvejet bevidst i kommunerne. Den er derimod fremkommet gennem *ikke-beslutninger*, som ifølge Edward Page gør dem mindre overlagte, men fortsat effektfulde (ibid.: 11). Vi fokuserer derfor på strategierne, som betydningsfulde for planlægningen, selvom de synes at være formet af utilsigtede ikke-beslutninger.

3.1.2. Relationel planlægning

Over tid møder samfundet forskellige politiske problemstillinger, hvilket stiller nye krav til de spatiale indretninger borgernes liv tager plads i (Horelli 2017: 1779), samt de organisatoriske rammer samfundet forvaltes under (Meijer 2016: 598). Kommunal planlægningspraksis er altså foranderlig i takt med, at samfundsudfordringer og -diskurser ændrer sig. Det er relevant at forholde sig til forståelsen af planlægning for at forstå kønsperspektivets position i planlægning.

Der ses overordnet et skifte fra en traditionel positivistisk tradition til en mere interpretativ planlægningstradition, hvor relationelle stedskoncepter bliver mere nærværende (Huning et al. 2019: 8). Planlægger, Patsy Healey (2004), har været en hovedkraft i udviklingen af *relationel planlægning*, som står i modsætning til en *essentialistisk planlægning*. Hun ser, at alle italesættelser af "sted", "plan", "strategi" (etc.) er politiske processer præget af konkurrerende diskurser og narrativer, da et sted skabes i den måde, det italesættes (Healey 2004: 47). Healey argumenterer, at det er vigtigt at se på repræsentationer af sted, fordi artikuleringen af et rum har indflydelse på, hvordan beslutninger træffes, og hvordan processer reguleres og tillades (ibid.: 46). Når planlægning ses som en politisk proces, kan italesættelsen af kønsrelationer i planlægningsstrategier også ses som en del af den politiske proces. Ifølge Healey

simplificeres og reduceres virkelighedens kompleksitet, hvis ikke der er en særlig opmærksomhed på, at steder har mange betydninger:

> *"This conception means that, rather than searching for some inherent 'natural' qualities of place to mobilize into spatial concepts for strategic purposes, meanings of place are likely to be diverse and contested. Articulating the spatial vocabulary for a spatial strategy is therefore a highly political process, involving struggle and selectivity, not just between different interests and power blocs but within the terrain of the mode of analysis and representation of the spatiality of phenomena"* (Healey 2004: 47).

Healey argumenterer, at hvis planlægning forstås relationelt, så forstås kompleksiteten af et sted og en proces bedre. Dette indikerer dog, at italesættelsen af et sted er en politisk handling, idet det involverer en prioritering af interesser samt en særlig fremstilling af, hvilket *sted* det er. Derfor har italesættelser af steder og planer plads i udforskningen af kommunale strategier om kønsperspektiver byrum. Forskellige stedsforståelser fortolkes og prioriteres ifølge den relationelle planlægning, når et byrum eksempelvis udvikles (Huning et al. 2019: 8). De mangfoldige stedsforståelser hænger dermed sammen med de prioriteringer, som planlæggere skal gøre. I en interpretativ byplanlægning skal planlæggerne fortolke steder såvel som overliggende strategier i deres praksis, når de prioriterer. Byplanlægning knytter sig derfor også til planlæggernes stedsforståelser, og for at nærme os, hvordan kønnede perspektiver har betydning for den spatiale udvikling, udfolder vi Masseys (1994) relationelle stedsforståelse, der inspirerer den relationelle planlægning.

3.2. Stedsforståelse

3.2.1 Relationelle steder

Sted anvendes jævnligt i daglig tale og er, ifølge Tim Cresswell (2004), et ord, som er "… *wrapped in common sense*" (Cresswell 2004: 1). Selvom det er common sense, er det dog en del af et meningssystem, og derfor er det nødvendigt at optegne, hvordan vi konceptualiserer og forstår *sted*. Bevægelsen fra en positivistisk til mere relationel og socialkonstruktivistisk stedsforståelse, gør i stigende grad 'sted' til en central kategori inden for sociale og kulturstudier (Huning, et al. 2019: 6). Det rumlige aspekt ses dermed som en medspiller i en social virkelighed, som har en indvirkning på, hvordan de menneskelige dynamikker udspiller sig. Med

inspiration fra Masseys stedsforståelse opstiller David Harvey (2006) tre forståelser af sted som analytiske kategorier. Han argumenterer, at sted kan ses som absolut, relativt og relationelt, og at de tre konceptualiseringer af 'rum' er både gældende og sameksisterende:

1. **Absolut:** Sted ses som en ting i sig selv, uafhængigt af materialer, og konceptualiseres som målbart, med administrative grænser (nationale, kommunale, etc.), placeres på kort, fikseret og forudsigeligt (Harvey 2006: 2).
2. **Relativt:** Sted ses som det rum, der opstår mellem objekter, der er relative til hinanden. Sted opstår i kraft af mellemrummet mellem fysiske objekter (ibid.: 4).
3. **Relationelt:** Sted er konstitueret af at være i relation til andre steder/rum. Steder opstår i kraft af relationerne til hinanden, og i disse relationer opstår sted/rummet derfor som noget subjektivt: "*The relational view of space holds there is no such thing as space outside of the processes that define it. Processes do not occur in space but define their own spatial frame*" (ibid.).

Ifølge Harvey kan rum kun forstås ud fra praksis, og denne analytiske kategorisering af sted/rum-forståelser kan dermed bidrage til at afsløre politiske uenigheder om steder og rum (ibid.). Vi tager udgangspunkt i Masseys (1994) relationelle tilgang til sted og, at køn og sted er gensidigt konstituerende, hvilket netop problematiserer den kønsneutrale tilgang til planlægning af steder. De steder, individer bevæger sig i deres hverdagsliv, sætter aftryk på individet og dets rytmer (Fallov 2015: 2). Massey ser stedet som fleksibelt, i proces og under konstant social konstruktion. Hun argumenterer desuden, at stedets lokation ikke er det eneste relevante, men at steder tillægges betydning (*sense of place*) i et forsøg på at skabe stabilitet for individet (Massey 1994: 162). Ifølge Massey skal steder altid forstås i relation til oplevelsen af andre steder, hvorfor man ikke kan adskille det sociale fra stedet. Eksempelvis vil et sted, som føles uvelkomment, altid forstås i forhold til et sted, der føles velkomment. Ved at sameksistere med forståelse af andre steder bliver steder derfor fortolket, og forståelsen af et sted rummer forståelsen af de sociale relationer, der udspiller sig her. Massey skriver, at sociale relationer altid har en spatial form og et spatialt indhold, og at disse nødvendigvis eksisterer i og på tværs af stedet. Det er den enorme kompleksitet af de sammenkoblede og forbundne net af sociale relationer, som er det sociale rum (ibid.: 168). Stedsidentitet udgøres af de mod-

sætninger, der er i de sociale interaktioner, samt i bestemte sameksisterende sociale interrelationer på et sted (Massey 1994:168). Derfor er steder altid dynamiske og foranderlige, fordi stedsidentitet defineres af de mennesker, som har magt til at bestemme, hvordan og hvilke værdier og praksisser der skal fastfryses og dermed udgøre stedsidentiteten (ibid.: 169). Når steder er relationelle, da de opleves forskelligt af forskellige mennesker, er de mangfoldige og omstridte. Dermed handler steder for Massey om magt, og hvordan den er fordelt og etableret i de fysiske omgivelser, idet stedet hele tiden er under konstruktion. Med afsæt i Massey beskriver planlægningsprofessor, Mark Shucksmith (2012), sted og dets magtdynamikker:

> "*Place exists in a world of meaning and represents a distinctive, bounded and embodied type of space that is defined by, and constructed in terms of, the lived experiences of people. Again, this construction is power-infused, with place conceived of as the locus of complex intersections and outcomes of power geometries that operate across spatial scales (Massey 1991), and also as fundamental to the making and remaking of identity and difference*" (Shucksmith 2012: 385).

Her peger Shucksmith på, at *steder* er gennemtrængt af magtforhold og opfattes som ramme for komplekse træfpunkter mellem magt på forskellig skala. Ligeledes er steder et aspekt af identifikation, og magtforholdenes spatiale form påvirker dermed individers identifikation.

3.2.2. Kønnede steder

Kønnede forskelle i erfaring har været mere eller mindre oversete i planlægningens historie (Fainstein & Servon 2005: 1). Massey argumenterer dog, at geografi og køn er dybt afhængige af hinanden, og at de hver især indgår i konstruktionen af hinanden:

> "*Geography in its various guises influences the cultural formation of particular genders and gender relations; gender has been deeply influential in the production of 'the geographical'*" (Massey 1994: 177).

Sted har altså betydning for køn på samme måde, som køn har betydning for sted. Dertil argumenterer Massey, at steder i sig selv er kønnede, og hun kalder det "*the gendering of space and place"* (ibid.: 186). De er ikke bare kønnede i sig selv, men når de er det, reflekterer og påvirker de samtidig måden, hvorpå køn konstrueres og forstås (ibid.: 179). Der er mange for-

skellige måder, steder er kønnede, som skaber stedsspecifikke kønsrelationer, der bliver ved med at bliver konstrueret:

> "*Space, place, spaces, places are gendered and our senses of them (...), are gendered through and through. Moreover they are gendered in a myriad different ways, which vary between cultures and over time. And this gendering of space and place both reflects and has effects back on the ways in which gender is constructed and understood in the societies in which we live*" (Massey 1994: 186).

Faber et al. konstaterer ligeledes, at der er en tæt sammenhæng mellem køn og sted (Faber et al. 2015: 7). De skriver, at hvis udviklingstendenserne på en given lokation, til fulde skal forstås, må køn medtænkes (ibid.). De argumenterer grundlæggende, at kønnede perspektiver har betydning for, hvordan kompleksiteten af et sted forstås, og de argumenterer, at det er vigtigt:

> "*... at rette opmærksomheden mod, dels hvordan steder er indlejret med betydninger og relationer, der styrer adfærd og opfattelser samt udstikker retningslinjer for hvordan maskulinitet og feminitet kan 'gøres', dels hvordan steder opleves forskelligt og fortolkes forskelligt, afhængigt af om du er mand eller kvinde og afhængigt din alder, sociale position og etniske tilhørsforhold"* (Faber & Nielsen 2015: 15-16).

Faber og Nielsen udfordrer "*tendensen til at romantisere det offentlige byrum som en tomhed, der muliggør fri og lige tale*" (ibid.: 16), da sociale kategorier (køn, alder, etnicitet, klasse m.m.) og deres samspil med hinanden er helt nødvendige for at forstå, hvad der gør sig gældende på et sted. Stedet kan ikke indtage en position som objektivt og som for alle, fordi det er et produkt af sociale relationer (ibid.). Dette understreger altså behovet for relationel planlægning, fordi der er forskellige forståelser af steder. Som beskrevet i kapitel 1. er forskellige samfundsstrømninger indlejrede i det byggede miljø, hvilket afspejler de værdier et bygget miljø er blevet til i:

> "*The city, although it belongs to all, is also filled with both visible and invisible boundaries. These boundaries are the result of yesterday's spatial planning, including its norms and values, and they affect our way of life, our way of being and moving in the city*" (Sandberg & Rönnblom 2016: 1751).

Som Sandberg og Rönnblom indrammer det, handler det om at forstå, at byen er fuld af usynlige grænser, som er knyttet til de samfund, der har bygget den. Samfundets ulighed er reflek-

teret i adgangen til byen – omend det er en by, der tilhører alle. Disse usynlige grænser har kønnede betydninger. Samme pointe ses i Giles (2004) og Criado Perez' (2019) centrale argument, at det moderne samfund er et kønnet samfund. Historisk set er samfundet og byen indrettet med et indirekte maskulint perspektiv som *the human default*, hvilket præger design, organisering og tænkemåder:

> "*When planners fail to account for gender, public spaces become male spaces by default*" (Criado Perez 2019: 66).

Det spatiale miljø knyttes af visse forskere til de kønnede opfattelser, som historisk har præget samfundsindretningen, og herunder byplanlægning. Der er behov for en mere nuanceret social differentiering, fordi de maskuline repræsentationer begrænser andre identiteter (Simonsen 2014: 133). Derfor retter vi fokus mod konceptualiseringer af kønsforståelser, da de kønnede dynamikker har betydning for steder, og steder har betydning for, hvordan kønnede dynamikker udspiller sig.

3.3. Kønssyn

Forståelser af køn, er dynamiske og ændrer sig over kulturelle, geografiske og tidslige grænser (Damyanovic & Zibell 2019: 28). Vi arbejder med udgangspunkt i Huning et al.s operationalisering af køn i bogen *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe* (2019). Huning et al. skelner mellem tre kønskategorier: En biologisk og to socialkonstruktivistiske for at kvalificere det analytiske perspektiv i arbejdet med køn i planlægning, og for at muliggøre sammenligninger på tværs af sociokulturelle grænser. Disse forskellige måder at anskue køn er formet af historisk kontekst, og forståelserne har indflydelse på, hvordan der kan arbejdes med køn spatialt og politisk (Huning et al. 2019: 3).

3.3.1 Biologisk køn

Den biologiske kønsforståelse forholder sig til køn med udgangspunkt i det biologiske køn, og adresserer kvinder og mænd som to forskellige køn (*sexes*) (ibid.). Denne kønskategori er forholdsvis operationaliserbar, da kvantitative optællinger og inddelinger af to biologiske køn er mulige. Med denne kategorisering synliggøres kønnet ulighed og diskrimination ved at foku-

sere på de to kønnede virkeligheder. Dog er denne kategorisering blevet kritiseret for at være essentialistisk og for at understøtte en form for biologisk determinisme og dermed styrke kønsstereotyper.

Størstedelen af de vestlige lande har fastholdt et binært kønssyn med disse to biologiske kønskategorier (Magnusson & Marebeck 2018). Den binære kategorisering er blevet institutionaliseret i lov og religion og har dermed formet en af de største akser for privilegium og hierarki i de formelle sociale strukturer, såvel som i hverdagens interaktioner (ibid.: 5). Den binære kønsforståelse er indlejret i vores samfund, interaktioner og magthierarkier. Det er både en refleksion af en konventionel måde at forholde sig til køn, og en operationaliserbar mulighed for at belyse kønnede forskelle og uligheder ud fra den binære kategorisering. Criado Perez undersøger, hvordan dataindsamling overser kønnede perspektiver (2019), og hun argumenterer, at dataindsamling historisk overser et kvindeligt perspektiv (Criado Perez 2019: XIII). Grundlæggende knytter hun dette til både sociale og biologiske forhold, men hun drager på et biologisk kønssyn, når hun skriver:

> "*The female-specific concerns that men fail to factor in cover a wide variety of areas, but as you read you will notice that three themes crop up again and again: the female body, women's unpaid care burden, and male violence against women. These are issues of such significance that they touch on nearly every part of our lives*" (ibid.).

Criado Perez fremhæver, at der er biologiske forskelle på kvinder og mænd, som trækker tråde ind i de oplevelser, kvinder og mænd får i deres liv. Dette knytter hun til organisering af byens vedligehold såsom snerydning, offentlige toiletforhold, overordnede designgreb m.m., som forholder sig til den mandlige krops proportioner, og dermed overser kvindelige behov (ibid.: 29, 47, 157, 195). Uden at underkende de sociale implikationer ved kønsforhold abonnerer Criado Perez således på et biologisk kønssyn for at sætte fokus på oversete behov. Dermed fokuserer Criado Perez på at sætte kvinders livsverdener på dagsordenen, hvilket kendetegner ligestillingshistorikken i det biologiske kønssyn: "*The declared aim of this kind of analysis is to make the inequality and discrimination of women, as a clearly distinguishable*" (Huning et al. 2019: 3). Fokus på det kvindelige perspektiv medfører, at et kønsperspektiv ofte synonymiseres med kvinder (Fainstein & Servon 2005: 3).

Indsatser og metoder → kvindefremmende initiativer/women-friendly planning

Når køn ses som et biologisk karaktertræk, er kvantitative metoder mulige, idet køn ganske simpelt kan tælles ud fra fysiologiske definitioner af kvinde og mand. Her opereres med udgangspunkt i to binære kønskategorier. Efter Huning et al.s analytiske perspektiv afføder det biologiske kønssyn et særligt tiltag, der søger at understøtte kvinder (som effekt af det historisk maskuline perspektiv). Dette være sig kvindevenlige områder, kvinde-rettet planlægning, kvinde-hjem, hele områder designet efter kvindelige hverdagsrytmer, m.m. (Huning et al. 2019: 4). Dette kan ses som en effekt af den anden feministiske bølge, hvor kvinders adgangsmuligheder og rettigheder blev fremmet gennem særlige kvinde-tiltag (Damyanovic & Zibell 2019: 30). Det biologiske kønssyn findes dog i høj grad fortsat i planlægningssammenhænge, eftersom det metodisk er operationaliserbart gennem kvantitative målinger (Huning et al. 2019: 4).

3.2.2 Strukturelt køn

Køn som en strukturel kategori fokuserer på, hvordan forskellige kønnede positioner i samfundet har adgang til forskellige muligheder i samfundet. Her ses de kønnede positioner som sociale konstruktioner, og dermed ikke biologisk baseret omend kategorien også opererer med et binært kønssyn. Huning et al. adresserer, at kønsrelationer skal forstås ud fra deres historiske, sociale og kulturelle kontekst (Huning et al. 2019: 3). Inden for dette perspektiv er der et fokus på og kritik af adskillelsen af den produktive (arbejdet, 'mandens domæne') og reproduktive sfære (hjemmet, 'kvindens domæne') og det hierarkiske forhold mellem disse. Desuden påpeges andre dikotomiske mønstre, som er direkte forbundet med denne kønnede adskillelse af produktion og reproduktion (offentlig-privat, betalt arbejde-ikke betalt arbejde, m.fl.) (Burgess 2008: 115). Køn handler dermed *"... om sociale handlinger, om forestillinger og forventninger samt om mulighedsstrukturer"* (Faber et al. 2015: 10), hvorfor man ifølge Faber et al. hverken bør eller kan analysere udviklingstendenser uden at medtænke kønsperspektivet. For dem knytter kønsperspektivet sig til en lang række faktorer, som er afgørende for handling og stedstilknytning. Disse er eksempelvis inden for transport, social infrastruktur, lokale tilknytningsmønstre, kønsopdelte arbejdsmarkeder m.m., hvilke alle påvirker vores tilknytning til sted (ibid.). Med en strukturel forståelse af køn argumenteres, at *kønskontrakter* har

indflydelse på individers adfærd i tid og rum (Huning et al. 2019:3). Kønskontrakter refererer til "*... the social agreements on what men and women are, what they think and expect, and what they do*" (Duncan i Haandrikman et al. 2019: 6). I skandinavisk kontekst defineres konceptet kønskontrakter som udfaldet af de forhandlinger, der sker mellem kvinder og mænd ift. arbejde, familie og magt (Haandrikman et al. 2019: 4). Der er derfor tale om underforståede regler, som er afgørende for individer, idet de påvirker, hvordan forskellige værdier og forpligtelser tildeles kvinder og mænd, og dermed hvordan kvinder og mænd bør opføre sig (ibid.: 3).

Det er anerkendt, at køn er én ud af flere perspektiver, der har struktureret samfundet (Huning et al. 2019: 3). Her er begrebet *intersektionalitet* centralt, da det fokuserer på, hvordan identitetsmarkører kan skabe marginalisering på tværs af samfundets strukturerende kategorier; køn, alder, etnicitet, klasse. Med begrebet intersektionalitet sætter borgerrettighedsforsker Kimberlé Crenshaw fokus på "*… the various ways in which race and gender intersect in shaping structural, political, and representational aspects of violence against women of color*" (Crenshaw 1996: 1244). Begrebet intersektionalitet udspringer af en feministisk retning, der fokuserer særligt på etnicitet og de barrierer, der opstår i samspillet mellem disse forskellige samfundsmæssige kategoriseringer. Dette bliver muligt i kraft af, at køn ikke blot ses som en biologisk faktor.

Indsatser og metoder → gender mainstreaming

Når køn ses som en strukturel kategori, er kvantitative metoder mere udfordrede, eftersom fænomenet køn ikke udelukkende er baseret på biologiske karakteristika. Derimod kigges efter strukturelle hierarkier og kønskontrakter, som har indflydelse på aktiviteter i tid og rum. Kvalitative metoder og koncepter bruges til at søge efter analytiske mønstre med henblik på at skabe interaktion og inddragelse, mens kvantitative metoder bruges til at kvalificere findings. Efter Huning et al.s analytiske perspektiv afføder det strukturelle kønssyn særligt tiltag som gender mainstreaming og kønssensitive perspektiver på planlægning. Dermed er fokus på det strukturelle lag særligt med øje for netop inddragelse og lige repræsentation i beslutningsprocesser (Huning et al. 2019: 4). I planlægningsperspektivet er der i høj grad fokus på at integrere samfundets sfærer for produktion og reproduktion og dermed have fokus på blandede byfunktioner.

3.3.3.Processuelt køn

Køn som processuel kategori handler om "*... the proces of (un)doing gender"* (Huning et al. 2019: 5). Denne kategori baserer sig på antagelsen om, at hverken biologisk køn (*sex*) eller socialt køn (*gender*) er fastgjorte kategorier, men at køn er en processuel kategori, som etableres i et performativt rum. Her er den post-strukturalistiske filosof og queer-teoretiker Judith Butler (1988) fremtrædende, idet hun dekonstruerer fortællingen om to køn og argumenterer, at alle individer performer en kønnethed. Denne performance gøres i samspil med andre, ifølge Butler, hvorfor de roller individer performer relaterer sig til et større meningssystem, som individer indretter deres handlinger efter (Butler 1988: 520). Butler definerer køn således:

> "*... gender is in no way a stable identity or locus of agency from which various acts proceed; rather, it is an identity tenuously constituted in time - an identity instituted through a stylized repetition of acts. Further, gender is instituted through the stylization of the body and, hence, must be understood as the mundane way in which bodily gestures, movements, and enactments of various kinds constitute the illusion of an abiding gendered self*" (ibid.: 519).

Handlinger fremstår derfor som kønnede gennem aktiviteter og gentagelser og sker i en interaktiv co-production med andre mennesker. Det performative handler for Butler både om normer og de magtmekanismer, som ligger uden for individets råderum, som er med til at bestemme kønnet normalitet. Hermansen (2013) undersøger det performative byliv og peger på, at fordi handling i byrummet altid finder sted gennem en krop, er det ikke muligt at undsige sig et køn, når man indtræder i byen. Hun skriver, at individer lærer, hvilke forventninger der er til deres opførsel i anvendelse af byrummet gennem aktivitetsfællesskaber, hvorfor "… *frygten for social eksklusion og ønsket om at tilhøre et bestemt fællesskab*" (Arkitektur N 2017) er regulerende for individets performance i byen. Denne kønnede performance kan med udgangspunkt i Butler forstås som en afspejling af samfundets forståelse og forventninger af det kvindelige, hvormed alle køn er med til at reproducere nogle skarpe kønsnormer. Køn som process handler derfor, om det individer *gør*, ikke det de *er* eller *har*. Køn kan derfor blive *undone,* og dette kønssyn bærer således et forandringspotentiale. Dog gør det processuelle kønsperspektiv også de metodiske indretninger mere flydende, og et processuelt kønsperspektiv er ikke kvantitativt operationaliserbart, som det førnævnte biologiske perspektiv (Huning et al. 2019: 5). Her tages nærmere afsæt i psyko-social teori, queer-teori samt dekonstruktion med

henblik på at fokusere på de processer, der skaber køn gennem interaktiv performance (ibid. 2019: 4).

Indsatser og metoder → gender diversity management

Når køn ses som en processuel kategori, er kvalitative metoder centrale. Her handler det nærmere om at nedbryde de binære kønskategorier, *(un)doing gender*, hvorfor de kvantitative metoder ikke er brugbare. Derimod er der fokus på gender+, altså det intersektionelle perspektiv, hvor aktørerne ser på kontekst som psyko-sociale og socio-kulturelle spor, der leder til bestemte kønsudtryk. Det handler om, at se efter hvordan brugerne performer deres kønnede identiteter gennem mønstre i aktiviteter. Efter Huning et al.s analytiske perspektiv afføder det processuelle kønssyn særligt tiltag som køns- og diversitetsforvaltning, inkluderende planlægning, kommunikativ planlægning, performativ planlægning og en generel dekonstruktion af det traditionelle positivistiske planlægningsparadigme, hvorfor selvorganiserede grupper og tiltag (bottom-up) ses som et karaktertræk ved dette kønssyn (Huning et al. 2019: 4). Dermed handler det processuelle kønsperspektiv i planlægning om at skabe rum for en flydende kønsvariabel, også inkluderende transkønnede, og dermed tage højde for en ikke-heteronormativ befolkning og tillade planlægningen at være en transformativ proces (Damyanovic & Zibell 2019: 30).

Forskere og praktikere er altså konfronteret med en mangfoldighed af kønsforståelser og -perspektiver. Alle disse perspektiver er formet af særlige forståelser af køn, der eksisterer som en mudret kategori – særligt på det danske sprog, som ikke giver samme mulighed for at differentiere mellem begreberne, som eksempelvis det engelske *sex* og *gender*. Derfor vælger vi, at bruge betegnelsen *køn* som paraplybegreb, der forholder sig til det tvetydige, kondenserede felt, mens *biologisk køn*, *strukturelt køn* og *processuelt køn* bliver brugt om specifikke kønsforståelser. Ligeledes benytter vi de fremlagte stedsforståelser til at undersøge empirien og komme nærmere, hvad der er på spil, når der tales om køn i planlægning. Flere af både køns-, steds- og planlægningsforståelserne overlapper i den virkelighed, vi undersøger, og vi bruger begreberne til at navigere i et felt fyldt med tvetydigheder og implicitte forståelser.

Metode

Vinterbadning, Skive

4. Metode

Dette kapitel giver et overblik over specialets metodiske og videnskabsteoretiske tilgang. Kapitlet er opdelt i fire sektioner. I første sektion 4.1. gennemgår vi specialets videnskabsteoretiske ståsted, hvor vi henter inspiration fra to forskellige positioner. I anden sektion 4.2. præsenterer vi det eksplorative undersøgelsesdesign. Dernæst i tredje sektion 4.3. præsenteres de anvendte metoder i specialet samt metodiske overvejelser. Endeligt i præsenteres vores analytiske tilgang og begrænsninger i fjerde sektion 4.4.

4.1 Videnskabsteoretisk tilgang

Specialets videnskabsteoretiske ståsted ligger i spændingsfeltet mellem kritisk realisme og en socialkonstruktivistisk tilgang. Med udgangspunkt i Shore & Wright (2011) argumenterer vi, at køn i kommunal planlægning må undersøges og forstås på forskellige niveauer: Det strategiske og det praksisnære. Det kan ikke udelukkende forstås ud fra de kommunale planlægningsstrategier eller gennem planlæggernes praksis men må belyses som et samspil mellem disse to positioner. Herunder præsenteres de to videnskabsteoretiske tilgange, samt hvordan de spiller ind i specialets genstandsfelt. Afslutningsvis reflekterer vi over de epistemologiske komplikationer af undersøgelsen.

4.1.1. Kritisk realisme

Med afsæt i kritisk realisme erkender vi, at kønsperspektivet i kommunal planlægning, ikke kan adskilles fra den strukturelle og samfundsmæssige kontekst, det er placeret i (Halkier

2001: 47). Planlæggerne indgår i politiske organiseringer, hvor de arbejder ud fra politisk vedtagne strategier og budgetter, og påvirkes som nævnt i kapitel 2. af strømninger i samfundet. Det påvirker planlæggernes forståelse og arbejde med køn, eftersom de skaber rammerne for planlægningen (Christensen et al. 2017: 120). Vi forsøger dermed at forstå, hvordan omkringliggende strukturer og sammenhænge bidrager til, at kønsperspektivet er fraværende i planlægningen (Jespersen 2014: 176). I første del af analysen (kapitel 5.) fokuserer vi på, hvilken position kønsperspektivet indtager i de kommunale planlægningsstrategier. De danske kommunale strategier domineres af en kønsneutral tilgang, og vi undersøger hvilke forklaringsmodeller, planlæggerne fremlægger for at understøtte denne kønsneutralitet. Gennem et kritisk realistisk blik retter vi opmærksomheden mod planlægningens kompleksitet ved at kigge på den samfundsmæssige kontekst, som præger kønsperspektivets position i dansk kommunal planlægning. Vores empiriindsamling kredser sig om, hvordan planlæggerne udlægger disse rammer, hvor vi sporer implicitte måder, hvorpå kønnede perspektiver optræder i praksis. Vi fokuserer derfor også undersøgelsen på, hvordan det kønnede perspektiv konstrueres i planlæggernes udlægning af deres praksis.

4.1.2. Socialkonstruktivisme

Med afsæt i socialkonstruktivismen ser vi på, hvordan køn træder frem og konstrueres gennem planlæggernes sprog (Halkier 2001: 46). Vi undersøger i anden del af analysen (kapitel 6.) de sproglige fortællinger, der knytter sig til køn, og dermed hvilken mening køn tillægges gennem sproglige udvekslinger mellem planlæggerne og os. Det giver os mulighed for at undersøge de implicitte kønsforståelser, som ser ud til at eksistere, på trods af den kønsneutrale tilgang. Den virkelighed, vi undersøger, er en konstant fortolket virkelighed, hvor de kommunale planlæggere er medskabere af den verden, de lever og arbejder i (Raunsborg 2014: 403). Planlæggerne tager aktive og passive beslutninger om, hvilke behov der prioriteres i udviklingen af de rekreative byrum. Ud fra dette perspektiv ser vi på, hvordan planlæggernes italesættelser af steder og brugere bidrager til at forme kønsperspektivets position i den enkelte planlægningspraksis og i de specifikke projekter (Healey 2004: 47). Gennem et socialkonstruktivistisk blik analyseres kønsperspektivets position i planlæggernes sprog og praksis.

4.1.3. Epistemologiske refleksioner

Vi anerkender vores egen rolle i feltet som medskabere af empirien. Ligesom planlæggerne, erkender vi også verden gennem fortolkninger. Interviewene kan derfor ses som et resultat af vores formulering af spørgsmålene og fortolkning af svarene (Raunsborg 2014: 431). Vores akademiske skoling, kultur, opvækst, baggrund og personlige erfaringer resulterer i vores egne partikulære forståelser af verden, som også præger vores forståelse af kønsperspektiverne (Halkier 2001: 46). Samtidig anerkender vi, at vores position som kønnede individer påvirker vores opfattelse og indgang til undersøgelsen. Vi er velbevandrede i det danske sprog om køn, hvilket på den ene side gør os i stand til at opfange de underforståede nuancer, der ofte opstår i samtaler om køn, men på den anden side risikerer at overse kønnede udtalelser som kønnede, da vi ligesom planlæggerne er en del af det sociokulturelle landskab. Vi kan desuden reflektere over de kønnede forståelser, der optræder i interviewene ud fra egne oplevelser og kropslige erfaringer som kvinder i rekreative byrum, og vi forstår derfor hovedsageligt de mandlige oplevelser gennem fortællinger. Vores position som kvinder medfører muligheder og begrænsninger i interviewene, da vores køn har betydning for, hvordan vores spørgsmål og refleksioner modtages. Ydermere forstår vi, at vi bidrager til den sociale konstruktion af køn ved at arbejde med køn, som vi gør. Eksempelvis tager vi i interviewene udgangspunkt i kønskategorierne kvinde og mand, og bidrager dermed til opretholdelsen af et binært kønssyn. I måden vi organiserer, analyserer og præsenterer resultaterne, har vi endvidere konstrueret et bestemt narrativ og fremhævet specifikke synspunkter fremfor andre (Raunsborg 2014: 433).

4.2. Eksplorativt undersøgelsesdesign

Vi har valgt at anvende det eksplorative forskningsdesign, da der eksisterer meget lidt viden om køn i dansk kommunal planlægning, hvorfor denne tilgang er særlig meningsfuld (Blaikie 2000: 74). Det eksplorative studie handler ifølge Blaikie om at gå på opdagelse frem for at finde simple og endegyldige svar:

> "*To explore is to attempt to develop an initial description or, possibly, an understanding of some social phenomenon"* (ibid.: 74).

Dermed tillader det eksplorative design en undersøgende tilgang til fænomenet køn i kommunal planlægning, som muliggør, at vi kan gå åbent til emnet, og forfølge hypoteser som dukker op undervejs, og tillade løbende ændringer. Det er vigtigt, grundet mangel på forskning og viden om emnet. Vi har i specialet arbejdet abduktivt, da denne tilgang er særlig brugbar i det eksplorative design og giver os mulighed for at veksle mellem vores empiri og de teoretiske koncepter i en proces, hvor de to former og informerer hinanden (Blaikie 2000: 90). Således har en vedvarende vekselvirkning mellem empiriske findings og teoretiske positioner skabt retning i vores speciale. Ifølge Blaikie kan det være nødvendigt at genoverveje sit forskningsspørgsmål løbende i processen, fordi intet undersøgelsesdesign kan forudse, hvordan projektet udvikler sig, hvilket har gjort sig særligt gældende for vores undersøgelse (ibid.: 71). I kraft af den manglende viden om emnet kan det eksplorative studie bidrage til mere viden, som dermed kan lægge fundamentet til videre forskning (ibid.: 74). Gennem det eksplorative undersøgelsesdesign vil vi bidrage til at belyse kønsperspektivets position i en dansk kommunal planlægning, og tilføje indsigter til den eksisterende videnskløft.

4.3. Kvalitative interviews

Den primære empiri for dette speciale er kvalitative interviews. Eftersom formålet er at undersøge kønsperspektivets position i kommunal planlægning, er kvalitative interviews med kommunale planlæggere en god forudsætning for at forstå, hvordan man arbejder med køn i praksis og på et strategisk niveau. Der er i alt foretaget fire sekundære interviews med fem fagpersoner og otte primære interviews med ti kommunale planlæggere. Vi vil i det følgende afsnit beskrive, hvordan de kvalitative interview er udvalgt, foretaget og analyseret. Derudover reflekterer vi over metodevalg, empiriens validitet for analysen og den analytiske tilgang.

4.3.1 Sekundære interviews

De fire sekundære interviews har haft til formål at gøre os klogere på, *hvordan* der arbejdes med køn i kommunale planlægnigsprocesser, generelle udfordringer i arbejdet med køn, samt udpege kommuner og projekter, der aktivt arbejder med køn. De sekundære interviews blev

gennemført med fire forskellige aktører med hver sit perspektiv og rolle i forhold til kommunal planlægning og præsenteres herunder:

- Jeanette Frisk, partner, og Bodil Ejsing Brødreskift, etnolog, fra tegnestuen arki_lab, der er specialiseret i inddragelsesprocesser og brugerinvolvering. Vi har interviewet arki_lab, grundet deres erfaring med kønsperspektivet i deres arkitektfaglige arbejde og samt deres indsigt i rådgiverens blik på kommunernes arbejde med køn.
- Line Rude, udviklingskonsulent i Idrætsteamet hos Lokale og Anlægsfonden. Line sidder bl.a. med fokus på piger i anlægsprojekter. Vi har interviewet LOA grundet deres eksplicitte "*pigefokus*"[6] i aktivitetsfaciliteter - et fokus de har haft siden 2005.
- Caroline Samson, forsknings- og videnskabelig assistent hos Institut for planlægning Aalborg Universitet. Medforfatter på specialet "*Gendered transport planning: how Danish transport planning processes blackbox gender*" (2020). Vi har interviewet Caroline Samson, for at høre om kønsperspektiverne i transportplanlægning.
- Mikkel Hjort, Landskabsarkitekt, Indehaver af tegnestuen Transparent Design. Forfatter til ph.d'en "*Transparent Designproces – Inddragelse af evidens gennem tværfagligt samarbejde*" (2019). Interviewet med Mikkel Hjort blev afholdt sideløbende med de kommunale interviews og bidrog med indsigter i hans ph.d om kønnede mønstre i byrum, samt behovet for tværfaglig viden i spatial udvikling.

De sekundære interviews bidrager med centrale indsigter til en kompleks problemstilling; at køn ikke bare er fraværende men også et politisk ladet emne og omfattet af forskellige meningstillæggelser, som gør det svært at tale om.

4.3.2 Rekruttering af kommuner til primære interviews

Eftersom specialet har til formål at undersøge køn i dansk kommunal planlægning generelt, ønskede vi at tale med danske planlæggere fra forskellige kommuner. Vi har hovedsageligt haft fokus på at rekruttere kommuner, som ifølge ligestillingsredegørelserne 2017 enten har en målsætning eller politik for ligestilling inden for kerneydelser i teknik og miljø, for at ska-

[6] Se blandt andet en temasiden, der samler "*erfaringer, viden og interviews om piger, ungdomsliv og idrætsfaciliteter*": https://www.loa-fonden.dk/temaer/piger-ungdomsliv-og-idraetsfaciliteter/

be et bedre grundlag for samtalen om køn. Det er derfor kun interviewpersoner rekrutteret gennem faglige netværk, der repræsentere kommuner uden en målsætning eller politik for ligestilling indenfor kerneydelser i teknik og miljø. Ingen af interviewpersonerne viste sig dog at kende til de eksisterende ligestillingsmålsætninger eller -politikker, hvorfor det ikke har haft en markant effekt på interviewene. Vi har været bevidste om at have forskellige typer kommuner repræsenteret i undersøgelsen, da der er stor forskel på udfordringer, midler, arbejdsopgaver og rollefordeling i planafdelingen på tværs af store og små kommuner, hvilket også har betydning for, hvordan planlæggerne arbejder med inklusion, brugergrupper og køn. Af de otte kommuner er tre landkommuner, en mellemkommune og tre bykommuner[7] (Indenrigs- og Sundhedsministeriet og Fødevareministeriet 2011).

4.3.3 Primære interviewpersoner

Vi har interviewet ti planlæggere, med en bred faglig diversitet, fra otte forskellige kommuner. Vi har særligt haft fokus på at rekruttere kommunale medarbejdere, hvis arbejde hovedsageligt drejer sig om udvikling af rekreative byrum, frem for at tale med planchefer, kommunaldirektører, og kommunalt ansatte med et ledelsesperspektiv. Vi har dog interviewet én afdelingsleder fra Guldborgsund Kommune, fordi de internt i kommunen vurderede, at vedkommende var den rette at tale med. Med undtagelse af de interviewpersoner, som er rekrutteret gennem netværk, tog vi kontakt til den øverste ledelse i teknik og miljø i den respektive kommune og blev derigennem henvist til en kommunal planlægger. Alle er rekrutteret gennem mails. Vi fik generelt positive tilbagemeldinger, trods forvarsler fra vores sekundære interviews om, at det kunne blive svært. Vi ønskede en nogenlunde lige kønsfordeling blandt interviewpersonerne, men har ikke haft direkte indflydelse på valg af interviewpersonerne. Kønsfordelingen blandt de primære interviewpersoner er 60% kvinder og 40% mænd.

Herunder præsenteres et overblik over interviewpersoner, samt kommunens type, planlæggernes baggrund, og hvorvidt kommunen har en politik eller målsætning for ligestilling inden for kerneydelserne i teknik og miljø.

[7] Landdistriksgraden fremkommer ved at samveje 14 indikatorer for urbaniseringsgrad, tilgængelighed, landbrugserhvervets rolle, beskæftigelses- og befolkningsudvikling, alderssammensætning, uddannelsesniveau, og endelig befolkningens velstand målt som beskatningsgrundlag.

Kommune	Type	Interviewperson	Baggrund	Ligestillings-redegørelse
Guldborgsund Kommune	Landkommune	Casper Henriksen	Afdelingsleder Land og By	Målsætning
Helsingør Kommune	Bykommune	Sara Mørch McKinley	Arkitekt	Politik
Københavns Kommune	Bykommune	Claus Alstrup Borre	Arkitekt	Ingen
Københavns Kommune	Bykommune	Karen Lind Lauritsen	Antropolog	Ingen
Københavns Kommune	Bykommune	Annette Kayser	Transport-planlægger (ingeniør)	Ingen
Københavns Kommune	Bykommune	Sia Kirknæs	Arkitekt	Ingen
Lyngby-Taabæk Kommune	Bykommune	Lærke Karoline Frier Ørgaard	Anlægger (ingeniør)	Ingen
Nyborg Kommune	Landkommune	Mikkel Elkær Ibsen	Byplanlægger	Politik
Rebild Kommune	Landkommune	Toke Rinfeldt-Iversen	Landinspektør	Målsætning
Silkeborg Kommune	Mellemkommune	Birgit Holst	Landskabsarkitekt	Politik

I første analysedel (kapitel 5.) undersøger vi, hvordan planlæggerne fortolker og forholder sig til den kønsneutralitet, der er rammesat i de kommunale strategier (analyse af politikker og målsætninger for ligestilling har ikke været mulig, eftersom vi ikke har kunnet lokalisere dem, og planlæggerne heller ikke kendte til dem). I anden analysedel (kapitel 6) undersøger vi planlægningspraksis ud fra specifikke projekter samt planlæggernes kønssyn og sprog. Planlæggerne knytter deres kønnede udtalelser til personlige meninger og betydningstillæggelser, og sprogligt skaber de afstand mellem de kommunale strategier og deres egen personlige holdning. Denne afstandstagen viser, hvordan planlæggerne ikke har mandat til at udtale sig om køn på kommunernes vegne. Vi argumenterer, at planlæggernes kønssyn derfor er centrale for den kommunale planlægningspraksis angående køn (jf. Shore og Wrights argument om *practioner perspective approach to policy*).

For at skabe gennemsigtighed i undersøgelsesdesignet beskrives planlæggerne og deres rolle i kommunen derfor kort:

- ***Casper Henriksen*:** Afdelingsleder for Land og By i Plan og Byggeri i Guldborgsund Kommune (Landkommune). Sidder med det daglige ledelsesansvar for 12 personer i Land og By, der arbejder med udvikling og byplanlægning i kommunen.

- ***Sara Mørch McKinley*:** Arkitekt og projektleder på Helsingør BYLAB i Helsingør Kommune (Bykommune). Arbejder med helhedsorienteret byudvikling, procesfacilitering og projektledelse. Er desuden arkitektfagligt medlem i Helsingør Kommunes Byrumsgruppe, kunstpanel og tilgængelighedsråd.

- ***Claus Alstrup Borre*:** Arkitekt i enheden Klimatilpasning Øst i Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune (Bykommune). Arbejder med udviklingen af byrum med særligt fokus på klimatilpasningsprojekter, primært i fasen fra programmering til projektering.

- ***Karen Lind Lauritsen*:** Antropolog i enheden Klimatilpasning Øst i Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune (Bykommune). Arbejder med omverdensinddragelse og antropologiske undersøgelser/evalueringer i klimaomdannelsesprojekter.

- ***Annette Kayser*:** Projektleder (trafikplanlægger) i enheden Mobilitet i Teknik og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune (Bykommune). Arbejder med by og trafik, transportplanlægning og mobilitet i kommunen. Dermed beskæftiger hun sig ikke direkte med rekreative byrum, men nærmere det byliv, der er i og omkring transport.

- ***Sia Kirknæs*:** Byplanlægger i enheden Byplan Nord, i Teknik og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune (Bykommune). Arbejder med byudvikling på et strategisk niveau og overordnede udviklingsstrategier i KK såsom "Fællesskab København". Er desuden projektleder på bylivsregnskabet.

- ***Lærke Karoline Frier Ørgaard:*** Projektleder (anlægger) i Center for Arealer og Ejendomme hos Lyngby-Taarbæk Kommune (Bykommune). Arbejder med anlæg i kom-

munen. Deltager i en udviklingsgruppe med planlægningsafdelingen, der har til formål at sikre tværfaglihed og samarbejde om projekter på tværs af afdelinger.

- ***Mikkel Elkær Ibsen*:** Byplanlægger (specialkonsulent) i Teknik og Miljøafdelingen i Nyborg Kommune (Landkommune). Arbejder både med strategisk byudvikling, kommune- og lokalplaner samt mindre udviklingsprojekter i forskellig skala.

- ***Toke Rinfeldt-Iversen*:** Landinspektør i Rebild Kommune (Landkommune). Arbejder primært med udvikling af lokalplanlægning, og derunder kommuneplanlægning og egnssyn. Sidder desuden som teamkoordinator for plan og GIS.

- ***Birgit Holst*:** Landskabsarkitekt i Silkeborg Kommune (Mellemkommune). Arbejder med udvikling af nye byrum og renovering af eksisterende byrum i Silkeborg midtby og i den forbindelse beskæftiger hun sig med inddragelsesprocesser.

4.3.4. Kvalitative semistrukturerede interviews

Alle afholdte interviews med de kommunale planlæggere er semi-strukturerede interviews, da denne interviewform er særlig meningsfuld til at skabe indsigter i underbelyste problemstillinger via et eksplorativt undersøgelsesdesign (Kvale & Brinkmann 2009: 72). Interviewguiden blev udformet på baggrund af den indledende research og indsigter fra de sekundære interviews. Den er tilpasset til det enkelte interview og kan findes i bilag 9. Dele af interviewguiden blev sendt til planlæggerne forud for interviewet for at forberede planlæggerne på retningen af spørgsmålene om køn.

Vi har anvendt det kvalitative interview, for at få dybdegående viden om den kommunale planlægningspraksis, som planlæggerne er en del af, samt for at få indblik i deres engagement med kommunale strukturer og målgrupper. Interviewformen tillader os at guide planlæggerne gennem bestemte emner og samtidig planlæggerne at respondere mere frit ud fra deres viden og interesser. Empirien er derfor frembragt gennem fælles dialog mellem os som interviewer og planlæggerne som interviewpersoner (ibid.). Vi har derfor i interviewsituationer rammesat samtaler, der drejer sig om de problemstillinger, som vi gennem research og sekundære interviews har set relevante for vores overordnede undren, nemlig fraværet af kønsperspektiver i

den kommunale planlægning. Forarbejdet gjorde det muligt at spørge ind til den kommunale tilgang til køn i planlægning, omend vi vidste, at køn sjældent er et parameter, som kommunerne arbejder strategisk med.

4.3.5 Interviewrefleksioner

Forforståelser

Den indledende research, der viser, at kønsperspektivet er et politisk ladet emne i en dansk kontekst, samt kommentarer som "*Vær blåøjet og ikke kønskamp agtig, så vil I få flere i tale*" eller "*Vælg jeres ord med omhu*", har påvirket vores forståelse forud interviewene. Derfor har vi gjort os specifikke overvejelser om ikke at 'skræmme' planlæggerne, men derimod have fokus på, hvordan samtalen kunne gøres behagelig for planlæggerne, fordi vi antog, at det er svært at tale om. Det har i nogle tilfælde resulteret i, at vi indtager en tilbageholdende og væ-vende intervieweradfærd, eftersom vi ikke ønskede at fremstå anklagende. Undervejs blev vi opmærksomme på disse udfordringer, og derefter blev vi mere bevidste om at spørge direkte ind til kønnede perspektiver i planlægningen.

Magtrelation og modkontrol

I flere interviews spørger interviewpersonerne ind til vores stillingtagen til kønsperspektivet. Dermed udøver de en art af modkontrol i interviewet og forsøger at nedbryde det asymmetriske magtforhold mellem forsker og interviewperson (Kvale & Brinkman 2009: 51). Magtrelationen kommer til udtryk ved, at interviewet blandt andet er en envejs og instrumentel dialog (ibid.). Planlæggerne veksler mellem en position som planlægger med faglige holdninger og ekspertviden samt en position som privat person med personlige overvejelser og refleksioner. Denne vekslen er mest markant, når tvivl eller usikkerhed om kønsperspektivet melder sig, hvorfor det var svært at fastholde interviewets semistrukturerede retning, når planlæggerne ikke føler sig fagligt klædt på til at diskutere køn. Det indikerer, at planlæggerne ikke har mandat til at udtale sig om kønnede perspektiver, eftersom der ikke er overordnede retningslinjer herfor. Mangel på viden og vekslen mellem de to positioner synes derfor at medføre et behov hos planlæggerne for at udøve modkontrol ved at spørge ind til *vores* stillingtagen til emnet. Vi har forsøgt at anerkende dette ved at imødekomme planlæggerne, når samtalen blev svær, hvormed interviewet fik mere samtale-lignende karakter (Kvale & Brinkman 2009: 52).

Digitale interviews

Størstedelen af interviewene blev afholdt digitalt grundet COVID-19. De digitale interviews rammesætter en anderledes ansigt til ansigt relation, end den kropslige tilstedeværelse muliggør. Alle interviews blev afholdt som videomøder, der dels giver adgang til ikke-sproglig information såsom gestus og ansigtsudtryk, men vi anerkender, at dele af den ikke-sproglige kommunikation kan være gået tabt under videointerviewet (Kvale & Brinkmann 2009: 169). Digitale udfordringer såsom lydkvalitet, taletid (hvem taler hvornår), afbrydelser, dårlig forbindelse eller mulighed for direkte misforståelser skabte ikke de optimale rammer for interviewet. Vi er opmærksomme på, at det virtuelle møde derfor kan vanskeliggøre en god relationsopbygning, som kan bidrage til, at interviewpersonen åbner op. Generelt har vi dog oplevet, at denne udfordring kunne overkommes gennem god samtale.

4.3.6 Transskribering

Interviewene er optaget og efterfølgende transskriberet. Der er i transskriberingen foretaget sproglige rettelser og udeladelser for at gøre interviewene mere læsbare. For at sikre validitet i transskriptionen har begge forskere gennemlæst og -lyttet alle interviews. Vi har efter aftale sendt de udvalgte citater til godkendelse hos interviewpersonerne pr. mail. Små ændringer er modtaget, som overordnet set retter sig mod den generelle læseforståelse, og disse ændringer er inkorporeret og tilpasset det skrevne indhold.

Interviewet med Sia Kirknæs og Annette Kayser fra Københavns Kommune er omskrevet til feltnoter grundet problemer med optagelsen. Vi blev opmærksomme på problemet kort efter interviewet og nedfældede hovedtemaer og citater fra interviewet. Vi er opmærksomme på åbenlyse begrænsninger såsom, at nøjagtige sproglige formuleringer kan være gået tabt, eller at vi som forskere delvist selekterer og fastholder de betydninger, der er væsentlige for interviewets formål (ibid.: 201). De benyttede citater er derfor ligeledes godkendt af interviewpersonerne.

4.4. Analyse

4.4.1. Kortlægning og kodning

Efter gennemførelse af interviewene, har vi udarbejdet en kortlægning af de vigtigste empiriske fund og mest dominerende tematikker. På baggrund heraf har vi lavet del-problemformuleringer og hypoteser, som bidrager til udviklingen af det endelige forskningsspørgsmål og specialets retning. Vi har anvendt kortlægningen som afsæt til at strukturere analysen (uddybes i næste afsnit) samt at udvikle de konkrete analysekoder. Vi har udarbejdet et manuelt kodningssystem i excel, hvor begge forskere har lavet en individuel kodning af datamaterialet, som til sidst er samlet i et fælles system. Efter kodningen påbegyndte vi selve analysedelen.

4.4.2. Den analytiske tilgang

Analysen er formet af det eksplorative design og den abduktive tilgang. De empiriske spor, gennemgående tematikker og mønstre, har været med til at sætte retningen for teorivalg. Kortlægningen af interviewene danner, som nævnt, afsættet for analysens struktur, og herfra fremdrager vi *semi-kvantitative sammenfatninger,* som påviser de hyppigst fremkomne mønstre i empirien (Christensen 1995: 21). Kortlægningen har frembragt to hovedtemaer: '*Køn i kommunale planlægningsstrategier*' og '*Kønsperspektiver og -forståelser i praksis*', som peger på en differentiering i kønsperspektivets position på forskellige niveauer. Analysen er derfor opdelt i to kapitler; 1) første del undersøger kønsperspektivet på det strategiske niveau i kommunal planlægning, og 2) i anden del undersøger vi kønsperspektivet på et praksisnært niveau (jf. Shore og Wrights anlaytiske blik på policies 2011). I første analysedel (kapitel 5.) er analysen fokuseret på at indfange, hvordan de kommunale planlæggere engagerer sig med den kønsneutrale tilgang, ved at opstille de forskellige argumenter imod at anlægge et kønsperspektiv. I anden analysedel (kapitel 6.) er analysen struktureret efter Huning et al.s (2019) skitsering af 3 kønssyn og deres sammenhæng med metoder og spatiale indsatser.

Der er en udfordring i kvantificeringen af mønstre i empirien, hvis den ikke nuanceres, da vores empiriske materiale ikke giver mulighed for kvantitativ repræsentativitet. De semikvantitative sammenfatninger bidrager til at skabe forståelse for vores materiale ved at afsøge de overordnede klynger af positioner om køn i planlægning. Vi er opmærksomme på, at så-

danne kvalitative undersøgelser kan friste hurtige fortolkninger, hvor man fravælger eller ser bort fra de ting, som ikke passer ind i undersøgelsens fokus, hvormed materialet reduceres til "*… det "typiske", "fælles" eller gennemsnitlige"* (Christensen 1995: 20), fremfor at indfange materialets kompleksitet. Med teoretiske koncepter udfordrer vi kortlægningens umiddelbare hypoteser, og vi forsøger at udfolde empiriens mangfoldighed og kompleksitet. Den abduktive tilgang har tilladt, at genbesøge empirien, indsamle ny data undervejs og udfolde empirien gennem nye teoretiske perspektiver for at indfange kompleksiteten og mangfoldigheden af problemfeltet. De teoretiske koncepter anvendes til at skabe en dybere forståelse for empirien og komme tættere på at forstå, hvordan kommunerne arbejder med køn i planlægningspraksis, samt hvilke udfordringer der er ved at præsentere et eksplicit kønssyn i de kommunale planlægningsstrategier.

4.4.3. Empiriens validitet og betydning for analysen

Den indsamlede empiri som ligger til grund for den samlede undersøgelse, er planlæggernes fortolkninger af den strategiske ramme og egen praksis. Vi har bedt dem reflektere over, hvordan kønsperspektivet eksisterer i deres praksis. Planlæggerne fremlægger blandt andet refleksioner og observationer af, hvordan borgere indtager rekreative byrum. Vi kan dog ikke på denne baggrund udtale os om *faktiske* adfærdsmønstre i rekreative byrum, fordi de baseres på planlæggernes fortolkninger heraf. Vores interviewpersonerne er dog professionelle aktører og medskabere af rekreative byrum, hvorfor artikulationer af steder er betydningsfulde for problemstillingen (Healey 2004: 46; Tummers et al. 2019: 81). Vores analyse tager udgangspunkt i planlæggernes fortolkning af de kønsneutrale strategier, og ligeledes deres fortolkning af kønnede dynamikker i rekreative byrum. Dette producerer i højere grad en generel viden end en stedsspecifik viden. Med afsæt i planlæggernes fortolkninger af deres strategiske rammer og praksis illustrerer vi derimod en generel spredning i kønsperspektiverne, som er relevante at diskutere for inkluderende planlægning. Dette kan med fordel suppleres med stedsspecifik viden, men vi koncentrerer os om generelle betragtninger, da det er det, vores empiri belyser.

Køn i kommunale planlægnings-strategier

Bindslevsplads, Silkeborg

5. Køn i kommunale planlægningsstrategier

I det følgende analysekapitel vil vi med afsæt i Shore & Wright rette blikket mod det strategiske niveau i dansk kommunal planlægning og undersøge, hvordan planlæggerne forholder sig til kønsperspektivet gennem de kommunale retningslinjer og rammer for planlægning. Som nævnt i kapitel 2 er køn stort set fraværende på tværs af forskning, faglitteratur, den offentlige diskussion og politiske scene (Faber et al. 2015), en tendens der også afspejles i de kommunale strategier. Køn optræder eksempelvis kun i én strategi blandt de kommuner, vi har talt med: I en delmålsætning i Idræts- og Bevægelsesstrategien i Lyngby-Taarbæk Kommune. Sektion 5.1 indleder vi med at fremlægge, hvordan den kønsneutrale tilgang aftegner sig i strategierne for derefter i sektion 5.2 at belyse de fremtrædende argumenter imod et eksplicit strategisk kønsperspektiv i kommunal planlægning. Her undersøger vi, hvordan planlæggerne navigerer uden om et eksplicit kønsperspektiv, ved at fremlægge forskellige argumenter, der understøtter en kønsneutral tilgang. De overordnede argumenter, er at 1) planlægning retter sig mod *alle*, hvormed alle køn inkluderes, 2) køn anses ikke som betydningsfuldt for borgernes adfærd i byen, 3) kønnede dynamikker anses ikke som et problem, fordi ligestilling opleves som opnået, og 4) køn er et politisk ladet tema, som fremkalder provokation/modreaktioner blandt borgere. Vi begynder med at se på kønsneutraliteten i de kommunale strategier.

5.1. En kønsneutral tilgang i kommunal planlægning

Planlæggerne er fra start eksplicitte omkring det fraværende kønsperspektiv. Allerede ved første henvendelse på mail, understreger de fleste kommuner, at de ikke arbejder direkte med køn i udviklingen af rekreative byrum, ligesom vores interviewpersoner i samtlige interviews er tydelige omkring det ikke-eksisterende fokus på køn. Eksempelvis udtrykt således: "*... nej, køn er ikke noget, der bliver arbejdet med direkte i forbindelse med udviklingen af rekreative byrum*" (Kirknæs, Københavns Kommune, bilag 4 s. 4), "*... det er ikke noget, vi arbejder meget med, eksplicit i hvert fald*" (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 5) eller *"... det er bare ikke noget, vi selv har haft fokus på*" (Borre, Guldborgsund Kommune, bilag 1 s. 8). Fælles for kommunerne er, at køn hverken indgår på et overordnet strategisk niveau eller indtænkes som en social kategori i udviklingsprocessen som fx aldersgrupper ofte gør. Desuden arbejder ingen af kommunerne med systematisk kønsopdelt data (bilag 1-8). På det strategiske niveau i kommunal planlægning, ser vi derfor, at kommunerne nærmere arbejder med en eksplicit kønsneutral tilgang til planlægning.

Den politiske arena er afgørende for planlæggernes arbejde med køn, idet de strategier, visioner og politikker, som er udgangspunktet for planlæggernes arbejde, er politisk vedtaget. Politikerne har betydelig indflydelse for den strategiske retning gennem prioritering og budgettering, og det er i sidste ende dem, der prioriterer planlæggernes udviklingsfokus i byen (Lauritsen, København Kommune, bilag 3 s. 8). Et fraværende kønsperspektiv på et politisk niveau, afspejler sig derfor i det planstrategiske niveau. Vi argumenterer, at der er en svag institutionalisering af kønsperspektivet i dansk kommunal planlægning. Ifølge Nielsen er denne svage institutionalisering et tegn på ligestillingens lave prioritet i Danmark (Nielsen 2016: 195-196). Fraværet af kønsperspektivet i dansk planlægning kan ligeledes indikere, at ligestilling ikke ses som en prioriteret problemstilling i byplanlægning. Flere gange italesætter planlæggerne af det kommunale planlægningsarbejde som *ikke-kønnet*:

> *"Det kommer tilbage til vores strategier, hvor der blandt andet er fokus på det grønne. Som jo også er ikke-kønnet"* (Lauritsen, Københavns Kommune, bilag 3 s. 17).

Hermed adskilles kønsperspektivet fra andre spatiale problemstillinger. Når planlæggeren siger, at klimatilpasning er ikke-kønnet indikerer det, at køn ikke har betydning eller indvirkning på deres arbejde. Desuden italesættes forbedring et gågade miljø som ikke-kønnet: "*Men det er jo ikke fordi, det sådan er kønnet*" (Holst, Silkeborg Kommune, bilag 8 s. 4), som igen peger på kønsperspektivet som en non-spatial problemstilling. Ligeledes er der en undren hos kolleger, i forbindelse med vores interview om køn i planlægning, om "*Hvordan kan køn spille ind* [i byplanlægning]*?*" (Rinfeldt-Iversen, Rebild Kommune, bilag 7 s. 11). Koblingen mellem kønsperspektivet og byplanlægning er således utydelig for planlæggerne, og afføder derimod undren. Når planlæggerne giver udtryk for en uklar sammenhæng mellem køn og det rumlige, lægger de sig i mindre grad op af Masseys gendering of space. De afskriver dog ikke, at stedet spiller en rolle for sociale dynamikker, bare *ikke* når det handler om kønnede dynamikker. Det er eksempelvis mere almindeligt at indtænke aldersgrupper i udviklingen af rekreative byrum, men uvant at indtænke køn. For at undersøge, hvorfor kønnede dynamikker tilsyneladende adskilles fra stedsforståelsen, vil vi derfor udfolde de forskellige argumenter imod et eksplicit kønsperspektiv i planlægning. Disse argumenter understøtter den kønsneutralitet, der præger de kommunale strategier.

5.2. Argumenter imod køn i planlægning

5.2.1. Man planlægger for *alle*

Planlæggerne arbejder med afsæt i forskellige bærende principper og rammer, som skal bidrage til at sikre arbejdet med at skabe gode inkluderende byrum i kommunen. Hovedformålet for projekterne er som oftest, at de skal rette sig imod *alle* borgere. Det kommer både til udtryk i vores interviews med planlæggerne, og flere af de kommunale strategier, hvor der sættes fokus på, at *alle* borgere skal have lige adgang til de offentlige rum:

- "*Midtbyen skal være spændende, attraktiv og tilgængelig for alle*" (vores markering, Silkeborg Kommune 2019: 11).
- "*Målet er, at alle får mulighed for at leve det rige hverdagsliv, og at så mange som muligt bliver en del af fællesskabet*" (vores markering, Guldborgsund Kommune 2018: 5).
- "*Visionen 'Fællesskab København' indeholder ambitiøse mål på teknik og miljøområdet, som skal sikre, at København også i 2025 er en by for alle, hvor hverdagens byliv er prioriteret højt*" (vores markering, Københavns Kommune 2019: 3).

Ovenstående udpluk fra de kommunale strategier ekspliciterer altså, at målgruppen for de rekreative byrum er *alle*. For at kunne skabe gode byrum for *alle* fortæller planlæggerne, at de tager afsæt i designmetoder såsom tilgængelighed, universelt design samt planlægningsprincipper som indarbejder den menneskelige dimension (bilag 1-8). Her retter planlæggerne sig eksempelvis imod Jan Gehls (2010, 1971) holistiske menneskeorienterede planlægning:

> *"Helt personligt og fagligt læner jeg mig meget op af byrumsparametrene og Gehls tilgang til byrumsudvikling. Det er nogle helt menneskelige værdier som skala og behov for sikkerhed, tryghed, varme eller læ for blæst. Jeg er jo ikke er antropolog og har ikke nødvendigvis den der dialog på samme måde. Det er mere noget med krop og skala og sådan noget, som ikke har så meget med køn at gøre. Og så er jeg selvfølgelig drevet af, at vi laver byrum for alle, fordi, alle skal kunne tilgå dem, ikke? Men indrømmet, det er da virkelig svært med køn"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 13).

Denne tilgang sætter fokus på den menneskelige skala, og der henvises til Gehls 12 kvalitetskriterier, som skal bidrage til at skabe det gode byrum (Gehl 2010: 248). Disse kvalitetskriterier er udbredte blandt planlæggerne, der anvender dem indenfor den indkluderende tilgang med at planlægge til *alle* fordi de omfavner universelle menneskelige karaktertræk, som tager afsæt i kroppen (ibid.). Det er altså en række principper, som, planlæggerne argumenterer, kommer *alle* til gode uanset, hvilken social kategori man tilhører. I ovenstående citat fremhæves desuden en skelnen mellem faglighederne arkitektur og antropologi, som understreger den ikke-kønnede tilgang til arkitekturen, hvor han som arkitekt benytter greb *"... som ikke har så meget med køn at gøre"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 13). Om krop og skala kan opleves som kønnet, vender vi tilbage til i kapitel 6.

For en større kommune som København hænger planlægning for *alle* også sammen med, at pladsen i det offentlige rum er begrænset, hvilket understreger behovet for et bredt planlægningsperspektiv:

> *"Der er jo kamp om pladsen. København vokser og vokser, der bliver flere og flere, der skal deles om byrummene og parkerne, så vi kan heller ikke bare tillade os at gøre steder eksklusive for en eller anden lille gruppe. Vi er i hvert fald nødt til at tale en eller anden multifunktionalitet ind i det, hvis vi skal sikre, at alle kan tage del i bylivet"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 8).

Her udtrykkes en forventning om, at alle kan tage del i bylivet, hvilket generelt synes at operere som ideal og målsætning. Derfor undgås distinktioner, som særligt tager højde for specifikke gruppers behov over andres og dermed gøre steder eksklusive. Der er på tværs af planlæggerne en frygt for, at kønsperspektivet vil modarbejde *alle*-princippet, ved at være ekskluderende. Kønsperspektivet kan altså opfattes som en trussel imod inkluderende planlægning, selvom det også præsenteres som et forsøg på at inkludere ellers oversete perspektiver. Når planlæggerne henvender deres planlægning til *alle*, bliver kønsperspektivet set som en måde at udvælge et særligt kønnet blik, hvilket resulterer i en modstand, som Tummers et al. (2019) også identificerer blandt evalueringer af forskellige europæiske gender mainstreaming strategier. Dog ser Tummers et al., at der er visse brugergrupper såsom lav-indkomst husholdninger, seniorer og mennesker med funktionsnedsættelser, hvor italesættelsen af særlige behov ikke fremstår negativt på samme måde (Tummers et al. 2019: 80). Dette gør sig ligeledes gældende for kommunernes planlægningsarbejde der, gennem strategiske designgreb som tilgængelighed og universelt design, fokuserer på at inkludere udsatte målgrupper og dermed designe for *alle*. Eksempelvis er det et bærende inklusionsprincip at sikre lige adgang til byrum ved at sænke barrier:

> *"Det skal være let at komme ind til et byrum uden at betale penge i døren for at komme ind og få lov til at sætte sig på bænken. Du skal kunne komme til med din barnevogn, din indkøbsvogn eller din trehjulede cykel. Det er sådan ret basic. Det handler om forskellighed og fri adgang"* (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 11).

Princippet om tilgængelighed har fokus på forskellighed, samt at sikre adgangen til de offentlige rum. Kommunerne arbejder med brede rammer, og deres overordnede formål er at skabe værdi i byrummene for flest mulige mennesker, hvilket altså sikres gennem opmærksomhed på eventuelle barrierer, som kan designes væk. Således er det et centralt inklusionsprincip at rette opmærksomhed imod særlige behov i byplanlægningen, og samtidig er stærkt argument imod et kønsperspektiv i byplanlægningen, at fokusere på særlige behov, fordi dette altså kan underminere *alle*-princippet. Disse designprincipper afføder en tvivl om, hvorvidt kønsperspektivet kan bidrage yderligere til planlægningen og tilføre mere værdi, end planlæggerne allerede skaber:

> *"For mig at se, er der i det koncept med feminine byrum nogle værdier, som vi arbejder ret meget med allerede i byudviklingen i Danmark, og som egentlig gavner alle. Der er nogle super vigtige designprincipper i det, de er ikke særlig fjerne fra det, vi gør i forvejen. Jeg tror bare, man kalder det noget andet. Og det var der, min pointe er, at vi i virkeligheden kalder det demokratiske byrum eller universelt design i Danmark"* (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 11).

De anvendte designprincipper indarbejder altså i nogen grad kønsperspektivet, men under andre begreber. Et argument flere af planlæggerne fremsætter. Selvom det ikke er udtalt i strategier og politikker, er der en forståelse af, at flere af principperne fra planlægning i et kønsperspektiv er til stede i den kommunale planlægning. Derfor er der tvivl om, hvorvidt det er meningsfuldt at tale om kønsforskelle i rekreative byrum, og hvorvidt det vil gøre byudviklingsprojekterne bedre. Kønsperspektivet ses således ikke som en særlig vinkel, der kan tilføre planlægningspraksis noget nyt, og dette understøtter argumentationen imod at anlægge et kønsperspektiv.

5.2.2. Køn spiller ikke en rolle for borgernes brug af byen

De fleste planlæggere udtrykker ikke, at der er en udpræget kønnet brug af byen. Derimod dominerer tvivlen om, hvorvidt køn overhovedet spiller ind. Planlæggerne har svært ved at udpege konkrete forskelle og selv, hvis de ser kønnede mønstre, tager de hurtigt afstand fra koblingen mellem køn og rumlige adfærdsmønstre. Det kommer eksempelvis til udtryk ved nødig at ville pege på køn som forklaringen ift. aktive og passive brugere:

> "*Måske er det lidt en tendens, men om det er kønsopdelt, eller om det er betinget af køn, det er jeg ikke så helt sikker på"* (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 7).

Planlæggeren ser en tendens, men fremhæver, at det ikke er betinget af køn. Ligeledes er der en grundlæggende tvivl om, hvorvidt der er udprægede forskelle i kønnede interesser:

> *"Jeg er simpelthen i tvivl om, om der er en forskel på, hvad kvinder og mænd efterspørger. Og hvis der er en forskel - det er nok det vigtigste. Det er at finde ud af, om der er en forskel"* (Rinfeldt-Iversen, Rebild Kommune, bilag 7 s. 4).

Der er en tvivl om, hvorvidt køn spiller en rolle for borgernes brug af byen. Kønnede dynamikker træder således ikke tydeligt frem for planlæggerne hverken på baggrund af faglig erfaring, egne oplevelser eller fornemmelser. Samtidig italesættes det heller ikke eksplicit udenfor planlægningskontoret og flere peger på, at borgerne *ikke* sætter fokus på særlige kønnede problemstillinger. Eksempelvis sker det sjældent, at køn *"... gør en interesse forskel"* (Rinfeldt-Iversen, Rebild Kommune, bilag 7 s. 5), og borgere har ikke "*... sat ord på det, eller problematiseret det overhovedet*" (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 15). Planlæggerne oplever altså ikke, at borgerne giver udtryk for udfordringer med afsæt i køn, hvilket dermed understøtter den kønsneutrale strategi, som planlægningen opererer under. Dette afspejler "*... tendensen til at romantisere det offentlige byrum som en tomhed*" (Faber & Nielsen 2015: 16), som netop ikke anerkender the gendering of space (Massey 1994: 186). Planlæggerne fortæller yderligere, at der skal indtænkes mange forskellige parametre i udviklingen af de offentlige byrum i det kommunale planlægningsarbejde: "*Der er mange hensyn at tage i udviklingen af rekreative byrum"* (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 5). De skal forholde sig til forskellige aktører (såsom brugergrupper, naboer, bygnings- og grundejer, foreninger, lokalråd, driften, kommunens forskellige afdelinger, etc.) samt en lang række forskelligartede problemstillinger og orienteringer som spiller ind (såsom klimatilpasning, biodiversitet, kulturarv, integration, segregering, social udsathed mm.). Således jonglerer planlæggerne med mange dagsordener og prioriteringer, som alle opleves som nærværende at beskæftige sig med i byplanlægningen. I lyset heraf er kønsperspektivet endnu et hensyn i rækken af mange, som er svære at balancere mellem hinanden. Når der er en grundlæggende tvivl, om hvorvidt køn spiller en rolle i rekreative byrum, kan kønsperspektivet fremstå uvæsentligt og underordnet sammenholdt med andre hensyn, som planlæggerne skal tage. Argumentet om, at køn ikke spiller en rolle i brugen af byen, ser overordnet set ud til at hænge sammen med manglende viden om kønnet adfærd. Dataindsamlingen kønsopdeles sjældent i forbindelse med byudvikling, hvorfor det også kan være en viden, som er svær at producere. Når planlæggerne ikke oplever, at der er kønnede adfærdsforskelle medfører det desuden, at køn opfattes som uproblematisk.

5.2.3 Hvad er problemet? Vi har jo ligestilling

Mange stiller spørgsmålstegn til kønsperspektivet: "*Er der overhovedet et problem*?" (planlæggere fra Københavns, Rebild, Silkeborg Kommune, bilag 3, 4, 7, 8), og sår dermed tvivl

om, hvorvidt kønsperspektivet er en relevant problemstilling for planlægningen. Dermed indikeres opfattelsen af, at den nuværende planlægning indfanger de sociale dynamikker, som er på spil i byens rum samt, at køn skal være et problem, før det er meningsfuldt at forholde sig til strategisk. At kønnede dynamikker ikke ses som et problem kan derfor være en del af forklaringen på, hvorfor kønsperspektivet ikke indgår i planlægningen på et overordnet strategisk niveau. Ved at stille spørgsmålet 'er der overhovedet er et problem', indikeres en forståelse af ligestilling, og at byen er lige for alle. Planlæggerne oplever ikke en udpræget forskel i kønnet brug og adfærd, men mener derimod, at borgerne uanset køn har lige mulighed for at gøre brug af byens rum (med undtagelse af særlige behov såsom blinde, kørestolsbrugere mm., som indtænkes gennem principperne om tilgængelighed og universelt design). Det ses eksempelvis gennem udtalelser som denne:

> *"Det er jo også interessant ift., hvor meget det bliver oplevet som et problem. For på en fodboldbane, kan man sige, at alle, der har lyst til at spille fodbold - uanset om det er piger eller drenge, eller om det er store eller små - de kan spille fodbold. Min pointe er, at alle gerne skulle kunne finde byrum, der tilbyder dem noget, fordi byen jo helst skulle kunne tilbyde forskellige rum"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 17).

Her stilles spørgsmålstegn ved behovet for et kønsperspektiv, fordi individer uanset køn har lige mulighed for at indtage byrummet - i dette eksempel fodboldbanen. Byrummene skal derfor på tværs af hinanden have forskellige karakteristika, som tiltrækker forskellige brugere, der retter sig mod præferencer frem for køn - fx om man kan lide at spille fodbold. På baggrund heraf argumenterer vi for, at planlæggerne oplever ligestilling i byen. Forestillingen om byen som ligestillet strækker sig ud over den enkelte planlægger, og handler også om, hvordan planlæggerne forventer, at borgerne reagerer. Det kommer eksempelvis til udtryk som en tilbageholdenhed om at fokusere på ligestilling i spatial planlægning:

> *"Fuldstændig tænkt situation, hvis vi foreslår; hvordan kan vi gøre piger mere aktive? Ja, det kan godt ske, at man faktisk ville kunne gøre det, men det er i hvert fald vigtigt at tage fat i, at vi vil noget for kvinder eller piger, men ikke tage fat i, at det er en ligestillings diskussion. Hvis man tager fat i, at det er en ligestillingsdiskussion, så tror jeg, der vil være nogen, der siger; det er da noget pjat, for pigerne kan også spille fodbold"* (Rinfeldt-Iversen, Rebild Kommune, bilag 7 s. 10).

Forståelsen af, at byen er ligestillet, eksisterer ikke kun blandt planlæggerne, men det er også en forståelse, de forventer at møde fra borgerne. Køn i planlægning må ikke være en ligestillingsdiskussion, i en forventning om, at lokalbefolkningen har samme forståelse af, at alle individer har samme udfoldelsesmuligheder i byrummet. Et kønsperspektiv vil altså udfordre forestillingen om samfundet som ligestillet, hvorfor det problematiseres (Freudendal-Pedersen 2013: 213). Det er samtidig interessant, hvordan fodbold hos begge planlæggere fremhæves som en ligestillingssymbolik, da det er en generel antagelse, at fodbold er en maskulint domineret aktivitet. Eventuelle forskelle i kønnet adfærd, kategoriseres dog som uvæsentlige og tilmed ansporende, fordi det udfordrer grundantagelsen om, at alle er ligestillet i det offentlige rum. Dette hænger også sammen med, hvordan kønsdebatten udfolder sig

5.2.4. Køn er et politisk ladet emne, som planlæggerne helst vil undgå

Ifølge flere af vores interviewpersoner, har den offentlige debat stor indflydelse på planlægningen, og at de i nogen grad påvirkes af strømme i samfundsdiskursen om køn og ligestilling. Eksempelvis peges på en særlig måde at håndtere sådanne emner på, som afspejles direkte i planlægningspraksis:

> *"Det er nok bare den måde, man i Danmark håndterer sådan noget. Ligesom #metoo og andre ting kommer langsomt til Danmark, gør det at arbejde med noget maskulint og feminint, eller køn og ikke-køn måske også"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 15)

Denne indstilling kan bidrage til en forklaring på, hvorfor kønsperspektivet ikke er manifesteret i kommunal planlægning. Ifølge Heidenreich har diskursen i den offentlige debat stor indflydelse på de initiativer og handlinger, der igangsættes for ligestilling (Heidenreich 2012: 149). Som der beskrives i ovenstående citat, følger planlæggernes måde at håndtere emner som køn, udviklingen i den offentlige debat i samfundet. Og dette er en debat, der der er svær at navigere i, hvilket planlæggerne eksempelvis udtrykker, når de siger, at "… *det er sådan lidt et minefelt, hvordan man manøvrerer rundt*" (Ørgaard, Lyngby Taarbæk, bilag 5 s. 2). Desuden er der fokus på, at køn "... *kan provokere nogen*" (Holst, Silkeborg Kommune, bilag

8 s. 5). Ligeledes kan der være en kommunikativ udfordring forbundet til køn, og planlæggerne fremhæver, at man skal være meget "*... påpasselig med at hive det eksplicit frem*", fordi det kan opfattes forkert (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 8). Heidenreich understreger, at diskurser kan påvirke handlinger, fordi måden hvorpå ligestilling forstås og diskuteres offentligt, ser ud til at have en direkte effekt på den aktuelle ligestillings situation (Heidenreich 2012: 149). Således kan den offentlige diskurs forstås som et ydre pres, der lægger restriktioner på, hvordan den kommunale planlægning forholder sig til køn. En tilgang, som Nielsen argumenterer, er direkte forbundet med feminismens udvikling i Danmark, hvor det blev sværere at tale om køn og ligestilling, da den strukturorienterede ligestillingsdebat blev svækket i 1990'erne (Nielsen 2016: 296). Det fraværende strukturorienterede kønsperspektiv i den offentlige ligestillingsdebat kan ligeledes ses i de kommunale planlægningsrammer, hvor de politisk vedtagne strategier ikke har et eksplicit kønsperspektiv. Da planlæggerne agerer efter de vedtagne strategier, har dette betydning for deres arbejde. Når kønsperspektivet italesættes som et minefelt eller som noget, der kan opfattes forkert eller kan provokere, kan det skabe negativ opmærksomhed, som de offentlige instanser ikke ønsker. Det synes derfor lettere at udelade kønsperspektivet fra planlægningen, frem for at eksplicitere det, fordi det bærer stridigheder med sig. Vi argumenterer, at det afspejler Heidenreichs pointe, om at den offentlige diskurs påvirker initiativer for ligestilling i kommunal byplanlægning, og medfører, at kønsperspektivet ikke har plads i de kommunale strategier.

Nielsen peger på, at ligestilling er forblevet et relativt populært emne i både Norge og Sverige, som gør arbejdet med ligestilling nemmere (ibid.). Ifølge Sandberg & Rönnblom, indtager ligestilling en markant vigtigere rolle i planlægning i Sverige, og ses som en måde at gøre byen mere attraktiv på (Sandberg & Rönnblom 2016: 1755). Hvor ligestilling i en svensk sammenhæng opleves som god citybranding, ser vi i Danmark næsten det modsatte. Ligestilling og kønsperspektivet har lav prioritet i dansk kommunal planlægning, og ses som mindre vigtigt sammenlignet med andre emner, og således er det ikke et perspektiv, der bidrager til at gøre danske byer attraktive. Kønsperspektivet og ligestilling er ikke populære emner at beskæftige sig med i kommunal planlægning, på samme måde som bæredygtighed eller den grønne omstilling er positive fortællinger. Tværtimod er der en frygt for modstand fra lokalbefolkningen samt faglig skepsis.

Som planlæggerne beskriver ovenfor, er der et særligt eksternt hensyn, til hvordan kønsperspektivet opfattes udefra. En hensyntagen som også kan ses i Andersen & Shamshiri-Petersens argumentation om, at feminisme til tider har haft en nærmest udskammende effekt i Danmark (Andersen & Shamshiri-Petersens 2016: 5). Der er blandt planlæggerne en tydelig tøven med at inddrage kønsperspektivet af frygt for, hvordan det vil blive modtaget, og flere planlæggere forventer at møde direkte modstand fra borgerne, hvis de indarbejder et kønsperspektiv:

> "*Ja, det bliver bare sådan lidt ømtåleligt på en eller anden måde. Fordi der er også bare nogle som reagerer, hvis man begynder at italesætte det, tror jeg. Eller modreagere*" (Rinfeldt-Iversen, Rebild Kommune, bilag 7 s. 10).

En eksplicit italesættelse af kønsperspektivet forventes altså at afføde modstand fra borgerne. Ligeledes forventes modstand fra borgerne og skepsis fra faglige kredse:

> *"Interviewer: Så hvis I gik ud og snakkede om feminine byrum fx, så tror du, der ville komme en modstand fra borgerne, eller hvordan?*
>
> *McKinley: Ja, det kunne jeg forestille mig. Ellers ville man i hvert fald opfatte det som et enkeltstående initiativ; nu laver vi et feminint byrum, okay fint nok, og så går vi igang med at lave byrum bagefter. Jeg tror, man ville møde en skepsis også i faglige kredse i Danmark"* (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 11).

Planlæggerne forventer altså modstand fra aktører på forskellige niveauer, hvis de aktivt italesætter køn, eller inkorporerer køn i deres planlægning. En skepsis, som påpeges, er indlejret i både offentlige og faglige debatter. Ligeledes viser Burgess, at britiske planlæggere har mødt fjendtlighed fra kollegaer ved blot at tage kurser i ligestillingsperspektiv i planlægningen (Burgess 2008: 118). Som konsekvens opfattes kønsperspektivet som et enkeltstående initiativ og bliver ikke dybere forankret i planlægningspraksis. Ligeledes kan kønsperspektivet virke provokerende, fordi det opfattes som en særlig hensyntagen til en specifik brugergruppe:

> *"Jeg tænker da godt, det kan provokere nogen. At sige; jamen hvorfor skal der være særligt fokus på dem? Hvorfor skal de lige have noget særlig opmærksomhed. Altså jeg tænker, at der skal ligesom være en god begrundelse, at jo, selvfølgelig giver det mening, for-*

> *di sådan og sådan. Så der skulle være et godt fundament til ligesom at sætte det i gang. Så man ligesom kunne retfærdiggøre, at det selvfølgelig giver mening"* (Holst, Silkeborg Kommune, bilag 8, s. 5).

Kønsperspektivet i byrumsplanlægningen er altså ikke givet, men det er noget, der skal retfærdiggøres. Dette peger igen på frygten for eksklusion ved at indarbejde et fokus på køn. Modsat aldersperspektivet opfattes kønsperspektivet som ekskluderende gennem fokus på dem, som får særlig opmærksomhed og dermed en opmærksomhed, som ikke kommer *alle* til gode. Tummers et al. skriver, at et kønsperspektiv i planlægning ofte associeres med den tidlige kønsteori, som identificere kvinders behov, hvilket kan være medvirkende til, at kønsperspektivet ikke er videreudviklet i planlægningsstrategierne (Tummers et al. 2019: 82). Ligeledes ser vi, at planlæggerne ofte knytter kønsperspektivet til planlægning for kvinder, og umiddelbart leder samtalen hen på kvinder, når der spørges til køn. Det kan også være med til at forklare pointen fra tidligere om, at et potentielt fokus på køn ikke må fremstilles som et ligestillingsmål. Således forventes ekstern modstand til kønsperspektivet som provokerende eller ømtåleligt, fordi særlige hensyn tages, som ikke associeres med et *alle*-perspektiv. Derfor skal kønsperspektivet retfærdiggøres, og gøres meningsfuldt udadtil før det lader sig indskrive i planlægningsstrategierne. Den stærke modstand, som planlæggerne forventer at møde, kan også hænge sammen med Freudendal-Pedersen pointe om, at man ikke ønsker at italesætte sociale forskelle (Freudendal-Pedersen 2013: 213). Det kan altså tyde på, at kønsperspektivet udfordrer forestillingen om et ligestillet samfund, og derfor bliver provokerende, fordi det er i direkte konflikt med den eksisterende selvforståelse.

Når kønsperspektivet knyttes til et enkeltstående initiativ fremfor, at det manifesteres som et gennemgående fokus, understøttes den dominerende antagelse om, at der er ligestilling. Et gennemgående kønsperspektiv vil understrege eventuelle forskelle i samfundet, og som Freudendal-Pedersen påpeger, er det ikke i ideologisk overensstemmelse at pointere disse forskelle. Et kønsperspektiv i planlægning kan altså frygtes at provokere og skabe modstand, fordi det udfordrer den gængse selvforståelse af et ligestillet samfund.

5.3 En kønsneutral planlægningstilgang kan være problematisk

Vi argumenterer, at kommunal planlægning på et strategisk niveau domineres af en kønsneutral tilgang og, at der ikke er et eksplicit fokus på køn i de kommunale strategier. Derimod er der mange argumenter imod at inkludere et kønsperspektiv i den kommunale planlægning, som knytter sig til forståelsen af køn og rum som uafhængige af hinanden (sektion 5.2). Denne adskillelse er dog ikke mulig ifølge Massey. Jævnfør hendes begreb *gendering of space* er det ikke muligt at adskille kønsperspektiver fra det offentlige rum, fordi steder altid er kønnede (Massey 1994: 186). Følger vi Masseys argumentation eksisterer kønsneutralitet i arbejdet med by, rum og steder derfor ikke, fordi Massey mener køn altid spiller en rolle; enten ses stedet i konstruktionen af køn, eller køn ses som medkonstruerende for stedet. Planlæggernes stedsforståelse viser sig altså mindre relationel end Masseys, når de taler om køn. Følger vi Harveys analytiske kategorier af rumforståelser, indikerer dette en mere *relativ* rumforståelse, hvor et rum defineres af de fysiske objekter og mellemrummet mellem disse (Harvey 2006: 4-6). Inden for denne stedsforståelse er steder i højere grad neutrale, fordi de ikke forstås ud fra sociale relationer, men ud fra objekter og rum mellem objekter. Dette synes at fremgå, når planlæggerne eksempelvis forholder sig til fodboldbanerne som lige tilgængelige for alle.

Når byrumsdesigns, fodboldbaner, klimasikring og aktivitetsrum tager plads i de offentligt tilgængelige byrum, bliver det dermed også en del af the gendering of space, fordi det offentlige rum ifølge Massey netop har kønnede betydninger. De bærende designprincipper planlæggerne læner sig op af bidrager til arbejdet med at udvikle gode byrum, men ifølge Massey, kan planlæggerne ikke helt se bort fra køn, selvom de benytter disse inkluderende greb. Når de kropslige oplevelser ses som ikke-kønnede, som gennem universelle kvalitetskriterier, understøtter det en kønsneutrale tilgang. Det er dog i strid med hvad Massey og Criado Perez argumenterer; at de kønnede oplevelser er grundlæggende forskellige og medskabende for, hvordan et sted eksisterer. Det handler for Massey om, hvordan magt fordeler sig og etablerer sig i de fysiske omgivelser, og fordi der er magtpositioner i de kønnede forhold, ser hun også, at der er kønnede positioner i de bebyggede forhold (Massey 1994: 179). Dermed kan vi også udfordre tanken om, at alle er ligestillet i byrummet, fordi adgangen til byrummet knytter sig til magtforhold. Ved at planlægge for *alle*, uden at tage højde for køn, risikerer plan-

læggerne derfor at overse potentielle magtbalancer i byens rekreative rum. Ifølge Massey kan man altså ikke adskille køn fra byudviklingen, fordi konstruktionen af sted altid er kønnet, og køn er med til at konstruere sted (Massey 1994: 186). Den kønsneutrale planlægnings tilgang, der er dominerende for planlæggernes arbejde, adskiller sig dermed fra Masseys argumentation om, at de eksisterende kønnede magtbalancer altid har rumlige manifestationer. De problemstillinger, som den spatiale planlægning forventes at forholde sig til, skubber dermed de kønnede dynamikker i baggrunden, fordi steder opfattes som ikke-kønnede, og dermed ser de ikke køn være relevant i planlægningsarbejdet. Dette er modstridende med Masseys argumentation, da hun fremhæver, at der ikke findes ikke-kønnede problemstillinger i det offentlige rum, fordi køn manifesteres rumligt (ibid.: 180). Forsøget på at undgå eksklusion gennem kønsneutralitet kan dermed risikere at reproducere ekskluderende byrum, fordi der ikke tages højde for eksisterende magtbalancer. Med afsæt i Masseys stedsforståelse kan den kønsneutrale planlægningstilgang anfægtes som problematisk, fordi den begrænser sammenhængen mellem køn og rum, og dermed risikerer at overse vigtige kønnede dynamikker.

Eftersom Shore og Wright argumenterer, at en policy skal undersøges efter, hvordan den eksisterer mellem de individer, der implementerer den, vender vi i næste kapitel blikket mod den praksis, hvori de rekreative byrum udvikles. For selvom kønsperspektivet tilsyneladende ikke er eksplicit til stede på et strategisk niveau, indgår køn dog implicit i den kommunale planlægningspraksis - både i konkrete udviklingsprojekter og i planlægningsdiskussioner:

> "*Altså køn er jo noget, vi taler om, mere end at det faktisk ses i vores tiltag. Det er noget, vi konstaterer, men ikke noget vi direkte planlægger efter. Og det er noget, vi snakker om, men ikke noget vi skriver ned*" (Kayser, Københavns Kommune, bilag 4 s. 6).

På trods af den kønsneutrale tilgang, træder køn alligevel frem i planlæggernes praksis på mangfoldige måder. Vi undersøger derfor hvilke kønssyn, der eksisterer blandt de kommunale planlæggere i praksis, for at kunne diskutere potentialerne for et kønnet perspektiv i dansk kommunal planlægning.

Køn i kommunal planlægnings-praksis

Konditaget Lüders, København

6. Køn i kommunal planlægningspraksis

I første analysekapitel undersøger vi, hvordan kommunerne arbejder med køn på et strategisk niveau. Med afsæt i Shore & Wright argumenterer vi, at planlæggerne engagerer sig med de kønsneutrale strategier og politikker og forholder sig kritisk til et eksplicit kønssyn, fordi de planlægger til *alle*. I det følgende kapitel undersøger vi, hvordan køn træder frem i praksis (fx projekter og tiltag) og i planlæggernes sprog

Vi kigger indledningsvist i sektion 6.1. på kommunale udviklingsprojekter, der har kønnede elementer, hvilket indikerer, at en kønsneutral tilgang ikke altid kan praktiseres. Derefter undersøger vi i sektion 6.3.-6.5 de implicitte kønsforståelser med afsæt i Huning et al.s (2019) skitsering af forskellige kønssyn (biologisk, strukturelt og processuelt). Formålet er at afdække variationerne i de kønnede forståelser og henstille til at den kommunale planlægningspraksis præges af den enkelte planlæggers kønsforståelse, når der ikke eksisterer en overordnet strategi. Vi argumenterer for, at forskellige kønssyn sameksisterer i udvalgte projekter og planlæggernes praksis. I næste sektion ser vi nærmere på konkrete projekter, hvor køn indgår.

6.1 Spatiale projekter med kønnede komponenter

På trods af den kønsneutrale tilgang på et strategisk niveau indgår køn alligevel i konkrete projekter i praksis. Vi beskriver her nogle af de projekter, som på forskellig vis er omtalt som

kønnede. Disse projekter fremhæves for at vise, hvordan samtaler om køn eksisterer i den kommunale planlægningspraksis, selvom de opererer under en kønsneutral ramme.

6.1.1 Hornbæk, Helsingør: Opholdssteder til piger

I Helsingør Kommune er der ikke et strategisk blik på køn. Dog henvises til et projekt i Hornbæk, hvori man internt i kommunen har diskuteret, om der skal være særligt fokus på opholdsrum, som henvender sig til piger:

> "*Vi har snakket om at søge om penge til at lave opholdssteder, som især er henvendt til piger.* [...] *Det er kommet i kølvandet på erkendelsen af, at vi nok har haft en tendens til at lave maskuline byrum, altså alle de her skateparker, og sådan noget. Og at der ser ud til at være en mangel på rum eller faciliteter, som tiltrækker den anden side, altså dem som har lyst til noget mere roligt socialt samvær på en hyggelig bænk på kanten af stranden, eller hvor man er tæt på andre til, at det føles trygt. Og der talte vi om, det er et år siden, at det nok var 'Byrum for piger', vi skulle kalde det, og det er jeg i tvivl om, jeg stadigvæk synes*" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 7).

I ovenstående citat fremgår det, hvordan de internt i planlægningsafdelingen har diskuteret behovet for at skabe gode byrum henvendt til piger. Projektet er endnu ikke realiseret, men befinder sig i udviklingsfasen. Dette fokus på byrum til piger er opstået som effekt af landsdækkende diskussioner om en overrepræsentation af maskuline byrum (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 8). Det betyder konkret at lave rum til socialt samvær, omend planlæggeren bremser denne kønnede fortælling og helst vil undgå at knytte projektet til et kønsperspektiv.

Billede 1: *Multipark Helsingør. En hyppig udformning af rekreative byrum.*
Kilde: Helsingør Kommune, https://www.helsingor.dk/oplev-helsingor/aktiv-i-det-fri/multiparken/

Der er altså en forståelse af, at visse byrumsdesigns henvender sig til kønnede grupper, fx. aktive byrum til drenge. På billede 1 ses en af de dominerende byrumsdesigns, Helsingør multipark, der refereres til som et maskulint byrum.

6.1.2. Ørbæk, Nyborg: Multifunktionalitet, også interessant for pigegrupper

I Nyborg Kommune har de netop realiseret et aktivitetsareal mellem en skole og en idrætshal i landsbyen Ørbæk. Omend Nyborg Kommune ikke arbejder med et kønsperspektiv i den strategiske planlægning, blev dette projekt fremhævet som svar på spørgsmålet om, hvorvidt de arbejder med køn i planlægningen:

> *"Det er ikke noget, vi arbejder meget med, eksplicit i hvert fald. I Ørbæk projektet gjorde vi det, fordi vi fokuserede meget på at få lavet et areal, som var til et bredt udsnit af unge mennesker, så der var meget fokus på at lave noget, som ikke var til drenge, det var egentlig sådan, det var lavet. Vi har prøvet at fokusere på, hvordan får vi lavet noget her, som ikke udelukkende bliver til drengegrupper. Der kan være en tendens til, at de kommer til at dominere det område og sætter sig tungt på det. Så der var sådan et eksplicit mål om at få lavet noget, som også var interessant for pigegrupper i folkeskolealderen"* (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 5-6).

Billede 2: *Multifunktionel aktivitetsplads i Ørbæk, Nyborg, som skal tiltrække forskellige brugere, og undgå kønnet dominans. Kilde: http://transparentdesign.dk/projekter/oerbaek-midtpunkt/*

Her ses, ligesom i Helsingør Kommune, et ønske om at skabe et byrum, der adskiller sig fra et maskulint byrum, og "… *at få skabt nogle uderum, som var til en bredere målgruppe*" (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 5-6). Der var særligt fokus på at skabe uderum, som tiltaler de ikke idrætsudøvende, og derfor ikke kun dem, som i forvejen er meget fysisk aktive. Fokus på en bredere målgruppe inkluderede altså et kønnet perspektiv, fordi der har været en tendens til at overse nogle kønnede grupper i planlægningen. Her fremhæves en tendens til at drengegrupper dominerer et område, og det viser en kønnet forståelse af dynamikkerne mellem brugerne. Planlæggerne forsøgte at modarbejde denne tendens ved at fokusere designet på multifunktionalitet, hvilket indikerer, at monofunktionelle byrum risikerer at understøtte en kønnet dominans i rekreative byrum.

6.1.3. Remiseparken, København: Kønnede tryghedsdynamikker

En indledende kvalitativ undersøgelse i klimatilpasningsprojektet i Remiseparken, et boligområde i København, viste, at en gruppe unge (særligt mænd) dominerede parken til gene for andre naboer. Da denne gruppe unge var særligt vanskelig for de kommunale medarbejdere at indgå i dialog med, indledtes et samarbejde med en ekstern rådgiver for at samle indsigter fra de unge.

> "*Men i, Remiseparken fx ikke? Der havde jeg været ude og snakke med kvinderne ved nyttehaverne, og jeg havde været rundt og tale med børnefamilier på de to bemandede legepladser, og både mænd og kvinder der gik tur med deres hunde. Vi kunne bare ikke nå de unge mænd, så derfor besluttede vi at lave den særlige indsats. Fordi de fyldte så meget blandt beboerne, som var både mænd og kvinder, som var decideret bange for at være der, fordi de her unge mænd ligesom havde overtaget parken"* (Lauritsen, Københavns Kommune, bilag 3 s. 12).

Planlæggeren giver her udtryk for, at drengegrupper dominerer og overtager parken ligesom vi så det i Ørbæk projektet. Inddragelsesprocessen var derfor rettet mod dels at skabe viden fra de unge mænd, dels at undersøge hvordan parkens omdannelse kunne invitere flere forskellige brugergrupper ind i parken. Her fremhæves, at eksempelvis nyttehaver spillede en stor rolle, for at en gruppe af ældre kvinder havde en tilknytning til parken. Det fremhæves som et projekt, hvor der var en særligt kønnet udfordring, der var nødvendig at håndtere for at

skabe en succesfuld klimatilpasning af parken. Med inddragelse og design forsøgte man at tiltrække eksisterende og nye brugere (se billede 3 og 4). Ved at undersøge hvilken tiltrækning parken havde på den udpegede gruppe af unge mænd, forsøgte planlæggerne at åbne parkens tiltrækning for andre grupper og dermed invitere en bredere brugergruppe ind.

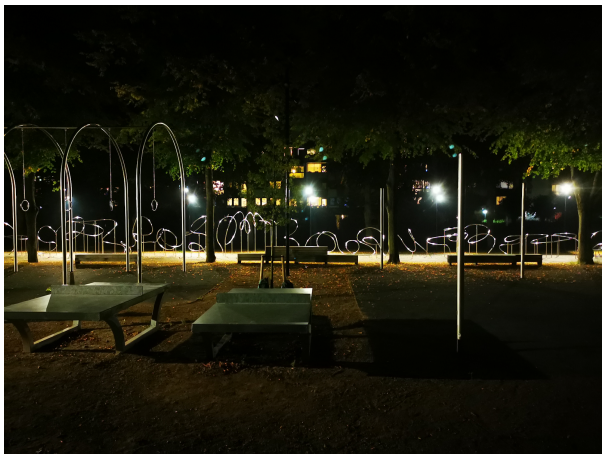

Billede 3: *Nyt byrumsdesign gennem klimatilpasningsprojektet i Remiseparken, København, med henblik på at tiltrække nye brugergrupper. Kilde: Københavns Kommune, fotograf: Ulrik Kristensen*

Billede 4: *Nyt byrumsdesign gennem klimatilpasningsprojektet i Remiseparken, København, med henblik på at tiltrække nye brugergrupper. Kilde: Københavns Kommune, fotograf: Ulrik Kristensen*

6.1.4. Lundtofte, Lyngby-Taarbæk: Kvinder i bevægelse

Lyngby-Taarbæk Kommune er den eneste kommune, vi har interviewet, som har et eksplicit fokus på køn i én af deres strategier. Her har man en målsætning i Idræts- og Bevægelsesstrategien, der handler om at fastholde særligt kvinder i foreningslivet. Dette fokus kommer på baggrund af en spørgeskemaundersøgelse om idræt og bevægelse i kommunen, som bl.a. har vist, at kvinder i lavere grad end mænd er medlemmer af idrætsforeninger. Målsætningen afspejles i byplanlægningen gennem et fokus på at skabe aktivitetsfremmende byrum, der er særligt rettet imod kvinder og piger samt en række løberuter, som skal tiltrække kvinder for at udligne det kønnede skel i idrætsudøvelse og sundhed:

> "*Hvis man kigger på Idræts- og Bevægelsesstrategien, som er den strategi, hvor der lige nu følger midler med* [...], *ud fra den arbejder vi kønsbestemt og ikke aldersbestemt, mere hvor-man-er-i-livet-bestemt. Så der er fokus på piger på vej ud af folkeskolen, fordi man kan se en tendens til, i den store undersøgelse der har været i kommunen, at de falder fra i foreningslivet. De falder fra, og de bevæger sig næsten ikke, og det kan man også se, når man kigger landsdækkende, at piger i den gruppeer meget lidt i bevægelse. Og kvin-*

> *der med små børn bevæger sig næsten heller ikke*" (Ørgaard, Lyngby Taarbæk Kommune, bilag 5 s. 4).

Kommunens dataindsamling påviste en kønnet forskel i idrætsudøvelse, hvorfor opmærksomheden bliver rettet mod at ændre dette ulige mønster. Projekterne er endnu i opstartsfasen, men det kønnede perspektiv i Idræts- og Bevægelsesstrategien (se billede 5) medfører, at der afsættes midler til at understøtte denne vinkel på byrummene. Dermed knyttes det kønnede idrætsperspektiv til flere af kommunens byrumsprojekter, der har fokus på fysisk aktivitet, hvilket inkluderer et specifikt fokus på idrætsudøvende kvinder. Udviklingen af nye rekreative byrum i kommunen ses altså som en mulighed for at udligne det kønnede skel ved at rette indsatser mod kvinder.

Billede 4: *Udsnit fra Idræts- og Bevægelsesstrategien, hvor en af målsætningerne lyder: "*Vi fastholder unge og yngre voksne i idræts- og foreningsfællesskaberne med et særligt fokus på piger og kvinder*". Kilde: https://www.ltk.dk/politik/politiske-udvalg/politikker-strategier-og-handleplaner*

6.2. Den kønsneutrale tilgang operationaliseres ikke i praksis

Ovennævnte projekter viser, at der er en diskrepans mellem den kønsneutrale tilgang på et strategisk niveau, og hvordan planlæggerne i praksis arbejder med køn. Det kønsneutrale perspektiv operationaliseres ikke direkte i praksis, hvor køn optræder i specifikke projekter og problemstillinger. Gennemgående for disse projekter er, at køn er et *element* i projekterne - et perspektiv der nuancerer andre aspekter af spatial planlægning (aktivitetsrum, tryghed, m.m.) og dermed kommer frem i forbindelse med andre dagsordener. Samtidig ses det, at de står som et enkeltstående projekt eller pilotprojekt, hvilket ifølge Huning et al. ofte er tilfældet, når kønsperspektivet integreres i planlægning (Huning et al. 2019: 11).

Projekterne udfordrer dermed de overordnede argumenter imod at anlægge et kønsperspektiv præsenteret i sektion 5.2, fordi planlægningen ikke er kønsneutral, men køn derimod *optræder* i planlæggernes arbejde. Køn italesættes implicit i praksis, da det indgår som en komponent i konkrete projekter og har en betydning for måden, hvorpå planlæggerne forstår og taler om byen og brugergrupper. Den praksisnære planlægningstilgang er altså ikke kønsneutral, men består af implicitte kønsforståelser. Vi kan derfor tage afsæt i Masseys pointe om, at steder altid er kønnede, hvorfor planlæggerne også ubevidst forholder sig til køn. Vi benytter Masseys betragtninger om *the gendering of space*, til at undersøge relationen mellem køn og sted og i analysen udfordrer vi planlæggernes argumenter imod at anlægge et kønsperspektiv på denne baggrund. Med udgangspunkt i Huning et al.s (2019) skitsering af forskellige kønssyn, som er opstillet herunder (se tabel 1), analyserer vi de forskellige kønsforståelser, som træder frem i samtalen med planlæggerne.

	Kønsforståelse	Metoder	Indsatser
Køn som biologi	Adfærd, præferencer og individuelle tilgange ses som aspekter af brugernes køn. Fokuserer på fysiske forskelle mellem køn.	Kvantitative studier til at undersøge kønnede mønstre.	Særlige kvinde-rettede indsatser, såsom "kvindevenlige områder"
Køn som struktur	Køn som social konstruktion ser på kønskontrakter og sociale hierarkier, som effekt af den strukturelle indretning. Fokuserer på kønnede muligheder og begrænsninger.	Kvalitative metoder og koncepter bruges til at søge efter analytiske mønstre med henblik på at skabe interaktion og inddragelse, mens kvantitative metoder bruges til at kvalificere findings.	Gender mainstreaming, særligt fokus på lige repræsentation i inddragelses- og beslutningsprocesser. Fokus på at blande produktive og reproduktive sfærer.
Køn som proces	Hverken biologisk køn 'sex' eller socialt køn 'gender' er fastgjorte kategorier, men køn er en processuel kategori, som etableres i et performativt rum. Alle individer performer en kønnethed, 'gender identity', 'gender expression' m.fl.	Undersøger hvordan kønnede normer og kategorier bliver brugt. Flydende kategorier og ikke kvantitativt operationaliserbart. Tager udgangspunkt i queerteori og kvalitative undersøgelser.	Mangfoldighedsforvaltning. Inkluderende/ kommunikativ/ performativ planlægning Planlægning for kønsvariable og transpersoner, tage non-heteronormative borgere med i betragtning. Planlægning som en transformativ proces.

Tabel 1: *Skitsering af kønsforståelser. Tilpasset efter Huning et al.s model (Huning et al. 2019: 4)*

Analysen er struktureret efter køn som biologi (sektion 6.3), køn som struktur (sektion 6.4) og køn som proces (sektion 6.5). Vi analyserer de enkelte kønssyn isoleret og undersøger, hvordan de forskellige kønssyn udfordrer og understøtter den inkluderende planlægning. Vi analyserer de tre kønssyn på tværs af planlæggerne, hvorfor det er en samling af forskellige planlæggeres kønnede udtalelser, der sammenfattes til de specifikke kønssyn. Det er *ikke* udtryk for én planlæggers personlige holdning eller én overordnet kommunal praksis. Det er derimod et forsøg på at fremskrive de eksisterende forskelligartede kønnede forståelser, som ofte rummer forskellige kønssyn og i flere situationer understøttes af offentlige debatter eller forskning. Hver sektion rummer derfor ikke kompleksiteten i planlæggernes kønsforståelser, men vi illustrerer vores argument ved at fremhæve de mest fremtrædende forskelle i kønsforståelserne og deres forbindelse til stedsforståelserne.

6. 3. Køn som biologi

6.3.1. Kønsforståelse

I den *biologiske* kønsforståelse ses køn (*sexes*) som en effekt af den biologiske skelnen mellem kvinder og mænd, altså at kvinder og mænd er biologisk skabt til at agere på bestemte måder alt efter deres kroppe (Huning et al. 2019: 3). Vi ser denne kønsforståelse komme til udtryk blandt planlæggerne, omend de generelt forsøger at undgå denne kategorisering, da den som nævnt er blevet kritiseret for at være for essentialistisk og stereotypiserende. Ifølge Faber et al. kan fraværet af kønsperspektiv i planlægning skyldes, at køn opfattes som værende irrelevant, eller fordi "… *køn forstås ud fra et biologisk perspektiv, dvs. betragtes som 'naturlige' iboende egenskaber ved individuelle unge, som det derfor ikke vurderes muligt at ændre på*" (Faber et al. 2015: 10). I et biologisk kønsperspektiv naturaliseres kønnede adfærdsmønstre altså, og selvom entydige fortællinger om køn er vanskelige for planlæggerne at give, er en række antagelser om kønnet adfærd i byens rum fremtrædende. De kønnede forståelser, som præsenteres herunder og i sektion (6.4 Køn som struktur), kan tilhøre begge kønssyn afhængigt af perspektivet, der anlægges.

Kvinder er mere utrygge end mænd

Et ofte fremhævet perspektiv på kønnede mønstre i offentlige byrum er tryghed som i særlig grad ses i tryghedsmålinger:

> **"***Tryghed i byens rum er et vigtigt parameter for alle køn, men især kvinder. Københavns Kommune har en tryghedsmåling hvert år, men den sætter desværre ikke fokus på køn*" (Kirknæs, Københavns Kommune, bilag 4 s. 4).

I en dybdegående tryghedsundersøgelse i København fra 2020 ses dog en overvægt af kvinder, der føler sig utrygge, og at "… *forskellen i udbredelsen af utryghed mellem mænd og kvinder forstærkes i aften- og nattetimerne*" (KK 2020: 4). Den kønnede forskel i oplevelsen af utryghed er faldende, men fortsat mere udbredt blandt kvinder end mænd. I aftentimerne øges utrygheden blandt kvinder, mens der i dagtimerne ikke ses en kønnet forskel i tryghed. Tryghed er altså et dynamisk fænomen, men opfattelsen af, at kvinder er mere utrygge end mænd, er fortsat nærværende. Det er en hyppig antagelse, som vi ser hos planlæggerne, eksempelvis udtrykt som her:

> *"Det er da klart, at er man en pige og færdes i et område, hvor der ikke er nogen belysning, og der er noget mørk beplantning i en vinterperiode* [...], *så er det måske ikke lige der, man sender sine unge piger igennem alene, fordi det ikke er specielt trygt. Og det samme ville man nok ikke sige til sin dreng, fordi altså, det er jo bare noget andet der ift. piger og drenge at bevæge sig ude i byrummet alene, hvor der ikke er belysning"* (Holst, Silkeborg Kommune, bilag 8 s. 8).

Her optræder en forståelse af, at piger i højere grad er utrygge end drenge, hvilket altså ikke ses som et spørgsmål om sikkerhed, men tryghed. Det kan ifølge Tummers et al. skyldes, at kvinder "… *are perceived more as potential victims*" på trods af, at mænd statistisk set oftere bliver overfaldet (Tummers et al. 2019: 84-85). Utrygheden knyttes også til biologien og den anatomiske forskel mellem kvinder og mænd. Det understøttes ligeledes af undersøgelser, der viser, at kvinder i transport og ophold (gående, på stoppesteder, togstationer og i parkeringshuse) er mere end dobbelt så utrygge som mænd (Criado Perez 2019: 53), og at kvinder føler sig mindre sikre end mænd, når de er alene efter mørkets frembrud, særligt i bykerner og i social housings områder (Whitzman i Burgess 2008: 114). Dette kan ifølge Criado Perez medføre, at denne utryghed fremstår som en kvindelig irrationalitet:

> "*All too often the blame is put on the women themselves for feeling fearful, rather than on planners for designing urban spaces and transit environments that make them feel unsafe*" (Criado Perez 2019: 54).

Blandt de kommunale planlæggere har vi ikke mødt denne konklusion, men den kønnede skævvridning ses dog ikke som et problem, der kræver handling. Muligvis, som Criado Perez fremhæver, er det, fordi utrygheden tolkes som irrationalitet. Ifølge planlæggerne eksisterer forståelsen uden for planlægningspraksis og bæres ikke over i en planmæssig overvejelse, .

Kvinder er sammen, mens mænd er alene eller i større grupper

En fortælling, som går igen, er, at kvinder søger rum, hvor der er mange mennesker, mens mænd i højere grad søger tomme rum. I forlængelse heraf er en fortælling om, at kvinder ofte bevæger sig i par eller med familie og venner, mens mænd i højere grad bevæger sig alene. Det kommer eksempelvis til udtryk i følgende citat:

> "*Jeg har nok oplevet i hvert fald, at når kvinder eller piger bruger nogle af de byrum, så er det sjældent alene. Hvor jeg oftest oplever, mænd gøre noget alene, eller drenge. Piger, det er oftest sammen med andre piger, familie eller, ja med drenge*" (Henriksen, Guldborgsund Kommune, bilag 1 s. 7).

Om borgere bruger byrum sammen eller alene skaber forskellige behov for de fysiske faciliteter. Ovenstående opfattelse understøttes af en rapport, som undersøger brugeradfærd i byens rum under nedlukningen af Danmark i forbindelse med COVID-19 (Gehl Architects 2020). Her viser optællinger, at kvinder oftest bevæger sig i byens rum parvist, men mænd ofte er alene eller i grupper af 4+, hvor de indgår i en aktivitet (ibid.: 43). Yderligere Ses fra et 'Pige Panel' (en støttegivende samværsgruppe) i Silkeborg Kommune, som er et kommunalt tilbud til byens tilflyttere, når man skal etablere sig i en ny by. Til spørgsmålet om, hvorfor dette er rettet mod kvinder, siger planlæggeren:

> *"Ja, det har jo nok noget med at gøre med, at det er dem, der tit og ofte engagerer sig i en ny by, når man er tilflytter. Der er jo nok et eller andet der, ift. kønnet, at der er piger nok sådan lidt mere åbne og interesserede i, hvad der foregår, og måske skal man også til at stifte familie, så måske er nogen på barsel, så man er et eller andet sted i sit liv, hvor man er meget sådan opsøgende og åben. Og det, tror jeg, måske piger er lidt bedre til, end typisk mænd er*" (Holst, Silkeborg Kommune, bilag 8 s. 6).

Her ses altså en kønnet forståelse af, at det hyppigst er kvinder, der har brug for at skabe relationer i tilfældet af tilflytning. Dette understøtter forståelsen af, at kvinder er mere relationelle, hvilket nogle planlæggere ser i brugeradfærden i rekreative byrum.

Kvinder bruger oftere byens rum med børn

Generelt forsøger planlæggerne at afskrive de mere traditionelle kønsroller. Alligevel ses en fortælling, som knytter køn til biologi, hvor kvinden i kraft af moderskabet agerer på bestemte måder i byrummet og har specifikke behov. Det ses eksempelvis i de borgerhenvendelser, som Silkeborg Kommune har fået fra mødre, der ønsker sig afskærmet plads til at amme i de offentlige rum:

> "*På det seneste er der flere, der melder ind, at man har behov for et sted at amme, altså som nybagt mor har man behov for et sted, hvor man kan sidde sådan lidt diskret og amme sit barn. Den har vi fået flere bemærkninger på eller ønsker til*" (Holst, Silkeborg Kommune, bilag 8 s. 2-3).

Her ses der altså et biologisk kønnet behov, da kvinderne ammer og derfor har særligt behov for afskærmede rum. Dette peger yderligere på et biologisk forhold, da det er den kropslige erfaring af at amme og sidde til skue, der skaber dette behov. Desuden ser vi eksempelvis i Lyngby-Taarbæk projektet et fokus på kvindens rolle som mor, hvor der er særligt fokus på at aktivere kvinder med små børn:

> "*Kvinder med små børn i denne kommune bevæger sig næsten heller ikke. Altså jeg er selv en af dem, jeg bor selv i kommunen, jeg har tre små børn, dem er der også fokus på, altså hvordan får vi bragt dem i bevægelse, og der kan man så se en masse med, at hvis det er 30 årige kvinder med små børn, så skal de nok have plads til at lave noget, der er i nærheden af dem selv eller med deres børn*" (Ørgaard, Lyngby-Taarbæk Kommune, bilag 5 s. 4-5).

Lyngby-Taarbæk projektet beror ikke på, om kvinder og mænd biologisk er i stand til at dyrke udendørs idræt, men de forholder sig eksempelvis til, at kvinder som mødre behøver faciliteter, som kan imødekomme børn for at tiltrække kvinderne. Det ses dog samtidig, at forældrerollen kan tilfalde både mødre og fædre, hvorfor kønsperspektivet ikke udelukkende ses som biologisk bestemt. I Danmark tager kvinder i gennemsnit mere end 8 gange så mange dages barsel som mænd[8] (Danmarks Statistik 2020). Det indikerer, at kvinder bruger mere tid med børn end mænd, også i byens rum (omend dette forhold også kan argumenteres for at være strukturelt). Kvindens rolle som mor er således fremtrædende, hvilket også påpeges af Criado Perez', som kalder det "*women's unpaid care burden*" (Criado Perez 2019: XIII). På denne måde er der et biologisk forhold, som påvirker, hvordan kvinder og mænd optræder i byrummet. Dette knytter sig også til inddragelse, hvor planlæggerne oplever, at mødre er sværere at engagere grundet tidsmangel.

[8] Kvinder tager i gennemsnit 281,9 dages barsel, og mænd tager i gennemsnit 32,5 dages barsel i Danmark.

6.3.2. Metoder: Binære kønskategorier, men sjældent kønsopdelt data

I dataindsamlingen ses yderligere et biologisk kønsperspektiv, da kvantitative optællinger som oftest er inddelt efter to biologiske køn, hvilket gør det muligt at indsamle statistik.

> "*Hvis vi i kommunen arbejder med kønskategorier, så er det mænd og kvinder, så er der ikke nogen regning derimellem*" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 15).

Med denne kategorisering er det muligt at synliggøre kønnede mønstre, hvis data kønsopdeles, så forskelle i kønnet adfærd kan spores. Dog ses det ofte, at kommunale dataindsamlinger ift. byrumsadfærd ikke er kønsopdelte. Criado Perez argumenterer, at dataindsamling overser forskellige kropslige oplevelser, fordi dataindsamlingen er bygget op om kønsneutralitet (Criado Perez 2019: XIII). De ikke kønsopdelte dataindsamlinger belyser ikke, om der er kønnede adfærdsforskelle i byen. Dette ses ikke som et problem blandt planlæggerne, det er derimod svært for dem at se formålet med at kønsopdele data. Eksempelvis svarer en planlægger således på spørgsmålet om, hvorvidt man kunne forestille sig at kønne tællinger i forbindelse med en undersøgelse af brugeradfærd i bymidten:

> "*Altså, hvis der ville være et godt formål med det, men jeg kan bare ikke lige se, hvorfor vi skulle gøre det"* (Holst, Silkeborg Kommune, bilag 8 s. 8).

Data kønsopdeles altså ikke, fordi formålet ikke er tydeligt, hvilket peger tilbage på argumenterne i sektion 5.2., om at kønnet adfærd er ikke-eksisterende eller uvæsentligt, og at alle har lige muligheder i byen. Dermed afspejles kønsneutralitet i dataindsamling, som således ikke søger at belyse kønnede forskelle i byrumsbrug. Ifølge Criado Perez må dataindsamlinger fokusere på, at der er biologiske forskelle mellem kroppe, så de kan belyse forskellige behov frem for at antage, at borgerne lever samme kønnede virkeligheder. Et perspektiv planlæggerne ikke fremhæver.

6.3.3. Indsatser: Forskellige kroppe, forskellige rum

Planlægningsindsatser, som knytter sig til køn som biologi, handler ifølge Huning et al. om særligt kvinderettede indsatser eller kvindevenlige områder. Sådanne indsatser synliggør det kvindelige perspektiv og oversete kvindelige behov. Det ses eksempelvis i projekterne i Lyngby-Taarbæk og Helsingør, præsenteret tidligere, hvor man forsøger at tiltrække flere kvinder ved at rette designet mod dem (omend planlæggeren til dels bremser kønsperspektivet). Denne tilgang er dog ofte blevet kritiseret for at fastholde eksisterende kønsroller frem for at ændre dem (Damyanovic & Zibell 2013: 28) - en frygt planlæggerne også giver udtryk for. Criado Perez argumenterer dog, at et universelt perspektiv netop resulterer i et designbias, der falder ud til en mandlig fordel, da byrums standarder er knyttet til målene på en gennemsnitslig mandlig krop (Criado Perez 2019: 160). Dermed vil Criado Perez også modsætte sig argumentet om, at man kan planlægge for *alle* uden at anlægge et kønsperspektiv. At "*krop og skala* […] *ikke har så meget med køn at gøre*" som det blev nævnt i afsnit 5.2.1. (af en kommunal planlægger) strider imod Criado Perez argumentation, da hun ser, at kroppen *netop* har med køn at gøre, og de kvindeligt kønnede kropslige oplevelser er underbelyste i data. Dette perspektiv på biologiske kønsforskelle fremhæves ikke af de kommunale planlæggere, men Frisk fra arki_lab peger på, at arkitektur standarder (fx Neufert håndbøgerne) er rettet mod mandekroppen: "*... sådan noget med trinhøjder, gelænderhøjder, døre der er så tunge at man skulle tvinge sig adgang nærmest*" (Frisk, arki_lab, bilag 10, s. 2). Planlæggerne har dog generelt fokus på fleksibilitet for at imødekomme forskelligt brug og kroppe, som vi nu ser nærmere på i *Køn som struktur*.

6.4. Køn som struktur

6.4.1. Kønsforståelse

Køn som struktur handler i højere grad om at se køn som en social konstruktion og derfor undersøge de sociale hierarkier, der optræder som effekt af de strukturelle forhold. Det omhandler eksempelvis de sociale regler, som påvirker, hvordan forskellige værdier og forpligtelser tildeles kvinder og mænd. Vi ser ligeledes denne kønsforståelse komme til udtryk blandt planlæggerne, når de taler om kønnet adfærd, som eksempelvis knytter sig til magtforhold; fx mænd der dominerer byrummet. Ligesom i det biologiske kønssyn, eksisterer en række for-

tællinger om, hvordan kønnede individer agerer i offentlige byrum, som kan knyttes til strukturelle forhold. Som nævnt kan disse antagelser dog anskues som udtryk for både køn som biologi og køn som struktur, afhængig af perspektivet. Vi fremhæver kønnede forståelser for at vise, at kønssynet er afgørende for hvilke indsatser, der iværksættes.

Mænd/drenge dominerer offentlige rekreative byrum

Flere af projekterne præsenteret i sektion 6.1. rummer fortællingen om, at drenge og mænd nogle gange "… *kommer til at dominere et område og sætter sig tungt på det"* (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 6). Planlæggerne er altså bevidste om, at der kan være et kønnet dominansforhold blandt brugergrupper i fx. parker. Heri er der en underliggende forståelse af, at særligt unge mænd har en tendens til at dominere og erobre byens rum mere end kvinder. Dominansforståelsen er modstridende med planlæggernes argument i afsnit 5.2.3. om, at alle er ligestillet i byen, og at alle har de samme muligheder for at indtage byens rum. Når planlæggerne eksempelvis peger på, at fodboldbanen er lige for alle, strider det mod Masseys argument om, at magt er indlejret i rummet. Derfor vil fodboldbaner eksistere i magtmekanismer, som inddeler rum på en kønnet måde, hvilket er betydningsfuldt for, hvordan kønnede individer udfolder sig i dette offentlige rum (Massey 1994: 185). Mark Shucksmith argumenterer, med afsæt i Massey, at et sted defineres og konstrueres i kraft af individers levede oplevelser, og at denne stedskonstruktion er gennemtrængt af magt (Shucksmith 2012: 385). Det betyder, at individer ikke er ligestillet i byrummet, fordi væren i rummet altid vil være påvirket af magtforhold. Dette gælder også for fodboldbanen. Arkitekt, lektor og ph.d. Rene Kural beretter om forskning, der indikerer "*... at er der én fodboldbane af kunstgræs, vil drengene erobre den, mens kvinderne taber 'kampen om rummet'. Det samme mønster vil gentage sig ved at anlægge bane to og tre. Først ved bane fire, får kvinderne plads*" (Information, 2016). Dette understøtter forståelsen af, at der er kønnede mønstre i dominansen af byens rekreative rum. En afgørende faktor for individers handlemuligheder i byrummet er altså magtdynamikkerne, og afhængigt af byrummet kan det være regulerende for individers adfærd, eksempelvis på fodboldbanen eller i skateparker. Planlæggernes overvejelser viser en bevidsthed om at modarbejde den strukturelle ulighed, som de anerkender i byrum med maskulin dominans. Planlæggerne anlægger således et strukturelt kønssyn ved forståelsen af, at byrum har betydning for borgernes interne magtdynamikker, som i visse tilfælde knyttes til køn.

Kvinder er mindre aktive end mænd i rekreative byrum

En gennemgående kønnet forståelse er desuden, at kvinder og piger er mindre aktive i offentlige rekreative byrum end mænd og drenge. Denne fortælling tegner et generelt billede af, at kvinder søger roligere byrum, hvor der er plads til at sidde og snakke, mens mænd i højere grad benytter byrummene til at udfolde sig aktivt. Projektet i Nyborg samt Lyngby-Taarbæk Kommune bygger som nævnt på forståelsen af, at kvinder er mindre aktive, og i Lyngby-Taarbæk Kommune, at de falder fra foreningslivet i højere grad end mænd, særligt når de har små børn. En tredje planlægger giver udtryk for en lignende forståelse:

> "*Der er en tendens til, at kvinder sætter sig i grupper og taler sammen ude i kanten i trygge rammer, og at drengene og mændene måske stiller sig i midten og spiller bold eller går alene en tur*" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 6).

Denne forståelse går på tværs af aldersgrupper, og bygger på en forestilling om mødregrupper med behov for ro, og 'stille piger'. Lignende tendenser ses i et studie af aktivitetsrum i København, der viser, at mænd hyppigere bruger byens aktivitetsrum, og at deres aktivitetsniveau oftere er af højere intensitet end kvinders (Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter 2011: 42). 28% af brugerne i de undersøgte byrum er kvinder, og de tager oftest ophold som tilskuere (ibid.). Planlæggerne ser ikke sådanne adfærdsmønstre som betinget af borgernes biologiske køn. Tværtimod udfordrer de fortællingen og forsøger at opbløde dikotomien mellem 'vilde drenge' og 'stille piger' ved at påpege, at piger ikke altid er stille, og drenge ikke altid er vilde. Dog vender de ofte tilbage til dette udgangspunkt, hvilket eksempelvis udfoldes på følgende måde:

> *"Netop det med at gå ud og tale med forskellige brugergrupper, altså hvad er det, de ser af muligheder her, og så kan det da godt ske, at det nogle gange er sådan, at pigerne nogle gange ønsker sig en fugleredegynge, de kan sidde og tjekke deres telefoner i, og drengene hellere vil have en basketbane, eller et eller andet, ikke? Og så kan det være, at der er plads til begge dele"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 8).

Borgernes ønsker har stor betydning for udformning af byrum, og her påpeger planlæggeren, at inddragelse kan bidrage til at reproducere den kønnede fortælling i inddragelsesprocesser.

Det sker eksempelvis når borgerne efterspørger velkendte byrumsdesign med kønnede konnotationer. Her fremgår igen en forståelse af, hvad de kønnede præferencer er, og at et byrum kan rumme begge. Den kønnede adfærdsforskel knyttes ofte til en forståelse af, at kvinder og piger i mindre grad ønsker at tiltrække sig opmærksomhed i de offentlige rum. Eksempelvis at teenagepiger *"… opholder sig oftest i kanten, de er ikke glade for at stå til skue i midten"* (Kirknæs, Københavns Kommune, bilag 4 s. 5). Her handler de kønnede præferencer altså om, hvordan man bliver set i det offentlige byrum. Urban designer og ph.d. i arkitektur, Bianca Hermansen, beskriver på samme måde, at "*Vi ved fra forskellige undersøgelser, at drengene har enormt stort behov for at blive set på en mere direkte måde end pigerne*" (Arkitektur N 2017). Adfærdsmønstrene knyttes altså til forskellige behov for synlighed i det offentlige rum, og Hermansen fremhæver det som kønnet. Det kan ses som et strukturelt kønsforhold, idet tendensen synes at opdele byrum mellem kønnede brugergrupper. Massey fremhæver, at der er symbolske betydninger i rum, som sender tydeligt kønnede budskaber om, hvem der må være hvor, og hvordan de må være der (Massey 1994: 179). Dette reflekteres i stederne, og indretningen af dem indgår i udfoldelsen af individers aktiviteter på det sted. De materielle omgivelser former aktiviteterne, og ifølge Masseys argumentation har det betydning for, hvordan individerne udfolder sig efter sociale kategorier. Som en planlægger siger, så "… *gør* [det] *bare en forskel, om det er en, der går rundt med en barnevogn, eller det er en skater*" (Lauritsen, Københavns Kommune, bilag 3 s. 16). Dette perspektiv kan dog også knyttes til køn som performance, hvor Butler vil pege på de magtmekanismer, der ligger uden for individets råderum, men som er med til at bestemme den kønnede norm, og dermed regulere hvilken adfærd, der er socialt acceptabel.

6.4.2. Metode: Fornemmelser for kønnede strukturer i deltagelse

I et kvantitativt dataperspektiv er de kønnede strukturer vanskeligere at indfange, eftersom det ikke blot er baseret på biologiske karakteristika. De kønnede forhold udspiller sig nærmere i strukturelle forhold, altså hvem der har adgang til hvilke ressourcer, hvilket ikke kommer til udtryk i kvantitativ data. Med kvalitative metoder og koncepter søges efter mønstre for at skabe bedre muligheder for lige kønnet interaktion og inddragelse (Huning et al. 2019: 4). Derfor er det ikke nok blot at forholde sig til lige repræsentation, som det er tilfældet i et biologisk kønssyn. Derimod må man også medtage en bevidsthed om dominans, indflydelse og

strukturer i inddragelsesprocesser. Planlæggerne udviser i deres datatilgang et strukturelt kønsperspektiv, når de er opmærksomme på den kønnede fordeling i deres inddragelsesprocesser. Det ses eksempelvis hos en planlægger, der påpeger, at hun (på trods af ikke at fokusere eksplicit på køn) er bevidst om at inddrage både kvinder og mænd i inddragelsesprocesserne, hvilket indikerer en forståelse af, at køn har en betydning (Lauritsen, Københavns Kommune, bilag 3 s. 16). Dette ses hos alle planlæggerne, omend ingen, vi har talt med, arbejder med kønsopdelte registreringer af deltagerne i borgermøder, workshops eller inddragelsesprocesser. De fleste har dog en fornemmelse af, at der er en skæv kønnet og aldersmæssig repræsentation i borgerinddragelsen, hvis ikke de kommunale medarbejdere er særligt opmærksomme på, direkte at engagere andre typer borgere:

> *"Det er vigtigt, at det fx ikke kun er de ældre mænd, som ofte møder op til et borgermøde med en negativ holdning til kommunens projekt og derfor hurtigt fremstår som sure på kommunen, der inddrages. Hvis man bruger borgermøder som den eneste inddragelsesmetode, så er der en tendens til, at det kun er deres perspektiv, vi hører"* (Lauritsen, København Kommune, bilag 3 s. 3).

Planlæggerne er opmærksomme på denne tendens, selvom deres fokus hovedsageligt er på den aldersmæssige skævvridning frem for den kønnede (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 10). Den kønnede skævvridning i mange processer kan skyldes, at man som led i inddragelsesprocessen typisk inviterer formænd eller næstformænd fra foreninger og organisationer i lokalområdet i en arbejdsgruppe, og som oftest viser sig at være mænd (Brødreskift, arki_lab, bilag 10 s. 5). Nogle mener dog, at den kønnede fordeling i inddragelsesprocesser er begyndt at ændre sig en anelse og tiltrække flere yngre kvinder (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 10), mens det også indikeres, at rent politisk deltager flere mænd end kvinder, mens der i mere lokale organiseringer er en ligelig fordeling (Rinfeldt-Iversen, Rebild Kommune, bilag 7 s. 9). På tværs af alle danske kommuner udgør kvinder i dag gennemsnitlig 23% af medlemmerne i teknik og miljøudvalgene, og 17,5% af formandsposterne (bilag 12). Strukturerne kan hermed skabe hierarkiske lag med afgørende betydning for, hvem der får indflydelse på byrumsudvikling.

6.4.3. Indsatser: Fleksibilitet og multifunktionelle byrum

Inden for det strukturelle kønsperspektiv er der i planlægningsperspektivet i høj grad fokus på at integrere samfundets sfærer for produktion (arbejdspladser) og reproduktion (husholdninger) og dermed have fokus på blandede byfunktioner, så hverdagslivet med både arbejdsmæssige og hjemlige forpligtelser kan balanceres og sammenkobles (Burgess 2008: 115). Grundlæggende er dette en stor del af lokalplanlægningen i de danske kommuner. På en mindre skala overdrages dette perspektiv til rekreative byrum ved at blande funktioner i de rekreative byrum. Eksempelvis peges på blandede funktioner som en måde at arbejde med køn:

> *"Jeg tror, det jeg bedst specifikt kan sige i forhold til det, vil netop være at have fokus på blandede funktioner, og det er ikke fordi, det nødvendigvis kun har noget med køn at gøre, det handler også om forskellige personlighedstyper*" (Ibsen, Nyborg Kommune, bilag 6 s. 7).

Her knyttes designet med behovet for forskellige funktioner i et byrum til forskellige personlige præferencer. Han tager afstand til køn som determinerende for, hvordan individer opfører sig i det offentlige byrum, men i et kønnet perspektiv fremhæves, at der er en fordel i at designe for blandede funktioner for derved at omfavne forskellige personlige præferencer. At skabe multifunktionelle byrum synes at være en anerkendt metode til at inkludere flest mulige brugere og dermed designe til *alle.* Dette ses eksempelvis her:

> *"Jeg tror, en stor del af det er at lave noget, der ikke er overprogrammeret, så det indeholder en form for fleksibilitet. Hvis du har et grønt- eller asfaltareal, og du optegner nogle helt bestemte baner, der lægger op til specifikke boldspil, så beslaglægger du samtidig arealet og peger på en særlig funktion i det. Hvis der i stedet bare er en asfalt flade, og folk selv kan tegne en bane op eller bruge den til at danse på, eller hvad ved jeg. Det er graden af, hvor meget vi programmerer, som vi forsøger at have fokus på"* (Borre, Københavns Kommune, bilag 3 s. 8).

I citatet giver planlæggeren udtryk for at byrummene skal indeholde en lav programmering og designes fleksibelt sådan, at flere brugergrupper har mulighed for at præge det. Her fremhæves også, at hvis rummet ikke har en tydelig aktivitet programmeret gennem designet, så vil det åbne for mere fleksibelt brug og dermed ikke være tildelt nogen bestemt gruppe. Der arti-

kuleres således en relationel stedsforståelse i tråd med Masseys, idet lav programmering af byrummet tillader borgernes mangfoldige fortolkninger af et sted. Når de fysiske omgivelser lægger op til, at brugerne selv udfolder aktiviteterne, tillader de ifølge planlæggerne også individerne at udfolde sig uden om (strukturelt kønnede) forslag til deres adfærd i byrummet. På denne måde udviser planlæggerne et strukturelt kønssyn og en relationel stedsforståelse, der lader det være op til brugerne selv at fortolke på stedet. Sådanne byrumsdesigns udfordrer ikke nødvendigvis de kønnede adfærdsmønstre, men de muliggør variation i stedsfortællingen, hvilket åbner for individuelle muligheder i kønsstrukturer. Criado Perez peger på, at offentlige steder rummer kønnede magtforhold, hvor piger skal kæmpe med drengene om pladsen - en kamp de ofte taber, hvorfor man ifølge hende bør fokusere på at opdele parker og grønne områder i mindre små områder, så der ikke er samme kamp om pladsen (Criado Perez 2019: 64). Det samme anbefales i flere håndbøger for spatial gender mainstreaming, hvor tiltag som multifunktionalitet og *mixed use areas* fx nævnes (Berlin Senate Department for Urban Development 2011: 39-41).

6.5. Køn som proces

6.5.1. Kønsforståelse

Når køn ses som proces, er hverken biologi eller strukturer determinerende for individet. Køn anses derimod som en processuel kategori, som etableres gennem handlinger, og individers performative mønstre forstås ud fra kønnede meningssystemer (Butler 1988: 520). Dermed ses køn som noget, der 'gøres', frem for noget man 'er' eller 'har'. Den processuelle kønsforståelse fremhæves ikke direkte i de kommunale planstrategier, men det ses ofte, at planlæggerne tager afstand til de binære kønskategorier, tilknyttede adfærdsforståelser og spatiale tiltag. Et forsøg på at nedbryde kønsstereotyperne kommer eksempelvis til udtryk i citatet herunder:

> "*Hvis vi tager udgangspunkt i, at alle piger gerne vil sidde stille og kigge på, og alle drengene gerne vil stå i midten og råbe. Så tror jeg, vi tager fejl. Men jeg tror, det passer, at der er nogen, der har det fedt med at sidde i midten og råbe, og nogen, der har det fedt med at sidde i kanten, og være lidt mindre eksponeret*" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 7).

Her forholder planlæggeren sig til den kønnede fortælling om, at drenge er aktive, mens piger kigger på, og hun peger på, at hvis designet afspejler disse kønsidentiteter, vil det være fejlslagent. Hun ser hellere, at de kønnede kategorier åbnes for alternativ kønnet adfærd. Som nævnt har planlæggerne fokus på, at byrumsdesign skal imødekomme mangfoldigt brug, dog lægger de vægt på, at det ikke sættes i en kønnet kontekst. Ofte udtrykker planlæggerne, at køn netop ikke har betydning for byrum og adfærd:

> "*Der er jo egentlig også nogle tendenser i vores samfund, der taler om, at køn egentlig ikke bør spille en rolle. Og at der også er nogen, der ikke vil identificeres som del af et køn.* [...] *Der er i hvert fald også nogle andre tendenser, der går mod, at man ser sig selv i den terminologi"* (Henriksen, Guldborgsund Kommune, bilag 1 s. 11).

I ovenstående citat viser planlæggeren en bevidsthed om, at kønskategorierne ikke bør have stor betydning, fordi det ikke er alle, der identificerer sig med de kønnede definitioner. Hermed udvises et processuelt kønssyn, hvor planlæggeren ser er en del af samfundsdebatten blandt borgere, der identificerer sig uden for det binære kønssystem. En sådan forståelse af det processuelle kønssyn understøtter på denne måde det kønsneutrale i den kommunale *alle*-tilgang, hvor køn derfor ikke bør være et parameter, fordi nogle ikke identificere sig med de binære kønskategorier. Planlæggerne tager afstand fra at arbejde med køns-specifikke behov, netop fordi de vil undgå at fiksere kønsidentiteter i planlægningen. Afstandstagen fra det kønnede perspektiv ses også i inddragelsesprocesser, hvor det ligeledes frygtes at reproducere kønsstereotyper:

> "*Jeg har bare ikke haft fokus på køn som sådan, og så alligevel, fordi jeg jo netop sørger for at tale med begge køn. Det er bare følelsen af, at det også hurtigt kan blive lidt stereotypt, for hvad så med de drengede piger og de feminine drenge?*" (Lauritsen, København Kommune, bilag 3 s. 16).

Her ses en afstandtagen til kønsperspektivet, fordi kønsstereotyper opfattes som et negativt fænomen. Planlæggeren forsøger at opbløde stereotyperne ved at påpege, at der er individer, der optræder anderledes (eller 'modsat'), end hvad de kønnede forventninger foreskriver ved at rette fokus mod eksempelvis "*drengede piger*"(Lauritsen, København Kommune, bilag 3 s.

16). Dermed ser vi, at planlæggerne modsætter sig de kønnede stereotyper, og i denne modsættelse inkluderes en stereotyp opfattelse af, hvad 'drenget' eksempelvis betyder. Når planlæggerne tager afstand fra kønsstereotyperne, ved eksempelvis at fremhæve de 'drengede piger', viser de, at der er en opfattelse af, hvad der er drenget, og hvordan et 'drenget' individ opfører sig i det offentlige rum. Dermed eksisterer forestillingerne om forskellig kønnet adfærd, også selvom planlæggerne forsøger at navigere uden om disse. For det kan ifølge nogle planlæggere have en negativ betydning, hvis kønnede forskelle italesættes:

> "*Der kan måske være en udfordring i, at når man snakker om køn, så kan man komme til at stimulere forskelligheden, og det kan være et problem, at det kan komme til at skille kønnene mere ad, end det bidrager med så meget*" (Kayser, Københavns Kommune, bilag 4, s. 6).

Det, at knytte adfærdsmønstre til kønnede kategorier, ses altså som en generel udfordring, netop fordi det reproducerer kønsstereotyper, hvilket kan stimulere forskelligheden mellem kønnene og understøtte forskelsforståelsen blandt kønnene. Således udvises et processuelt kønssyn ved at ville undgå at stimulere kønnede forskelle. Det er derfor gennemgående for planlæggerne, at de knytter adfærdsmønstrene til personlighedstyper, og dermed forsøger at navigere udenom kønnede forståelser ved i stedet at fokusere på forskellig individuel adfærd:

> "*Min egen tanke er, at det ikke nødvendigvis er så hængt op i køn, men at det også mere handler om, hvem vi er som mennesker, og at køn bliver en meget snæver definition. Så jeg er selv tilbageholdende med at putte ting i kasser på den måde de*r" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 6).

Adfærdsmønstre i de offentlige rekreative byrum tolkes ikke som en effekt af individers køn, men deres personlige præferencer. Her adskiller planlæggernes processuelle kønssyn (med fokus på individuelle præferencer) sig fra Masseys mere strukturelle perspektiv. Når planlæggerne indikerer, at de hellere vil forholde sig til personlighedstyper frem for køn, opererer de indenfor en socialitet, hvor de undlader at forholde sig til kønnede dynamikker eller meningssystemer. Tummers et al. argumenterer dog, at for at tage social diversitet og kønnede forhold alvorligt i byplanlægning, er det ikke nok at forstå mangfoldigheden af forskellige brugerbehov. Derimod er den professionelle produktion af rum, samt analyser og teorier også nødt til

at være kønnede, altså have et kønsperspektiv (Tummers et al. 2019: 81). Som vi har set, risikerer planlæggerne på denne måde at overse centrale kønnede dynamikker og magtforhold, når de fravælger et eksplicit kønsperspektiv til fordel for et udgangspunkt i en mangfoldighed uden køn som parameter (Faber & Nielsen 2015; Faber et al. 2015: Massey 1994: Zibell et al. 2019: Criado Perez 2019; Fainstein & Servon 2005; Burgess 2008; Horelli 2017).

6.5.2. Metoder: Kvalitativ, queer-teoretisk dataindsamling, svært at implementere

Kønnet dataindsamling er udfordret, når køn ses som proces, da det kræver en høj grad af kvalitative indsatser, som er tidskrævende og ikke altid generaliserbare. Viden om køn som proces kræver meget stedsspecifikke undersøgelser, som er vanskelige for planlægningskontorerne at udføre og berettige i de kommunale budgetter. Eftersom de metodiske indretninger ikke er opkoblet på binære kønskategorier og de kvantitative dataindsamlinger, som kommunerne og deres samarbejdspartnere laver, understøtter kommunernes dataindsamling ikke et processuelt kønsperspektiv. Hvis kommunerne skal lave sådanne dataindsamlinger selv, kræver det ressourcer, og en berettigelse som ikke er at finde i den eksisterende forskning. Der mangler således erfaring og inspiration til at udvikle en metodik til at indsamle data om rekreative byrum og kønnede adfærdsmønstre, når køn ses som proces.

6.5.3. Indsatser: Kønsløst design og undgå stereotyperne

Det processuelle kønsperspektiv i planlægning handler om at skabe byrum, der tillader en flydende kønsadfærd, og der er fokus på den spatiale kontekst som psyko-sociale og socio-kulturelle spor, der leder til bestemte kønsudtryk (Damyanovic & Zibell 2019: 30). Her kan der anlægges et nysgerrigt blik på, hvordan køn performes i rammerne af rekreative byrum og i den interne proces i en planlægningsafdeling eller eksternt i inddragelsesprocesser. Dette flydende kønssyn kan dog være svært at argumentere for i det kommunale planlægningsperspektiv, eftersom det er vanskeligt at operationalisere.

Alle de planlæggere vi har talt med, udviser en forsigtighed ift. deres sprog, der forholder sig til køn som proces. Når køn ses som proces, fokuseres der eksempelvis på "*(un)doing* gender" (Huning et al. 2019: 4), altså en nedbrydning af biologiske og strukturelle kønsforståelser. Bevidstheden om, at de skal undgå at udtale sig om særligt kønnet adfærd, ses også i

deres afstandtagen til fikserede kønskategorier, som ville være en udfordring i en inddragelsesproces. En sådan overvejelse kommer til udtryk her:

> *"Jeg tænker, der er et helt åbenlyst spørgsmål om, hvad køn overhovedet er. Som jeg overhovedet ikke kan kloge mig på her. Jeg kan bare konstatere, at køn ikke bare er drenge og piger, eller mænd og kvinder. Det er så meget mere. Så hvis vi skal snakke om køn, så tænker jeg, så skal vi starte med at snakke om, hvor meget køn er. Så jeg tænker, at vi skyder lidt forbi mål, hvis vi ikke gør os meget umage med og bevidste om, hvad vi mener, når vi snakker køn"* (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 12).

Her ses, at planlæggeren er tilbageholdende for overhovedet at tale om køn netop med en forståelse for, at det er et koncept, som er tvetydigt for forskellige mennesker. Her ses, at sproget er en afgørende udfordring, og at der er behov for at skabe en ramme for at tale om køn, for at dette kan lykkes. Således er det processuelle kønsperspektiv vanskeligt at implementere i inddragelsesprocesser, fordi kønskategorien er mere flydende, hvilket skaber et sprog, som er svært at navigere i, hvorfor det synes nemmere at undlade denne samtale. Som tidligere nævnt, med reference til Tummers et al., er det dog nødvendigt at tage social diversitet og kønnede praksisser alvorligt i byplanlægning, og det er derfor ikke nok at forstå mangfoldigheden af forskellige brugerbehov eller personlighedstyper (Tummers et al. 2019: 81). Massey peger på, at geografi og køn er en del af hinandens processer, hvorfor den spatiale form og det sociale indhold påvirker hinanden (Massey 1994: 167). Ud fra dette perspektiv er køn en central faktor for forståelse af alle steder. Dog lægges der gennem det processuelle kønssyn vægt på borgernes individuelle udfoldelse, som ses uafhængigt af de stedslige indretninger. På denne måde fungerer det processuelle kønssyn i praksis som endnu et argument imod at inkludere kønnede perspektiver i planlægningsprocessen, og som et argument *for* kønsneutraliteten.

6.6. Clash mellem kønssyn

Vi argumenterer i ovenstående analyse for, at der er forskellige kønssyn på spil blandt planlæggerne. Nedenfor har vi samlet resultaterne fra ovenstående analyse af de tre kønssyn for at vise, hvordan de sameksisterer i praksis (se tabel 2). Dette er et forsimplet overblik, som reducerer kompleksiteten i den kommunale planlægningspraksis, men modellen opsummerer

ovenstående analysepointer og kan bidrage til at vise, hvordan de forskellige kønssyn er samtidigt nærværende i forskellige elementer af planlægningspraksis:

	Kønsforståelse	**Metode**	**Indsatser**
Køn som biologi	Fokus på biologiske behov, som fx ammesteder eller byrum med plads til børn. *Eksempler på planlæggernes kønnede forståelser*: Kvinder er mere utrygge end mænd, kvinder er sammen, mens mænd er alene eller i større grupper, kvinder er oftere i byens rum med børn.	Der er oftest en kønsneutral tilgang til data (dvs. ingen kønsopdeling), men når der dog laves kønsopdelt data er det på baggrund af binære kønskategorier.	Udvikling af aktive byrum rettet mod at tiltrække flere kvinder i Lyngby-Taarbæk Kommune, eller rolige opholdsrum rettet mod piger i Helsingør Kommune. Opmærksomhed mod biologiske forskelle, som arkitektur standarder (fx Neufert håndbøgerne) ikke imødekommer jf. interview tegnestuen arki_lab. Fokus på at få flere kvinder ind i inddragelsesprocesser.
Køn som struktur	Fokus på strukturelle indretninger, og hvordan kønnede grupper tilgår ressourcer og rum forskelligt, samt hvordan kønskontrakter bestemmer adfærd. *Eksempler på planlæggernes kønnede forståelser*: Mænd/drenge dominerer offentlige rekreative byrum, kvinder/piger er mindre aktive end mænd/drenge i rekreative byrum, kvinder opholder sig i forbrugsrum og mænd i aktivitetsrum.	Ingen kønsopdelt data, dog er der blandt planlæggerne en bevidsthed om, at der skal være nogenlunde lige kønnet fordeling i inddragelsesprocesser, hvilket de aktivt forsøger at indarbejde. Den strukturelle skævhed i inddragelsen, som planlæggerne er mest bevidste om, vedrører dog alder.	Forsøg på at blande funktioner i byrum, for at skabe steder, som er mindre programmerede og på den måde ikke dikterer aktiviteterne. I høj-programmerede byrum er der en forståelse af en hyppig maskulin dominans. Stærk bevidsthed om at have lige kønnet deltagelse i inddragelsesprocesser, omend uklart hvordan dette gøres succesfuldt. Ingen diskussioner om hverdagens kønnede problemstillinger i borgerinddragelsen.
Køn som proces	Tilbageholdenhed fra at snakke om kønnede dynamikker og adfærdsmønstre. Afstandtagen fra kønnet design, for at undgå at reproducere kønsstereotyper. Individer er selv ansvarlige for deres performance i byrum - knyttet til personlighedstyper.	Dataindsamling vanskelig i et processuelt kønsperspektivt, kræver en høj grad af kvalitative indsatser, som er tidskrævende, og ikke generaliserbare. Vanskeligt for planlægningskontorerne, at udføre og berettige i et kommunalt regi.	Inklusion af alle køn er i udgangspunktet nærværende i det grundlæggende *alle*-princip. De kønsneutrale tilgange reflekteres i et processuel kønssyn, der lader det være op til det enkelte individ at udfolde sig efter egne personlige præferencer. Specifikke perspektiver på kønnet performance og meningsystemer er dog ikke nærværende, og der er tale om mangfoldighedsforvaltning, men magtperspektivet risikeres at blive overset.

Tabel 2: *Hvordan forskellige kønssyn kommer til udtryk i forskellige komponenter af planlægningsarbejdet.*

Ovenstående overblik viser, at samtalen om køn i kommunal planlægning er kompliceret. Vi argumenterer, at de forskellige kønssyn er sameksisterende blandt planlæggerne, men at der samtidig er en stærk bevidsthed om ikke at udtale sig om kønnede tendenser (omend dette gøres). Et eksempel på sameksistens af forskellige kønssyn kommer til udtryk i følgende citat:

> "*Det er ikke en kommunal kerneopgave at fastholde nogen i et eller andet kønsmønster. Altså, vi skal ikke lave en legeplads for pigerne og for drengene. Det er jo også lidt noget*

> *pis med drengelegetøj og pigelegetøj. Men når det er sagt, så ved vi jo godt, at mange drenge bliver tiltrukket af noget særligt, ligesom mange piger bliver tiltrukket af noget særligt, og det er jo helt klart svært at håndtere, altså det synes jeg jo virkelig, det er*" (Borre, København Kommune, bilag 3 s. 12-13).

I ovenstående citat fremføres et processuelt kønssyn, hvor der tages afstand til kønsmønstre og kønnet legetøj samtidig med anerkendelsen om, at køn har betydning for tiltrækning og præferencer. Sådanne paradoksale udmeldinger er hyppige blandt planlæggere og peger på kønsperspektivets komplicerede position i dansk planlægning. Det kønnede perspektiv er udfordrende fordi det bærer en tvetydighed; planlæggerne kender de kønnede forståelser af, hvad der tiltrækker forskellige kønnede grupper i et byrumsdesign, men de ønsker ikke at reproducere kønsstereotyper og fastholde kønsmønstre. De skal altså navigere i at skabe et landskab, hvor kønsstereotyper både er skræmmebilleder og dominerende forståelser af kønnede præferencer ift. byrumsdesign. Det generelle ubehag ved at forholde sig til køn forstærkes yderligere af en position som myndighed. Således fastholdes den kønsneutrale tilgang, omend det hverken er et neutralt kønssyn, der fremlægges eller en kønsneutral tilgang, der operationaliseres. Det at *undgå* at fastholde nogen i et kønsmønster er nemlig også et stærkt kønssyn.

De forskellige kønsforståelser væver sig ind i hinanden som et finmasket minefelt, som dermed komplicerer sproget og forstærker ubehagelighederne ved at tale om køn i planlægning. De sameksisterende kønssyn kolliderer og modarbejder i nogen grad hinanden. Mangel på en strategisk ramme og retningslinjer for køn i planlægning gør det svært for planlæggerne at navigere i samtalen om køn, hvorfor de i stedet forsøger at styre uden om køn og fastholde den kønsneutrale tilgang, omend denne ikke er så kønsneutral, som den umiddelbart fremstår.

6.7. Delkonklusion

På baggrund af analysen argumenterer vi, at forskelligartede argumenter imod kønsperspektivet træder frem, hvilket kan bidrage til at forklare, hvorfor det er fraværende fra de kommunale planlægningsstrategier i Danmark. Det kønsneutrale planlægningsperspektiv dominerer den overordnede tilgang til planlægning, hvilket skaber en diskrepans og paradoks, nemlig at planlæggerne på et strategisk niveau arbejder med en kønsneutral tilgang, mens der dog i praksis både eksisterer kønnede forståelser og kønnede elementer i udvalgte projekter. Plan-

læggerne er underlagt overordnede rammer for embedsværket, som er politisk bestemte, og således overføres et fraværende blik for køn i det offentlige rum på et politisk plan til planlægningspraksis. Eksplicitte kønsperspektiver fremgår derfor sjældent i planlægningsstrategierne, fordi det ikke er et politisk fokus. Planlæggerne forholder sig til denne kønsneutralitet og fremlægger forskellige argumenter imod at anlægge et kønsperspektiv: 1) Der planlægges efter et grundlæggende *alle*-princip, hvor et eksplicit kønsperspektiv ses som ekskluderende for *alle*-målgruppen. 2) Planlæggerne ser i overvejende grad ikke en forskel i kønnet adfærd eller interesser og udtrykker en forståelse af, at alle er ligestillet i byens rum. 3) Når de anerkender kønnede adfærdsmønstre, ses det ikke som et problem, og dermed synes kønsperspektivet ikke at tilføre yderligere værdi til planlægning. 4) Derudover er der en generel frygt for at møde modstand udefra, hvis der indarbejdes et kønsperspektiv i planlægningen.

Den kønsneutrale tilgang kan dog problematiseres med afsæt i Massey (1994), der peger på at køn altid spiller en rolle for rum og steder, samtidig med at de fysiske miljø spiller en rolle for, hvordan man forstår køn. Derfor kan planlæggerne ikke navigere udenom køn, fordi det altid er nærværende for arbejdet med det spatiale. Criado Perez (2019) argumenterer desuden, at planlæggerne grundet et data gap og utilsigtet vanetænkning risikerer at reproducere design og miljøer, som er biased, hvis de ikke aktivt forholder sig til køn.

Der er som nævnt en brist mellem de kønsneutrale planlægningsstrategier og en praksis, hvor køn alligevel spiller en rolle. Dette skaber et spændingsforhold, hvor køn er svært at tale om. De tre forskellige kønsforståelser er sameksisterende i planlæggernes praksis og sprog, hvilket komplicerer kønsperpsektivets position i planlægning. Dataindsamlingen understøtter en biologisk og strukturel kønsforståelse i de tilfælde, der er kønsopdelt data, hvilket er sjældent. Det processuelle kønsperspektiv udfordrer idéerne om kønnet design, fordi planlæggerne undgår kønsstereotyper i byrumsdesignet, og understøttter på den måde inddirekte den kønsneutrale tilgang. Multifunktionalitet og lavt programmerede byrum er eksempler på spatial mangfoldighedsforvaltning, hvilket dog ikke sættes i en kønnet forståelsesramme. Den stærkeste forståelse for kønsperspektivet i planlægningen ligger på inddragelsesaspektet, omend dette også er præget af mangel på kønsopdelt data. Dette er i øvrigt et aspekt af planlægningen, som er udfordret på at aktivere borgerne også med fokus på andre parametre end køn (alder, etnicitet, social klasse, m.v.), hvilket viser, at det kønnede perspektiv ikke kan stå alene.

Planlæggernes forskellige argumenter imod at anlægge et kønsperspektiv kan udfordres fordi det ikke afspejler planlæggernes praksis (som ikke er kønsneutral) og fordi forskning peger på at køn spiller en rolle for planlægning. Eksempelvis kan argumentet om, at køn ikke har betydning for brugen af byen, udfordres, fordi det ikke afspejler planlæggernes måde at tale om udfordringer i byen, hvor der differentieres og kategoriseres implicit på baggrund af køn. Den kommunale planlægningstilgang rummer dog mange gode principper, hvor man med fordel kan inkludere kønnede perspektiver og styrke arbejdet med at skabe inklusion.

Diskussion

København, foto: Benjamin Rugholm

7. Diskussion

Vi argumenterer, at der er en svag institutionalisering af kønsperspektivet i kommunal planlægning, hvilket ifølge Nielsen kan være et tegn på ligestillingens lave prioritet i Danmark (Nielsen 2016: 195-196). Planlæggerne ser ikke en tydelig sammenhæng mellem køn og det rumlige - de har tværtimod svært ved at se, hvilken rolle køn spiller for planlægning. De forskellige argumenter imod et kønsperspektiv i kommunal planlægning, som er præsenteret i sektion 5.2., optræder dermed som variationer af en underliggende udfordring for kønsperspektviet i planlægning; Ligestilling opfattes ikke som en problemstilling, der manifesteres og konstitueres spatialt. Dette udtrykkes både direkte og mere indirekte, idet flere udtrykker en undren vedrørende spørgsmålene om ligestillingens rolle i planlægning. Ifølge Burgess (2008) er det lettere for lokale myndigheder at fokusere på personaleområdet fremfor kerneydelser/ indholdet i urbant design, når det handler om køn (Burgess 2008: 118). Denne tendens afspejles også hos planlæggerne, hvor det fremstår *selvfølgeligt*, at ligestillingspolitikker og målsætninger omfattes i personalepolitikken, men særdeles udfordrende at integrere i den spatiale praksis. Det er uklart for planlæggerne, hvordan en potentiel ligestillingspolitik/målsætning gør sig gældende i praksis, og hvordan ligestilling kan indarbejdes i planlægningstiltag og designløsninger. En konsekvens af den kønsneutrale tilgang er derfor en adskillelse mellem ligestilling og det spatiale, hvorfor ligestilling ikke synes relevant for planlæggerne som en målsætning, der kan understøttes gennem design og arkitektur. Det retter opmærksomheden mod de offentlige rekreative byrum og deres rolle for for borgere og samfund. Vi diskuterer i det følgende de rekreative byrums rolle, samt potentialet for at inkludere et kønsperspektiv i den

eksisterende planlægningspraksis. Derudover overvejer vi hvilke konsekvenser, der er ved at vedligeholde det kønsneutrale perspektiv, og hvordan den eksisterende dataindsamling kan være et greb til at skabe mere viden om kønnede dynamikker i rekreative byrum.

7.1 Hvad skal de rekreative byrum?

Dette speciale har fokuseret på rekreative byrum. De trækker sjældent stærk politisk bevågenhed og forskningen om dem er særdeles sparsom, men spiller alligevel en vigtig rolle for livet i byerne, hvor byrummet i stigende grad anvendes til rekreation, leg og fysisk udfoldelse (Gehl Architects 2020: 16). De rekreative byrum værdsættes særligt højt af borgere i de nordiske lande, men denne værdsættelse afspejles ikke altid i den konkrete planlægnings strategi og praksis (Lindholst et al. 2015: 71). Selvom de rekreative byrum forstås som en ekstra luksus, laves der hvert år flere og flere rekreative byrum i alle slags byer og byområder med henblik på; forskønnelse, at styrke bylivet samt synliggørelse af byernes udvikling (Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter 2012: 3). De offentlige rekreative byrum er altså vigtige for byernes udvikling, og de tager til i antal. Særligt i storbykommunerne kan vi se, at rekreative byrum har stor værdi, fordi pladsen er trang, og parker, aktivitetsrum, legepladser bliver en del af hverdagens infrastruktur. Dette blev særligt tydeligt under COVID-19 i 2020, hvor de rekreative byrums væsentlighed og betydning for bylivet stod mere klart end nogensinde før. Men når det kommer til køn, fremstår de rekreative muligvis mindre betydningsfulde. Eksempelvis retter Massey sin forskning mod kønnede arbejdsstrukturerer, ikke rekreative byrum. Ligeledes giver planlæggerne udtryk for at kønnede dynamikker i byrum for rekreation og fritidsaktiviteter, fremstår som mindre nødvendige at adressere end indenfor andre områder. Køn fremgår ikke i dataindsamlingen vedrørende den spatiale udvikling, men er mere nærværende inden for eksempelvis integrations- og ungeindsatser:

> "*Køn fylder slet ikke noget i de der data. Kun hvis det er et ungeprojekt eller et integrationsprojekt. Ikke når det handler om den generelle brug af byen*" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 9)

At køn er et vigtigt element i unge- og integrationsindsatser går igen, også i trafikplanlægning (Kayser, Københavns Kommune, bilag 4 s. 6). En forklaring på denne forskel kan være, at der

indenfor disse sociale initiativer er "… *en meget større bevidsthed om, hvad det er for nogle udfordringer, der er, og hvad det er for nogle virkemidler, der også er*" (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 15). Der er mere opmærksomhed på kønnede udfordringer og virkemidler inden for bestemte tematikker, men ikke indenfor mere generel byudvikling. Det tyder på, at der er en blind kønnet vinkel, som ikke bliver belyst ud fra samme sociale kategorier. Men hvad vil der ske, hvis der i arbejdet med de rekreative byrum blev udviklet en procedure for at arbejde med køn? Måske ville de rekreative byrum kunne bruges som et rum for arbejdet med ligestillingen i Danmark. Det er interessant, hvordan det ville se ud, hvis samtalen om køn blev mere nuanceret og evidensbaseret. Og er den eksisterende planlægningspraksis egentlig så langt fra gender planning, når der fokuseres på planlægning for *alle*, og i udvalgte projekter allerede arbejdes med kønnede problemstillinger? Vi vil i det følgende diskutere potentialerne for at indkludere køn i den eksisterende planlægningspraksis, samt hvilke konsekvenser de kønsneutrale tilgange kan have.

7.2. Potentialer for et kønsperspektiv i inkluderende planlægning

Planlæggerne frygter at skabe kønsstereotype byrumsdesigns, hvis de anlægger et kønsperspektiv i planlægningen. Det de dog særligt tager afstand til, er refleksioner af det biologiske og strukturelle kønssyn i fysisk design, hvor konkrete løsninger kan knytte an til stereotype beskrivelser, eksempelvis ved at fastholde kvindens rolle som mor, eller "… *male lyserøde bænke ude i siden, som er formet som hjerter*" for at tiltrække pigerne (McKinley, Helsingør Kommune, bilag 2 s. 7). Det er dog ikke den eneste måde kønsperspektivet kan indtænkes i planlægning. Kommunerne udviser, gennem deres principper om fx universelt design, tilgængelighed, inklusion og lav-programmerede byrum, en relationel stedsforståelse, hvorigennem kønsperspektivet kan indtænkes. Principperne indeholder elementer som også er nærværende inden for gender planning, hvorfor det er muligt at integrere et kønsperspektiv i den eksisterende planlægning uden at fastfryse kønnede identiteter i byrummet. Det er ikke nødvendigvis langt fra, hvad planlæggerne allerede gør. De multifunktionelle og lavt programmerede byrum ses som inkluderende, men kobles ikke til kønnede perspektiver, ligesom der er en forståelse af, at højprogrammerede byrum kan være ekskluderende, men sjældent opfattes som kønnet

eksklusion. Der er altså klare forståelser af inklusion og eksklusion, det er blot ikke sat i en kønnet kontekst. Planlæggernes fokus på inklusion viser, at de forholder sig til ulige dynamikker i de offentlige rum, hvorfor det kan argumenteres, at der herigennem er muligheder for at anlægge et kønsperspektiv, også udenom de omstridte kønsstereotyper. Et eksempel kan findes i Cascais, Portugal hvor de kommunale myndigheder har forsøgt at komme traditionelle stereotype opfattelser til livs ved at uddanne alle kommunikationsmedarbejdere for at gøre dem bevidste om at undgå at medtage traditionelle og forældrede kønsstereotyper i deres digitale og trykte materialer (EC 2019). Dette kan ses som en kønnet indsats, der netop forsøger at imødekomme det processuelle kønssyn ved at arbejde aktivt med at nuancere sproget, og dermed undgå at reproducere kønsstereotyper i byens udvikling. Sådanne indsatser ses ikke i den danske kommunale planlægning, der altså i højere grad arbejder med en kønsneutralitet end et eksplicit processuelt kønssyn. En kommunikationsindsats som denne vil dog være mulig at implementere, da planlæggerne ofte udviser et processuelt kønssyn i deres sprog. På denne måde bør man i det strategiske lag tage stilling til, hvordan planlægning skal arbejde med køn eftersom planlæggerne tilrettelægger den spatiale udvikling ud fra strategierne. Evalueringer viser, at gender planning tiltag kun sjældent bliver strukturelt forankret og indarbejdet i det urbane design og planlægningspraksisser på højt administrativt niveau (Tummers et al. 2019: 80, 92). Kønsperspektivet er altså ikke nemt at indarbejde i planlægning, men der er stort potentiale i at forsøge at gøre det. Nogle argumenterer endda, at et kønsperspektiv i planlægning kan være en særdeles positivt markedsføring af byer, som det eksempelvis ses i en analyse af den svenske by Umeå:

> "*Being an attractive city has become increasingly important in the contemporary discourse of (economic) growth (cf. Anholt 2003) as place promotion has become a political strategy for municipalities (Mukhtar-Landgren 2009). In short, we argue that being portrayed as a city with unequal opportunities for women and men is bad for city branding*" (Sanberg & Rönnblom 2016: 1755).

Her ses, at det kønssensitive perspektiv har stor betydning for forståelsen af Umeå som en attraktiv by. Det er en ganske anden tilgang til kønsperspektivet i planlægning, end vi ser i en dansk sammenhæng, hvor planlæggerne frygter for reaktionerne og forventer modstand, hvis de indarbejder ligestilling i planlægning. Som beskrevet i sektion 2.1. er der dog stor forskel

på den svenske og danske kønsdiskurs, hvilket kan fungere som forklaringsmodel på denne forskel. Det er en interessant overvejelse, hvordan det ville se ud, hvis en dansk kommune indarbejdede et kønssperspektiv i politikker på planlægningsområdet, eller hvis en by begyndte at markedsføre sig på, at være ligestillet? I en international kontekst fremhæves, at der er økonomiske fordele i at indtænke kønsperspektiver i byplanlægningen, idet borgere, der udlever deres fulde potentiale, bedre kan bidrage til bæredygtig udvikling og vækst (World Bank 2020: 10). På tværs af landegrænser ses forskellige kønsrelationer, problemer og løsninger, men gennemgående er det altså, at der er et uforløst potentiale ved at inkludere kønsperspektiver i dansk kommunal planlægning.

Et kønsperspektiv kan ses som en nøgle til at skabe mere inkluderende byrum ved systematisk at inddrage køn. Når kønssensitivtet integreres i inkluderende planlægning, bliver kønsdynamikkerne mere synlige, og dette skaber ifølge Tummers et al. bedre muligheder for at nå ligestillingsmålene (Tummers et al. 2019: 90). Det bidrager altså til at styrke og øge inklusionen i endnu højere grad i den inkluderende planlægning. De argumenterer for, at holde fast i benævnelsen gender planning for at sikre, at målet om ligestilling tages med i betragtning i spatial planlægning. På baggrund af dette argumenterer vi, at den kommunale planlægning med fordel kan indarbejde et kønssyn på det strategiske lag, som vil have betydning for hele sektoren, der arbejder med udvikling af rekreative byrum. Her er det vigtigt at fremhæve, at det kønnede perspektiv ikke nødvendigvis udmunder i de samme metoder og indsatser, som ses andre steder, da det afhænger af den stedspecifikke kontekst samt lokale kønsforståelser og - relationer (Massey 1994: 168 - 169). Kønsperspektivet er dermed også meget mere end de kønsstereotype designløsninger, som planlæggerne ofte forbinder med køn i planlægning.

Massey argumenterer, at kønsrelationer er stedsspecifikke, og hun abonnerer på et mere strukturelt kønssyn, end hvad de kommunale planlæggere tilsyneladende gør. De forskellige kønssyn er afgørende for, hvordan borgernes adfærd i rummet forståes: Ser man fx at de fysiske og sociale strukturer er dikterende for, hvordan kønnede individer agerer i et byrum, eller at borgere kan udfolde sig uanfægtet disse forhold? Sådanne overvejelser betyder meget for, hvordan en eventuel problemstilling og dertilhørende løsning forstås. Lavt programmerede byrum som et spatialt greb til at styrke inklusion peger på sidstnævnte. Og derved ses kønsneutraliteten også som en positiv faktor, idet alle kønsudtryk tillades. Men følger vi Masseys

argumentation, og særligt Criado Perez', er der en overhængende risiko for, at dette overser de kønnede problemstillinger i det offentlige rum.

7.3. Konsekvenser for borgere og byrum

Fortsættes den kønsneutrale tilgang kan der være en risiko for, at de kønnede perspektiver overses, og dermed behov, som ikke bliver mødt i det offentlige rum (Criado Perez 2019: 29). Behov, som i værste scenarium kan fremstå som irrelevante og ubetydelige. Men hvilke behov er betydelige? For offentlige instanser er det en evig prioriterings kamp, da de må rette deres arbejde efter borgernes forskelligartede behov, som opstår i kraft af de forskelligartede hverdagsliv. Det kønnede perspektiv på planlægning er altså et spørgsmål om, at være i stand til at gribe om, hvor komplekst det sociale liv er:

> "*The gender perspective is crucial for planning not only due to its emphasis on the issues of equity and equality for having a voice in decision-making, but also because of its focus on the social complexities of everyday life"* (Horelli 2017: 1780).

Kønsperspektivet vil således kunne skabe en mere nuanceret bevidsthed om kønnede rytmer og balancer i hverdagslivet. I det kondenserede, tvetydige felt, der er sociale dynamikker, spiller køn en markant rolle. Faber og Nielsen peger, med afsæt i Massey også på, at det er nødvendigt at forstå sociale dynamikker og herunder særligt køn, for at forstå et sted (Faber & Nielsen 2015: 16). Derfor vil det fraværende kønsperspektiv i planlægning ifølge Faber & Nielsen medføre en mangelfuld og unøjagtig forståelse af de dynamikker og udfordringer, som er på spil på et sted, og de behov stedets brugere har. Dette kan kobles til det sammenvævede sprog, der eksisterer om køn i planlægning. Når de forskellige kønssyn modarbejder hinanden (fx at initiativerne inden for det biologiske kønssyn er skræmmescenariet for det processuelle kønssyn), er muligheden for at gribe om problemstillingerne endnu sværere. Et nuanceret sprog er derfor en stor barriere, for at kunne operationalisere kønsperspektivet, men planlæggerne risikerer dog ved *ikke* at italesætte køn, at reproducere selvsamme stereotyper, de forsøger at undgå i kraft af det indlejrede bias. Ved at undlade et fokus på køn i byplanlægning bliver bæredygtig udvikling endnu vanskeligere, fordi der er menneskelige dynamikker, som ikke bliver taget i betragtning. Huning et al. beskriver det således:

> *"... in pursuit of sustainable spatial development, gender-oriented concepts challenge today's hegemonic rationalities, question current modes of allocating socio-spatial resources and require the inclusion of marginalised target groups"* (Huning et al. 2019: 3).

Huning et al. argumenterer altså for, at bringe et kønsperspektiv ind i planlægning, som udfordrer de eksisterende magtfulde rationaler, og det sætter fokus på, hvordan de socio-spatiale ressourcer fordeles. Ligeledes peger Buckingham og Lada på, hvordan et fraværende kønsperspektiv kan risikere at bygge videre på eksisterende uligheder mellem køn:

> "*If spatial development has failed to address social – particularly gender – inequality through its policies, then those challenges with a more global reach will only exacerbate existing inequalities*" (Buckingham & Lada 2019: 204-5).

Når den spatiale udvikling altså ikke engagerer sig i sociale og herunder kønnede problemstillinger, vil de eksisterende uligheder ifølge Buckingham og Lada vare ved. Selvom der generelt udøves relationel planlægning, idet planlæggerne artikulerer relationelle stedsforståelser, så får det ikke megen opmærksomhed, at italesættelsen af sted er en politisk proces (Healey 2004: 47). Og hvis vi netop kigger på stedsartikulationerne som politiske processer, så har opmærksomheden på den kønnede ulighed en berettigelse. Fordi den kommunale udvikling af de offentlige rekreative byrum på denne måde kan ses som politiske processer, bør kompleksiteten afsøges også med en forståelse for kønnede dynamikker. Følges Healeys argumentation er det vigtigt at være opmærksom på magtdynamikker i både formulering af spatiale strategier og analyse af et sted (ibid.). Det understøtter Criado Perez' pointe om, at det er nødvendigt at have et nuanceret datasæt, for at kunne skabe forståelse for kønnet ulighed, og dermed arbejde med kønnede problemstillinger i planlægningen.

7.4. Dataparadoks: At kønne eller ikke at kønne

Kønsperspektivets fravær i planlægning er en indikator for en dybereliggende udfordring, hvor ligestilling ikke knyttes til det spatiale, men dog er der blandt planlæggerne åbenhed

overfor at diskutere ligestillingens position i planlægning. De ser ikke sig selv som nogen, der vil gå i vejen for en samtale om eller ligefrem modarbejde ligestilling. De fleste giver dog udtryk for, at debatten ikke skal handle om køn, fordi det ikke er en gangbar kategorisering, men samtidig tilslutter de fleste sig, at ligestilling har en berettigelse (omend de ofte peger på, at der *er* ligestilling i Danmark). Og her kan man stille spørgsmålet; hvad skal der til, for at køn - på lige fod med andre sociale problemstillinger - bliver legitimt at arbejde med? Planlæggerne kommer selv med svaret, når de siger, at de ønsker at vide, om der egentlig er forskel på de kønnede adfærdsmønstre i de offentlige rum, samt have evidens for, at det har en positiv betydning, at anlægge et kønsperspektiv. Her indtræder de dog i et grundlæggende paradoks, som er vanskeligt at komme udenom: Der måles ikke på køn, før der er evidens for, at der er særlige kønnede forhold, der er centrale at måle på. Men samtidig er det ikke muligt at skabe evidens for kønnede forhold, før der måles direkte på det.

I analysen så vi en grundlæggende tvivl om kønsperspektivets betydning og relevans, hvilket gør det svært for planlæggerne at få øje på, hvorvidt kønnede dynamikker udspiller sig. Dette indrammer en fundamental datakløft, fordi de kønnede perspektiver ikke bliver belyst. Når det er uklart for planlæggerne, hvorfor kønsopdelt data er nødvendigt understreges den kønsneutrale tilgang, som hverken undersøger eller forholder sig til kønnede forskelle i brug af rekreative byrum. Her kan vi igen bringe Criado Pérez' kritik af den kønnede datakløft frem, idet hun kritiserer dataindsamlingen for at være blind for kønnede forskelle:

> "*One of the most important things to say about the gender data gap is that it is not malicious, or even deliberate. Quite the opposite. It is simply the product of a way of thinking that has been around for millenia and is therefore a kind of* not *thinking*" (original understregning) (Criado Perez 2019: XII).

Criado Perez argumenterer, at et data gap kommer af en ubevidst vanetænkning, som medfører, at kønnede perspektiver overses indenfor fx dataindsamling og inddragelse. Man forfalder til en *ikke*-tænkning, som automatisk udelukker kønsperspektivet. Dette knytter sig ligeledes til den kønsneutrale tilgang, vi argumenterer for, er nærværende i kommunal planlægning, som ser ud til at være fremkommet gennem 'ikke-beslutninger'. Vanetænkningen manifesterer den kønsneutrale tilgang i kommunal planlægning gennem ikke-beslutninger om køn, der ifølge Page ikke er overlagt, men alligevel effektfuld. Planlæggerne er eksempelvis åbne

overfor kønnede perspektiver, men fremhæver samtidig, at de ikke kender de kønnede dynamikker. Som Criado Perez påpeger, er dette en utilsigtet *ikke-tænkning,* som opretholder en blindhed overfor kønnede problemstillinger. Planlæggerne bliver derfor ikke i stand til at håndtere kønnede udfordringer, da de forbliver underbelyste. Fremhæver vi Massey, ses netop, at de kønnede perspektiver altid er nærværende i det offentlige rum, fordi de sociale relationer altid har en spatial form og et spatialt indhold (Massey 1994: 168). Denne tankegang er uforenelig med en forestilling om, at køn og ligestilling ikke spiller en rolle i det spatiale gennem en kønsneutral tilgang til byrumsdesign og dataindsamling. Criado Perez fremhæver, at fordi vi har opholdt os i en kønsneutral, universalistisk tænkemåde så længe, er det svært for os at se, hvilke kønnede mønstre, der udspiller sig, og som vi selv tager del i. Kønsperspektivet kan derfor bidrage til at nuancere planlæggernes dataindsamling og inddragelsesprocesser ved at muliggøre et blik for kønnede tendenser, som planlæggerne, i kraft af den kønsneutrale tilgang, ikke ser i dag. Det kræver dog, at køn indtænkes i både data og inddragelse.

At kønsopdele data, vil være en mærkbar ændring i den kommunale praksis, og noget som, ifølge planlæggerne, kræver et pres udefra, eksempelvis fra den politiske top, borgerhenvendelser eller andre magtfulde aktører (fx fonde). Dog må vi, som Criado Perez påpeger, erkende, at det ikke-kønnede perspektiv er en del af vanetænkningen, og således er det ikke kun svært for planlæggerne at tænke sig ud af det vante kønsneutrale planlægningsperspektiv, men også for borgerne og politikere. Mange planlæggere peger på, at det ikke er *deres* kommune, som bør gå forrest i diskussionen om køn i planlægning. Men hvis kønsperspektivet er fraværende på kommunalt plan, i forskning og den offentlige debat, hvor skal kønsperspektivet så komme fra? Dette kan ses som en grundlæggende paradoksal udfordring, fordi planlæggerne netop efterspørger videnskabeligt evidens for kønnede forskelle i det offentlige rum, før de forestiller sig, at deres dataindsamling skulle kønsopdeles. Og hvor skal man så starte? Kan planlæggerne vente på, at andres nysgerrighed iværksætter undersøgelser, om hvorvidt der er kønnede forhold, der er centrale for planlægningen? Eller bør kommunen satse egne budgetter og folkestemning for at finde ud af dette? Når det netop anses som en satsning og en problemstilling, der er uklar og omdiskuteret, er det usandsynligt, at en kommunalbestyrelse udformer omfattende strategier for deres kønsperspektiv. Men netop i dataindsamling er der mulighed for at begynde at belyse disse problemstillinger uden alvorlige budget omlægninger og modreaktioner. I dataindsamling kan det rammesættes som en belysning af, hvordan bor-

gerne faktisk agerer i de offentlige byrum, hvilket ikke på samme måde vil angribe forståelsen af ligestilling. Kønsperspektivet har altså potentiale til at nuancere dataindsamlingen, men dette er udfordret af den eksisterende kønsneutrale tilgang.

Konklusion

Bispebjerg Kirkegård, København

8. Konklusion

Køn er umiddelbart fraværende i dansk kommunal planlægning, og perspektivet optræder sjældent i planlægningspolitikker eller -strategier. I en europæisk kontekst ses eksempler på, at kønsperspektivet er indarbejdet i byplanlægning, hvor det eksempelvis optræder i forskellige byers håndbøger om planlægning (Tummers et al. 2019: 87). For at forstå hvordan man i danske kommuner forholder sig til kønsperspektivet i spatial planlægning, har vi interviewet ti planlæggere på tværs af otte forskelligartede kommuner. Disse interviews danner empirisk grundlag for den eksplorative undersøgelse, hvor vi søger svar på forskningsspørgsmålet:

> ***Hvordan optræder køn i arbejdet med udviklingen af rekreative byrum i dansk kommunal byplanlægning?***

De kommunale planlægningsstrategier nævner ikke køn, men retter de spatiale indsatser mod *alle* borgere. Planlæggerne, der arbejder under politisk bestemte rammer, har således ikke mandat til at arbejde med eksplicitte kønsperspektiver, og den kønsneutrale tilgang dominerer den kommunale planlægning.

For at besvare forskningsspørgsmålet ser vi på strategiernes kønsneutralitet, og med afsæt i Shore og Wright (2011), anerkender vi, at strategierne skal forstås i samspil med den praksis, de implementeres i. Derfor undersøger vi, hvordan planlæggerne engagerer sig med de kønsneutrale strategier, og vi konkluderer, at planlæggerne har forskellige forklaringsmodeller, der understøtter den kønsneutrale strategiske retning: 1) Der planlægges efter et grundlæggende

alle-princip, hvor et eksplicit kønsperspektiv ses som ekskluderende for *alle*-målgruppen. 2) Planlæggerne ser i overvejende grad ikke en forskel i kønnet adfærd eller interesser og udtrykker en forståelse af, at alle er ligestillet i byens rum. 3) Når planlæggerne anerkender kønnede adfærdsmønstre, ses det ikke som et problem, og dermed synes kønsperspektivet ikke at tilføre yderligere værdi til planlægning. 4) Der er en generel frygt for at møde modstand udefra, hvis der indarbejdes et kønsperspektiv i planlægningen, som indikerer, at det er et politisk ladet emne. Planlæggerne reflekterer den kønsneutrale tilgang i deres argumenter imod kønsperspektivet, også selvom køn på forskellig vis optræder i praksis. Dermed afspejler den kommunale planlægning kønsperspektivets svage position i Danmark (Nielsen 2016; Freudendal-Pedersen 2013; Faber et al. 2015).

På denne baggrund argumenterer vi, at køn og ligestilling ikke opfattes som en problemstilling, der manifesteres og konstitueres spatialt. Vi problematiserer i forlængelse heraf den kønsneutrale tilgang, og undersøger planlæggernes praksis og kønssyn med afsæt i de teoretiske perspektiver fremlagt af Massey (1994) og Criado Perez (2019), som peger på, at rum og sted altid spiller en rolle for kønnede dynamikker i borgernes brug af byen, samt hvordan køn forstås. På et praksisnært niveau eksisterer kønnede forståelser i planlæggernes sprog og konkrete projekter, hvor de også differentierer og kategoriserer på baggrund af køn (ofte ubevidst). Vi konkluderer dermed, at der er en diskrepans mellem den kønsneutrale tilgang på et strategisk niveau, og hvordan køn optræder i praksis. Med denne erkendelse undersøger vi planlæggernes forståelser om køn i planlægning med udgangspunkt i Huning et al. (2019) skitsering af kønssyn, som knyttes til metoder og spatiale tiltag: Køn som biologi, køn som struktur og køn som proces. Vi identificerer elementer af forskelligartede kønssyn hos planlæggerne i eksempelvis forståelser af kønnede adfærdsmønstre, tilgang til dataindsamling, inddragelsesprocedurer og kønsstereotype skræmmescenarier. De forskellige kønssyn sameksisterer i planlæggernes praksis, omend de samtidig modarbejder hinanden og komplicerer samtalen om køn. Eksempelvis kan de spatiale tiltag, der imødekommer kønnede behov ud fra et biologisk kønssyn, kritiseres ud fra et processuelt kønssyn. Kønsneutraliteten kan synes uhensigtsmæssigt, da muligheden for at udvikle en strategisk retning for arbejdet med køn i rekreative byrum begrænses.

Der er dog et stærkt potentiale i at indarbejde kønsperspektivet i planlægningen for *alle*, fordi denne tilgang i forvejen arbejder med nogle af de samme principper for inklusion, som

kendetegner gender planning. Et kønsperspektiv modarbejder ikke *alle*-tilgangen, men kan derimod understøtte og nuancere den (Faber et al. 2015; Tummers et al. 2019; Damyanovic & Zibell 2013). Planlæggerne frygter at reproducere kønsstereotyper i designløsninger ved at inkludere et kønsperspektiv, men forskning peger på, at de ved *ikke* at indarbejde køn risikerer at reproducere selvsamme stereotyper, grundet indlejret bias og en strukturel vanetænkning (Criado Perez 2019; Tummers et al. 2019). Omend kønsperspektiver vil rumme implikationer, særligt i den danske kontekst hvor ligestillingstiltag i lav grad er institutionaliseret, er der potentiale for at styrke den inkluderende planlægning i danske kommuner ved at indarbejde køn. Et kønsperspektiv kan yderligere nuancere forståelsen af de sociale dynamikker i rekreative byrum. Der mangler viden om kønnede adfærdsmønstre og en forståelse for ulige dynamikker i de rekreative byrum samt inspiration til, hvordan dette perspektiv kan indarbejdes. Et eksplicit fokus på kønsopdelt data kan synliggøre lokale kønnede dynamikker og muliggøre en samtale om magtforhold i byens rekreative rum (Massey 1994; Zibell et al. 2019; Criado Perez 2019; Fainstein & Servon 2005; Burgess 2008; Horelli 2017; Faber & Nielsen 2015; Faber et. al 2015). Det kan skabe grundlag for et strategisk kønsperspektiv i planlægning, hvilket vil kunne bidrage til at nuancere samtalen om køn, stedsspecifikke kønnede problemstillinger samt udviklingen af rekreative byrum.

Litteratur

Den Grønne Sti, København

Litteratur

Andersen, Jørgen Goul & Ditte Shamshiri-Petersen. 2016. Attitudes Towards Gender Equality in Denmark, Sweden And Norway. Rapport, Institut for statskundskab, Aalborg Universitet.

Arkitektur N 2017. Er der også plads til piger i det aktive byrum? Skrevet af Bianca M. Hermansen. *Arkitektur-n.no 2. Februar 2017*. Link: https://arkitektur-n.no/artikler/plads-til-piger# Downloaded: 008.01.21

Blaikie, Norman. 2000. Designing Social Research. Cambridge: Polity press.

Berlin Senate Department for Urban Development 2011. Gender Mainstreaming in Urban Development. Berlin handbook. *Berlin Senate Department for Urban Development 2011.* Link: https://civitas.eu/sites/default/files/berlin_gender_mainstreaming_0.pdf. Downloadet 08.01.2021

Borchorst, Annette & Birte Siim. 2008. Woman-friendly policies and state feminism: Theorizing Scandinavian gender equality. *Feminist Theory* 9(2):207–224.

Burgess, Gemma. 2008. Planning and the Gender Equality Duty - why does gender matter?. *People, Plac & Policy online* 8(2): 24-44

Buckingham, Susan & Anastasia-Sasa Lada. 2019. Contemporary challenges in spatial development. I *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences*. red. Zibell, Barbera, Doris Damyanovic & Ulrike Sturm, 204-226. Abingdon: Routledge.

Butler, Judith. 1988. Performative Act and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. I *Theatre Journal* 40(4), 519–531.

Christensen, Bolette M. 1995. Virkelighedens tale. I *Dansk Sociologi* 4(6): 6-34.

Christensen, Jørgen Grønnegård, Peter Munk Christiansen & Marius Ibsen. 2017. *Politik og Forvaltning*. København: Hanz Reitzel Forlag

Crenshaw, Kimberlé Williams. 1996. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. I *Applications Of Feminist Legal Theory.* red. Weisberg, D. Kelly; MacKinnon, Catharine A; Posner, Richard A; Becker, Mary, 363–377. Temple University Press.

Cresswell, Tim. 2004. *Place: a short introduction.* Oxford: Blackwell publishing

Criado Perez, Caroline. 2019. Invisible Women - Exposing data bias in a world designed for men. London: Vintage

Damyanovic, Doris & Barbara Zibell. 2013. Is there still gender on the agenda for spatial planning theories?: Attempt to an integrative approach to generate gender-sensitive planning theories. I *disP - The Planning Review*. 49 (4): 25-36

Damyanovic, Doris & Babara Zibell. 2019. Brief historical review of gendered approaches in spatial development and planning. I *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences.* red. Barbara Zibell, Doris Damyanovic & Ulrike Sturm, 25-36. Abingdon: Routledge

Danmark Statistik 2020. Ligestilling i Danmark, Familie. Danmarks Statistik 2020. *Danmark statistik 2020.* Link: https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/levevilkaar/ligestilling/ligestillingswebsite#1 Downloadet 09.01.2021

EC 2019. *Ligestilling: Sådan kommer byerne i førertrøjen*. European Commision 2019. Link: https://ec.europa.eu/regional_policy/da/newsroom/news/2019/05/13-05-2019-gender-equality-how-cities-can-take-the-lead Downloaded 12.01.21

Faber, Stine Thidemann & Helene Pristed Nielsen. 2015. *Den globale udkant*. Aalborg Universitetsforlag

Faber, Stine Thidemann, Helene Pristed Nielsen & Kathrine Bjerg Bennike. 2015. *Sted, (U)lighed og Køn*. Danmark: Nordisk Ministerråd.

Fainstein, Susan. S. & Lisa J. Servon. 2005. *Gender and Planning: A Reader*. Rutgers University Press.

Fallov, Mia Arp. 2015. Steder og affektive rum i lokalsamfundsarbejdet. I *Socialt arbejde i en foranderlig verden.* red. Margit Harder og Maria Appel Nissen, 195-212. København: Akademisk Forlag:

Freudendal-Pedersen, Malene. 2013. Tracing the super-rich and their mobilities in a Scandinavian welfare state. I *Elite Mobilites.* red. Javier Caletrio og Thomas Birtchnell, 209-225. Abingdon: Routledge

Gehl Architects 2020. *Byrum og byliv under COVID 19*. Gehl Architects. Link: https://covid19.gehlpeople.com/files/report_dk.pdf. Downloadet: 15.01.21.

Gehl, Jan. 1971. Livet mellem husene - udeaktiviteter og udemiljøer. København, Arkitektens Forlag

Gehl, Jan. 2010. *Byer for mennesker*. Nykøbing Sjælland: Bogværket.

Giles, Judy. 2004. The Parlour and the Suburb - Domestic Identities, Class, Femininity and Modernity. Oxford: Berg Publishers

Guldborgsund Kommune 2018. *Det rige hverdagsliv i en kommune som rækker hånden - Planstrategi 2018*. Guldborgsund Kommune 2018. Link: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwixl4zjx57uAhWmyYUKHf2DCaMQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fguldborgsund.viewer.dk-plan.niras.dk%2Fmedia%2F120011%2Fplanstrategi2018.pdf&usg=AOvVaw3nQtyDrMuA6TzhVHp6iWbU. Downloaded: 15.01.21

Handrikman, Karen, Natasha Webster & Ann-Zofie Duvander. 2019. *Understanding Local Variations in Gender Relations Using Gender Contract Theory*. Stockholm Research Reports in Demography, Department of Human Geography, Stockholm University

Halkier, Bente. 2001. Kan pragmatisme være analytisk?". I *Kvalitative metoder – fra metateori til markarbejde.* red. Lise Drewes Nielsen og Kirsten Bransholm Pedersen. Nielsen, 41-59. Frederiksberg. Roskilde Universitetsforlag. S.

Harvey, David. 2006. Spaces of Global Capitalism. London: Verso Books

Healey, Patsy. 2004. The Treatment of Space and Place in the New Strategic Spatial Planning in Europe. *International Journal of Urban and Regional Research* 28(1), 45–67.

Hermansen, Bianca M. 2013. *Kulturen i kroppen Kroppen i rummet*. ph.d, Design og Konservering: Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur.

Heidenreich, Vibeke. 2012: Why Gender Quotas in company Borads in Norway - and not in Sweden?. I *Firms, Boards and Gender Quotas : Comparative Perspectives.* red. Fredrik Engelstad, Mari Teigen, 147-183. Bingley :Emerald Publishing Limited

Hopkins, Peter. 2017. Social geography I: Intersectionality. *Progress in human geography*. 43(5): 937-947.

Horelli, Lisa. 2017. Engendering urban planning in different contexts – successes, constraints and consequences. *European Planning Studies*, 25(10), 1779–1796.

Huning, Sandra, Tanja Mölders & Barbara Zibell. 2019. Gender, space and development - an introduction to concepts and debates. I *Gendered Approaches to Spatial Development in Eu-*

rope: Perspectives, Similarities, Differences. red. Barbara Zibell, Doris Damyanovic og Ulrike Sturm, 1-23. Abingdon: Routledge

Information 2016. Dårlig byplanlægning: København er ikke designet til kvinder og ældre. Skrevet af Sebastian Stryhn Kjeldtoft. *Information.dk 25. juli 2016.* Link: https://www.information.dk/indland/2016/07/daarlig-byplanlaegning-koebenhavn-designet-kvinder-aeldre. Downloadet: 08.01.2021

Indenrigs- og Sundhedsministeriet og Fødevareministeriet 2011. *Landdistriktsredegørelse 2011 – regeringens redegørelse til Folketinget.* Indenrigs- og Sundhedsministeriet og Fødevareministeriet. Link: http://www.oim.dk/media/14989/landdistriktsredegoerelse-2011.pdf. Downloadet 14.01.21.

Jespersen, Jesper. 2014. Kritisk realisme - teori og praksis. I *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*. red. Lars Fuglsang, Poul Bitsch Olsen og Klaus Rasborg, 171-190. Frederiksberg C: Narayana press

Kaijsera, Anna & Annica Kronsellb. 2014. Climate change through the lens of intersectionality. I *Environmental Politics* 23(3): 417–433

Kern, Leslie. 2020. Feminist city - Claiming Space in a Man-Made World. Toronto: Verso

KL 2020. Planlægning i land og by. Kommunernes Landsforening 2020. Link: https://www.kl.dk/kommunale-opgaver/teknik-og-miljoe/planlaegning-i-land-og-by/. Downloaded: 09.01.21

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann. 2009. *Interview - Introduktion til et håndværk*. København: Hans reitzels forlag.

KK 2020. *Tryghedsundersøgelsen 2020 - Københavns Kommune Analyserapport – august 2020.* Københavns Kommune. Link: https://www.kk.dk/sites/default/files/uploaded-files/tryghedsundersoegelsen_-_analyserapport.pdf. Downloadet 15.01.21.

Københavns Kommune 2019. *Bylivsregnskab 2019 - Tendenser i det københavnske byliv*. Københavns Kommune 2019. Link: https://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/index.asp?mode=detalje&id=2043 Downloaded: 15.01.21.

Leine, Marie, Henrik Hvenegaard Mikkelsen & Atreyee Sen. 2020. Danish women put up with less': Gender equality and the politics of denial in Denmark. *European Journal of Women's Studies*. 27(2): 181-195.

Ligestillingsministeriet 2020. *Perspektiv- og handlingsplan for Ligestilling.* Ligestillingsministeriet. Link: https://mfvm.dk/nyheder/nyhed/nyhed/ligestillingsministeren-vil-udfordre-myten-om-at-vi-har-ligestilling-i-danmark/. Downloadet: 29.10.20

Lindholst, Andrej Christian, Ole Hjorth Caspersen & Cecil C Konijnendijk van den Bosch. 2015. Methods for mapping recreational and social values in urban green spaces in the nordic countries and their comparative merits for urban planning. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* 12(1):71-81.

Magnusson, Eva & Jeanne Marecek. 2018. Setting the stage. I *Gender, Sex and Sexualities: Psychological Perspectives.* red. Nancy Dess, Jeanne Marecek og Leslie Bell. New York: Oxford University Press

Massey, Doreen. 1994. Space, place and gender. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Meijer, Albert. 2016. Coproduction as structural transformation of the public sector, *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 29(6) s. 596−611.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter 2011. Byens Bevægelsesrum - Et studie af byrums evner til at fremme fysisk aktivitet og møde mellem mennesker. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter 2012. *66 nyere byrum*. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter 2012. Link: https://www.out-sider.dk/da/article/66-nyere-byrum-fra-ministeriet-bolig-og-landdistrikter.
Downloaded 15.01.21

Moser, Caroline. 2014. Gender planning and development: Revisiting, deconstructing and reflecting. *DPU60 Working Paper Series: Reflections*, *165*. Link: https://www.academia.edu/30466990/Gender_planning_and_development_Revisiting_deconstructing_and_reflecting

Nielsen, Mathias Wullum. 2016. Scandinavian Approaches to Gender Equality in Academia: A Comparative Study. *Scandinavian Journal of Educational Research* 61(3):295- 318.

Markusen, Ann R. 2005. City Spatial Structure, Women's Household Work, and National Urban Policy. I *Gender and Planning: A Reader.* red. Susan S. Fainstein og Lisa J. Servon, 169-190. New Jersey: Rutgers

Porrazzo, Alexandra Pickett & Caroline Samson. 2020. Gendered transport planning: how Danish transport planning processes blackbox gender. Speciale, Sustainable Cities, Aalborg Universitet.

Raunsborg, Klaus. 2014. Socialkonstruktivismer i klassisk og moderne sociologi. I *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*. red. Lars Fuglsang, Poul Bitsch Olsen og Klaus Rasborg, 403-437. Frederiksberg C: Narayana press

Reinwald, Florian, Marion Roberts & Eva Kail. 2019. Gender sensitivity in urban development concepts: The example of two case studies from London and Vienna. I *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences.* red. Barbara Zibell, Doris Damyanovic og Ulrike Sturm, 99-123. Abingdon: Routledge

Retsinformation 2020. Bekendtgørelse af lov om ligestilling af kvinder og mænd. Retsinformation 19. december 2013. Link: https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2013/1678. Downloadet 09.01.20

Roberts, Marion & Inés Sánchez de Madariaga. 2016. Fair Shared Cities: The Impact of Gender Planning in Europe. London: Routledge.

Sánchez de Madariaga, Inés & Inés Novella Abril. 2019. A new generation of gender mainstreaming in spatial and urban planning under the new international framework of policies for sustainable development. I *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences*. red. Zibell, Barbera, Doris Damyanovic & Ulrike Sturm, 181-203. Abingdon: Routledge.

Sandberg, Linda & Malin Rönnblom. 2016. Imagining the ideal city, planning the gender-equal city in Umeå, Sweden. *Gender, Place & Culture* 23(12): 1750-1762.

Shucksmith, Mark. 2012. Class, Power and Inequality in Rural Areas: Beyond Social Exclusion? I *Sociologia Ruralis* 52(4): 377-397.

Shore, Cris & Susan Wright. 2011. Policy Worlds: Anthropology and Analysis of Contemporary Power. New York: Berghahn Books.

Silkeborg Kommune 2019. *Planstrategi 2040, Silkeborg Kommune 2019*. Link: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjpu4OYyJ7uAhUIrxoKHbHGDeQQFjABegQIBRAC&url=https%3A%2F%2Fsilkeborg.dk%2F~%2Fmedia%2FOm-kommunen%2FPolitikker-planer-og-strategier%2FPlanstrategi%2FPlanstrategi-2040-Silkeborg-Kommune-Vedtaget.pdf%3Fla%3Dda&usg=AOvVaw04fzrLU4uIncYawiVbwG4S Downloaded: 15.01.21

Simonsen, Kirsten. 2014. Rum, tid og moderne byliv. I *Planlægning i teori og praksis - et tværfagligt perspektiv*. red. Jensen, Anne, Nielsen, Kurt Aagaard, John Andersen og Hansen, Ole Erik. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Tummers, Lidewij, Sylvette Denéfle & Heidrun Wankiewicz. 2019. Gender, space and development - an introduction to concepts and debates. I *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences*. red. Zibell, Barbera, Doris Damyanovic & Ulrike Sturm, 78-98. Abingdon: Routledge.

Udenrigsministeriet 2020. Trafik / by- og regionaludvikling. *Ligestillingvurderring.* Link: https://ligestillingsvurdering.dk/fagomraader/trafik-by-regionaludvikling. Downloadet 17.01.21

Udenrigsministeriet 2017. Ligestillingsredegørelser 2017 Hovedrapport. Udenrigsministeriet/ Minister for Ligestilling. Link: http://www.ligestillingidanmark.dk/files/rapporter/Hovedrapport_Ligestillingsredegoerelser_2017.pdf. Downloadet 14.01.21

Urban Development Vienna 2013. *Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development*. Urban Development Vienna. Link: https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008358.pdf. Downloadet 09.01.21.

WEF 2019. *Global Gender Gap Report 2020*. World Economic Forum. Link: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf. Downloadet 09.01.2021

WEF 2014. *Global Gender Gap Report 2014*. World Economic Forum. Link: http://www3.weforum.org/docs/GGGR14/GGGR_CompleteReport_2014.pdf. Downloadet 09.01.2021.

World Bank 2020. *Handbook for Gender-Inclusive Urban Planning and Design*. World Bank Group. Link: https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/publication/handbook-for-gender-inclusive-urban-planning-and-design. Downloadet 14.01.21.

Zibell, Barbara, Doris Damyanovic & Ulrike Sturm. 2019. Gendered Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences. Abingdon: Routledge

Kongens Have, København